

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Štev.: 49/X

Jesenice, 25. decembra 1980

PETER LEVEC

O PARTIZANSKEM PESNIKU KLINARJU

Miha Klinar je pomemben partizanski pesnik, a vendar vse doslej širši javnosti ni bil toliko znan, kolikor v resnici zasluži. Klinar ni imel možnosti, da bi svoje pesmi objavljale v partizanih. Od njegovih treh povojnih pesniških zbirk pa nobena ni izšla pod srečno zvezdo, čeprav v vsaki zlahka najdemo vrsto dobrih in odličnih pesmi. Tu so končno v eni sami knjigi zbrane Klinarjeve najboljše partizanske pesmi, doslej razmetane po treh zbirkah in revijah. Škoda, da primernega izbora njegovih pesmi z vojno in partizansko tematiko nismo dobili že veliko prej.

Miha Klinar, rojen leta 1922, je začel objavljati pesmi tik pred vojno v »Mentorju« in drugih dijaških mesečnikih. Aprilski zlom Jugoslavije je doživel doma na Jesenicah in pravkar začeta pomlad ni bila več pomlad. Mrak okupacije, gnevno stiskanje ustnic, streljanje talcev in smrt prijatelja Viktorja Gregorača, ustreljenega v Begunjah, so poglavni motivi Klinarjevih pesmi iz let 1941/42. Iz njih veje tesnoba zgroženost, veje pa tudi uporna kljubovalnost.

V letu 1943 se je Klinar pogosto mudil na Koroškem in tam doživel neki srečni intermezzo, neko ljubezen, zaradi katere so mu slovenski kraji in ljudje onstran Karavank še bolj prirasli k srcu. In prav na Koroškem se je nato tudi začelo njegovo partizanstvo. Bil je v Ziljski četi, ki je delovala na koroški strani Kepe, nad vasmi Brnica, Rute in Loče. Ceste pod gorskim masivom in cesta Beljak - Podkoren so sovražniku omogočale nagle premike, zato se je četa, zlasti podnevi, zadrževala v gorah, kjer zima traja skoraj pol leta. In tam, na zasneženih hrbtih Karavank, se je novembra 1944 dogajalo tisto, kar je vsebina Klinarjevih pesmi v ciklu »Novembrska balada«, osrednjem ciklu te zbirke. Po sovražnikovem napadu na četno taborišče in vztrajnem hajkanju je od Ziljske čete (uradno imenovane bataljon) ostalo le pet borcev, ki so se konec novembra sestradani in v snegu do pasu prebijali čez Karavanke, nato pa še čez Mežakljo in po štirih dneh le napol živi prišli na Gorjuše. A kmalu nato se je tudi na gorenjski strani začela sovražna ofenziva.

Miha Klinar je svojo prvo pesniško zbirko »Mrtvi bataljon« objavil le nekaj tednov po koncu vojne. Ni pa je objavil v Ljubljani, kjer tedaj sploh ni bilo založb: stare so mrknile, nove pa so zares zaživele šele na jesen 1945. A namesto da bi Klinar z objavo svojih pesmi malo počakal, jih je v nekakšni samozaložbi že poleti dal natisniti doma na Jesenicah. Za takojšen natis je poskrbel njegov oče France Klinar, ki je tudi sam pesnil in bil viden jeseniški kulturni delavec. Knjižica »Mrtvi bataljon«, natisnjena na Jesenicah sredi blišča in težav prvih povojnih dni, je po zunanosti le skromna, neugledna brošura, vsebuje pa 25 pesmi, vmes nekaj odličnih. Očitno je to bila sploh prva povojna pesniška zbirka na Slovenskem. A ta časovna prednost je bila knjižnici samo v škodo, saj se v tedanjih še neurejenih razmerah ni mogla razširiti po Sloveniji. Največ izvodov se je prijelo Jesenic, del skromne naklade pa je Miha Klinar odnesel s sabo v Trst, kjer je prvi dve povojni leti preživel kot oficir Odreda JLA v tržaški četi A.

Med ljudi, takrat žejne partizanske poezije, prva Klinarjeva zbirka tako rekoč ni prišla in tudi naš tisk jo je spregledal.

Če je Miha Klinar svojo prvo pesniško zbirko objavil prehitro in malo prezgodaj, pa je z naslednjo zbirko stopil pred javnost nekaj let prepozno. V svojo zbirko »Zeleni torzo«, objavljeno leta 1958, je sicer uvrstil tudi številne povojne pesmi, največ pa je v njej vendar partizanskih pesmi, ki s svojo toplo neposrednostjo dokazujejo, da so bile rojene ali vsaj spočete že v partizanih, izšle pa so torej 13 let po vojni, ko je najugodnejši čas minil in ko je bilo poglavje partizanske poezije videti že zaključeno in dokončno ovrednoteno. Vrh tega je zbirka izšla v Kranju, torej spet zunaj slovenskega kulturnega središča, in morda je bilo tudi to sokrivno, da Klinarjev »Zeleni torzo« ni bil deležen zadostne pozornosti. In tako se je zgodilo, da so Klinarja po krivem prezrli celo sestavljavci nekaterih partizanskih antologij. Od štirih antologij slovenskega partizanskega pesništva, ki so izšle v obdobju 1951 - 1971, je Klinar zastopan samo v eni.

Nadaljevanje na 2. strani

MIHA KLINAR

Pesem o Mojci

Mojca z zlatimi kitami,
Mojca z rdečimi ustnicami.
Mojca s sinjimi očmi:

zlata rž,
rdeči mak,
sinje nebo -
Mojca v lica rdi.
Mojca in še nekdo -
on, ki skrbi za šale in smeh,
on, ki toliko zgodbic pozna,
on, ki tako lepo na orglice igra
viže o partizanskih poteh -
hoj, igra:
»Dečva v ogradi rožce nabira,
misli na fanta, ki za svobodo umira,
svoboda, svoboda, svoboda zlata,
svoboda zlata, skoro boš tu...«
Hoj, igra in nam čara pomlad:
»Zeleni Jurij trka na duri,
z eno hvačo zeleno, z eno hvačo
rumeno...«

Hoj, igra:
»Smó prišli, pa zopet pojdemo,
ta mlado Mojco odpeljemo, juh...«
Mojca z zlatimi kitami,
Mojca z rdečimi ustnicami.
Mojca s sinjimi očmi:
zlata rž,
rdeči mak,
sinje nebo...
A poletja več ni
in jeseni več ni
in na oknih že dolgo tako mrzlo
rože ledene cveto,
pri Mojci pa je tako lepo,
tako lepo in toplo.

Mojca z zlatimi kitami,
Mojca z rdečimi ustnicami,
Mojca s sinjimi očmi:
zlata rž,
rdeči mak,
sinje nebo...
Pa vse prehitro mineva noč,
pa vse prehitro prihaja čas,
ko moramo v sneg, ko moramo v mraz
brez plaščev,
v raztrganem plašču noči.

Mojca z zlatimi kitami,
Mojca z rdečimi ustnicami,
Mojca s sinjimi očmi:
zlata rž,
rdeči mak,
sinje nebo...
Pa prihaja dan
(hoj, dan,
da bi te nikdar ne bilo),
dan, ki iz noči šele mezi,
a skozi vas se že vijuga
pošastna kača klopotača,
spreminjajoča se
v stotero kač,
ki zvijajo se v gozd.

Hoj, dan,
da bi te nikdar ne bilo...

(Iz zbirke Novembrska balada 1944)

Miha Klinar ne živi v Ljubljani, kjer bi bil kulturnikom stalno na očeh. Po vrnitvi z nekajletne dolžnosti v Trstu se je nastanil doma na Jesenicah in se loteval različnih opravil. Pisati je začel tudi novele in romane in več jih je tudi objavil v časopisnih podlistkih. Med drugim je napisal dve daljši pesnitvi na temo delavskega gibanja. Posebno poglavje je njegova publicistična in zgodovinarska dejavnost. Kot raziskovalec zgodovine delavskega gibanja na Jesenicah je objavil več tehtnih in tudi zapaženih sestavkov.

Februarja 1973 je za svoje delo prejel Prešernovo nagrado gorenjskih občin. Jeseniški Kulturno umetniški klub Tone Čufar pa je gmotno podprl natis Klinarjeve tretje pesniške zbirke »Na mrtvi straži«, ki je izšla na Jesenicah spomladi 1973.

V zbirko »Na mrtvi straži« je Klinar uvrstil nekaj svojih že znanih partizanskih pesmi, vendar le nekaj, vse druge pa so tako rekoč nove, čeprav porojene še iz vojnih in partizanskih doživetij. Nekatero od njih so prav dobre. Je pa med njimi tudi več takih novejših pesmi, ki se s partizanskim okvirom zbirke ne ujemajo najbolje. A tudi sicer je zbirka »Na mrtvi straži« preobsežna, saj vsebuje skoraj tri tisoč verzov – preveč, da bi mogli biti vsi dobri.

Po vsem videzu se je tega tudi sam Miha Klinar kmalu zavedel, saj je istega leta 1973 prvič pomislil na to, da bi se javnosti predstavil z ožjim in strožjim izborom svoje partizanske lirike, z izborom, ki naj bi izšel pri kaki ljubljanski založbi, ne pa spet kje »na obrobju«. V Ljubljani je založba Partizanska knjiga dotedaj objavila izbrane pesmi že mnogih naših pesnikov in zato je Klinar najprej pomislil nanjo. Založba Partizanska knjiga je sprva pokazala interes, nato pa se je premislila in rekla »ne«.

Izbor Klinarjevih partizanskih pesmi z naslovom »Novembrska balada« je tako obležal v predalu in šele pet let kasneje ga je Klinar, nekoliko spremenjenega, vnovič poslal v Ljubljano. Poslal ga je založbi »Borec« in bil slednjič deležen zasluženega odmeva. Za predloženo »Novembrsko balado« je februarja 1979 pri »Borcu« dobil Kajuhovo nagrado. Pet mesecev kasneje pa je v Ljubljani prejel še Nagrado vstaje slovenskega naroda, katero bi kot dober partizanski pesnik upravičeno lahko dobil že veliko prej, a se mu je ustrezno priznanje tako dolgo izmikalo.

Matej Bor je že pred leti o Klinarjevi poeziji nekje zapisal tole: »Najboljše Klinarjeve pesmi niso samo dobre, temveč imenitne. Vsekakor spadajo v vsak, tudi najbolj zahteven izbor slovenske lirike – ne le partizanske.«

Pričujoči izbor svojih partizanskih pesmi je naredil avtor sam – ob mojem skromnem sodelovanju. Kak drug izbiralec bi morda naredil malo drugačen izbor, a težišče bi vseeno ostalo na tu izbranih pesmih, ki so večinoma nesporno dobre in ki jasno kažejo, da Miha Klinar spada med naše najbolj vidne partizanske pesnike.

MIHA KLINAR

IZ ZBIRKE

»NOVEMBRSKA BALADA 1944«

Črna koračnica

*Koraki, koraki-bobni mrtvaški,
po cesti koraka pod sivo čelado
z oholim korakom kot za parado
ohola smrt.*

*Nebo ni več sinje. Trdo je kot jeklo.
Pomlad je umrla sredi pomladi.
Blodni oblaki kot v baladah mrtvaki
tavajo, tavajo čez jekleno nebo.*

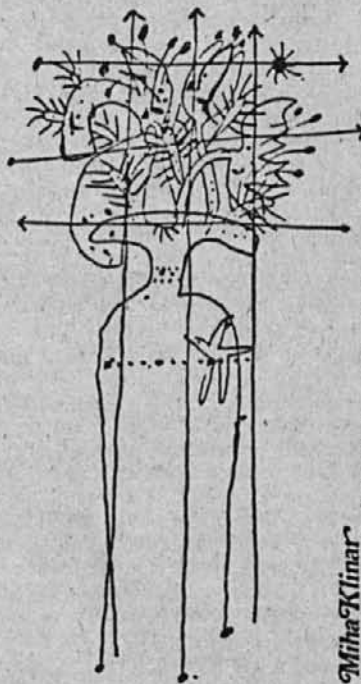
*Zakaj se je v hipu vse spremenilo?
Zakaj več pomladi ne vidi oko?
Zakaj so se češnje, komaj vzcvetele,
v bele mrtvaške prte odele?
Zakaj so se mlade sanje osule?
Zakaj otrdelo je v jeklo nebo?*

*Barve, še včeraj vse svetle in žive,
postale so sive kot v sivi jeseni
in vame tesnoba se je naselila.
tesnoba, ki v srcu mladost je zdrobila –
mladost, ki bi mogla šele zacveteti,
pa morala je brez cvetja umreti,
osemnajstletna mrtva mladost.*

*Na cesti koraki-bobni mrtvaški,
pod sivo čelado ohola smrt.*

Ognjena ptica

*Je to, kar v meni je,
še hrepenenje?
Srce mi bije
kakor plat zvona.
Ko gledam v hribe,
misel vzplapola
in poleti
do samega neba –
ognjena ptica,
ki kakor puščica
planila je,
teptanim iz srca.*

Miha Klinar
NOVEMBRSKA BALADA 1944

4. september 1941

*Deset v Domžalah, pet v Lescah
in na Koroški Beli pet ...
Strmim v lepake brez besed
in v srcu gnev in v srcu strah.
Deset v Domžalah, pet v Lescah
in na Koroški Beli pet ...
Strmim kot drugi nem in bled,
otožen, brez moči in plah.*

*Deset v Domžalah, pet v Lescah
in na Koroški Beli pet ...*

*Morda vsi pridemo na red,
pod streli umremo ob cestah.
Deset v Domžalah pet v Lescah
in na Koroški Beli pet.*

Temni orkester

*Mesec je strune razpel
na črno harfo host.
Z nevidnimi prsti
je pesem turobno ubral
veter-virtuoz.
Zazvenel je prvi akord,
bolj kot jeklo trd,
in se zarezal
mi je v srce,
kot da bi kdo
udaril trdó
ob bajonet.*

*In že
je pod nevidno taktirko
zaigral
orkester stoletnih gozdov
in veter-harfist
je na strune ubral
žalostinko z grobov.*

*In glej:
visoko v skalah je stal
koščen dirigent.
Pod njegovo taktirko
je orkester igral,
divje,
divje igral
koračnico v smrt.*

Rjavi pajek

*Rjavi pajek
s čudnim križem
prede mrežo
po dolini,
prede, prede
misli zlobne.
Mi v nevidni
pajčevini
smo samo
žuželke drobne.
V mreži smo
njegove volje
in kadar se mu
zahoče,
kri sesa nam
in nas kolje.*

Zlati lovec

Velblodji hrbti
Karavank,
z zeleno volno trav
in rjavega mahu.
Na jugu
z zidom Alp
podzidano nebo.
Na nebu
kakor ostri beli plamen
špik.
Dan je visok.
V višavah
zlati lovec tisočroki
s tisoč loki
nas obstreljuje
s tisoči puščic.
Se več zbrni jih mimo
med trave in med rože,
strmini v bok
kot zlat čebelji roj.
Nebo kot da zveni
že ves dan od tetiv.

Slutnja

Srce kakor težke veje
je polno zlatih sadov.
Zate, draga, zorijo,
po tvojih rokah hrepenijo,
a bodo le plen vetrov —

vetrov jesenskih, ki spijo
nekje za bregovi poletja:
o, kmalu v meglah se zbudijo
in jaz bom drevo brez zavetja,
okostnjak, brez sadov in gol.

Z vejami pisal bom rime,
sive na sivo nebo —

črn okostnjak sredi zime,
črno razklano drevo.

Oj gozdovi

Oj gozdovi, oj gozdovi,
naša domovina:
tam med smrekami ob ognju
ena smo družina.
Šotorske plahte so razpete:
to so naše hiše.
Kadar dež nam jih premoči,
veter jih obriše.

Naše postelje so veje ...
Ko na njih zaspimo,
v sanjah se svoboda smeje,
k njej v objem hitimo.

Črke najine ljubezni

Objeta leživa
na mehkem ležišču iz maha
in dišečih ciklarnov.

Detel, ki se je utrudil
nad neznanim
dolгим telegramom,
je utihnil.

Morda naju opazuje
v duplu skrit
in šteje najine poljube.
Ne prešteje jih nikoli,
ker jih pije
z enim samim
neodžejanim poljubom,
kot da drug drugemu sva
žejna zemlja
in neusahljiv
osvežujoč studenec.

Pozabljava,
da sva gladna,
brez postelje, brez strehe.
V bogastvu najine ljubezni
ne pogrešava ničesar:

zadoščata
blazini najinih teles,
srce in duša,
roke, ki naju sklepajo
v objem,
ustnice, ki se ne morejo
ločiti.

Bi se kje ljubila slaje
kakor pod dobrim šotorom
večera,
kjer so vse zvezde najine,
sami dragoceni kamni.

Iz teh kamnov
bom zložil črke najine ljubezni
v pesem, ki jo bova brala,
kadar bova sama
drug drugega iskala
po spominih.

Večer

Mrak se vpleta
med jesensko drevje.

V krvi zarje
jezera gorijo,
Voda pada
v šumu čez pečevje,
naše misli
v novi čas zorijo.
Z mrakom spuščamo
se tja v dolino,
tihu in neslišno
skozi hoste:

Bratje, nosimo
vam domovino,
skupaj z nami
jo ljubili boste.

S priprtimi očmi

O, mučni stradež, srhki mraz v kosteh ...
Kaj nas izživaš v naših sanjah, smrt?
Razpel je sneg čez gore beli prt,
zamrl je na naših ustnah smeh.

Slo po življenju nosimo v obeh
in greje nas privid bodočih dni,
a vsepovsod se bela smrt reži,
srečujemo na naših jo poteh.

— Tovariš, na pomoč! ... In sneg pordi,
soborec zruši se na mrzla tla ...
Čez mrtve ustne blisne mu smehljaj.

Morda zato, ker rešen je vsegà ...
Ne! ... Ne! ... S priprtimi očmi
za hip uzrl je naš daljni maj.

Koroška

Nad gozdno poseko
smo trudni obstali:
okoli nas hoste,
pod nami doline,
nad nami nebo —
zlato zeleni šotor,
na vrhove suličastih smrek
pripet —
pripet na trave
in goličave planin,
pripet

na razorano dlan ravnine
s krvavečimi žilami rek
med potemnelimi griči,
otožnimi jezери,
polji, vasmu in potmi
in gozdiči —
pripet

na požrešno čeljust
daljnih, tujih gora
z jeziki večnega snega,
in v tem žrelu svet,
mučeniško razpet
na kljukasti križ.

Nekdo bo zajokal doma

Bleda, blede megla,
Jutranji prvi svit,
Prvi strel in rafal,
Prvi, prvi krik.

Daleč je v boju pomlad,
V boju je bliže smrt,
Čutim, čutim njen hlad
in sikajoči srd.

Sonce, sonce z neba,
Na snegu sledovi krvi,
Nekdo je zaprl oči,
Nekdo bo zajokal doma.

Rožni venec

(Žvebovemu očetu z Gorjuš)

Vemò, da niste nas bili veseli,
saj dan za dnem kdo trkal je na vrata,
poprosil kruha, vprašal po zabeli,
a vaša duša je bila vsa zlata,
zato ste nam odprli, Žvebov ata,
in nam bilò je, kot da smo doma,
saj dali vsakemu ste kos srca,
pomagali nam v naši hudi sili,
Čeprav, kot veste, ni nam za boga,
smo rožni venec z vami vsi molili.

Molili dele vse smo in za ranjke,
za zdravje kože, ki je obolela,
da vrag bi že uničil nemške tanke
in z njimi izdajalska vsa krdela —
za zdravje ovc, da ovci — črna, bela —
imeli bi še dosti mehke volne,
da kašče bi bile ob letu polne,
da kmalu bi svobodni že napili ...
Ker vaša misel vse krivice kolne,
smo rožni venec z vami vsi molili.

Potem smo dolgo z vami v noč bedeli,
ko ob karbidki ste rezljali pipe
in z nami po svobodni hrepeneli.
Luč risala nas je na majhne šipe
in Pepček stresal svoje je doutipe,
da bog ne bo zveličal vaše duše,
da škof ljubljanski bo preklel Gorjuše,
ker za bandite ste boga prosili,
a belim privoščili črne ruše:
tak rožni venec z vami smo molili.

Kako nas je zgrabilo hrepenenje,
da že za nami bi bilo trpljenje,
da bi ljudje na svetu se vzljubili,
da iz krvi pognalo bi življenje:
vse to ste vi v molitve svojo skrili.

SREČANJE IN SODELOVANJE S FRANCETOM BEVKOM

S Francetom Bevkom sva se menda prvokrat srečala tiste jeseni, ko so padle bazoviške žrtve. Tedaj je bil France Bevk že znan in priljubljen pisatelj, jaz pa deček iz idrijskih hribov, ki ga je vedoželjnost gnala v svet in je gojil v sebi veliko veselje do književnosti. Poslej sva se srečala še večkrat in naključje je nanese, da sva se 10. septembra 1943, po kapitulaciji Italije, oba vrnila iz italijanskih zaporov. Bevk se je vrnil iz goriških zaporov, jaz iz Zabravščine, kjer sem čakal, da me peljejo pred zloglasno posebno sodišče v Rim, pa je z razpadom fašizma, propadlo tudi to sodišče.

Iz Gorice naju je odpeljal Julij Beltram v Stomaž nad Ajdovščino, kjer je bil glavni štab primorske partizanske vojske. Tudi v partizanih so se večkrat srečale najine poti, France Bevk je bil najprej tajnik, nato pa predsednik PNOO za Slovensko Primorje.

Zal, kmalu se je razbesnela prva nemška ofenziva, ki je divjala po vsem Primorskem, zato je bilo treba tudi za vodstvo primorske vojske najti varnejši kraj. Iz Trnovskega gozda sem odpeljal kakih 50 ljudi v samotno kmetijo Vojščico pri Vojskem. Tu je France Bevk poleg dolžnosti predsednika PNOO, urejeval tudi primorsko izdajo Pionirja, na ciklostil tiskano revijo za otroke. Tu mi je večkrat poslal, kot okrožnemu referentu za idrijsko okrožje, kurirja z raznimi željami po knjigah, ki jih je France Bevk potreboval pri svojem delu.

Srečevala sva se tudi po osvoboditvi v Trstu, ko je bil France Bevk predsednik PNOO za Slovensko Primorje in Trst, pozneje pa podpredsednik prezidija ljudske skupščine Slovenije v Ljubljani. V Trstu je bil tudi urednik literarne revije Razgledi in predsednik Gregorčičeve založbe, kateri sem bil jaz tajnik. Iz teh srečanj bom tudi navajal citate iz najinih pogovorov, ki sem jih sprti zapisoval, ker mi je pomenila vsaka njegova beseda napotilo in vodilo.

Zadnje srečanje s Francetom Bevkom je bilo konca junija 1970. Tedaj je France Bevk želel, da smo nekateri obiskali (z nami je bil tudi Miško Kranjec) Idrijo, Cerkno, Orehek (prvo Bevkovo učiteljsko delovno mesto), odtod pa smo se peljali v njegovo hišo v Sempeter pri Gorici.

France Bevk je bil tedaj nekoliko mlajši in tih, a nihče ni predvideval, da bo že septembra istega leta nepričakovano umrl.

»Pisati sem začel že zelo zgodaj, prvi poskusi segajo v moje dvanajsto leto. V dveh letih, ki sem jih pred odhodom na učiteljsko pripravnico preživel doma, sem pisal vsako prasto uro. Svoje poskuse sem brez uspeha pošiljal skoraj brez izjeme vsem slovenskim listom in revijam. Sreča se mi je takrat nasmehnila samo enkrat, ko mi je tržaški Družinski prijatelj natisnil prvo stvar... K pisateljevanju me je gnal močan notranji nagib, ki mi je narekoval poskus za poskusom, dokler nisem uspel. Notranji nagib me je silil k pisateljevanju že zelo zgodaj, ko še nisem dobro vedel, kaj je literatura. Socialne krivice, ki sem se jih takrat komaj zavedal iz govorjenih starejših, so me bogatile z življenjskimi izkušnjami, mi budile odpor proti krivici, odpirale razumevanje za zatiranje.«

France Bevk izhaja iz hribovitega predela severne Primorske, iz Zakojce nad Baško grapo, na vznožju Kojce in Porezna, kjer se je rodil 17. septembra 1890. Čeprav je ta zahodni del slovenske zemlje dal priljubljene pesnika in velikega narodnega

buditelja Simona Gregorčiča ter izredno zanimivega pripovednika Ivana Preglja, je Bevk prinesel to pokrajino v slovensko literaturo povsem na svojstven način, saj sodi v pisateljsko generacijo, ki je nastopila po velikem razcvetu slovenske književnosti za časa tako imenovane moderne, v kateri je s posebnim žarom zaživela podoba slovenske zemlje in življenje na kmetih. Razen tega so v delih Ivana Cankarja odmevala družbena in politična vprašanja slovenskega naroda.

»Prvi literarni poizkusi, kolikor se spominjam, so bili pod močnim Cankarjevim vplivom. Ko sem v začetku prve svetovne vojne stopil v literaturo, je moje pesmi in črtice poleg osebnih doživetij narekoval največ globok odpor proti vojni. Dve leti po vojni, ki sem ju preživel v Ljubljani, zame nista bili plodni. Pero pa mi je zopet oživel, ko sem se vrnil na Primorsko. Kritika je takrat mojim delom očitala pomanjkanje idejnosti, ne po krivici, dasi ni dovolj upoštevala razmer, v katerih sem živel in delal. Živo me je zadevala in bolela socialna in narodna usoda primorskega človeka, da bi se bil jasno dotaknil teh dveh problemov, bi ne bila v nevarnosti le moja osebna svoboda, ampak tudi založnica (Goriška Matica) in s tem slovenska knjiga. Šlo je za to, da ohranimo slovensko čtivo in ga širimo, zato sem se omejeval na opisovanje vsakdanjega življenja primorskega, posebno tolminskega človeka v njegovih bojih za »Kruh in ljubezen«.

»Že zmlada sem rad bral Cankarja, če-tudi takrat še nisem razumel njegove simbolike, a me je silno privlačevala lepota njegovega jezika in dognanost umetniškega izraza. V poeziji sem se oplajal ob Župančiču, Ketteju in Murnu, veliko sem bral tudi Dehmela, ki je bil takrat v modi. V dneh, ko sem bral svoje prve črtice, sem spoznal Gorkega po njegovih prvih novelah in povestih, ki sem jih vedno znova prebiral z vročo željo, da bi znal in mogel tako pisati kot on, hkrati pa me je z isto mislijo privlačeval tudi Čehov. V začetku prve svetovne vojne sem spoznal Andrejeva, prva leta po vojni pa Strindberga, ki sta name naredila velik vtis in sta tudi vplivala na moje pisanje. Pri zgodovinskih povestih sem delal pod vplivom Viktorja Hugoja. Visoko sem zmeraj cenil tudi Dostojevskega, posebno njegov roman Zločin in kazen, ki sem ga bral vsaj enkrat na leto. Bil sem nedvomno tudi pod vplivom romantike in ekspresionizma, ki sta pustila sledove v nekaterem mojem delu, a sem se vedno bolj nagibal k realizmu. Na to je bržkone vplivalo branje francoskih in ruskih realistov, h katerim se vedno znova povračam. Med slovenskimi pripovedniki imam poleg Cankarja najrajši Tavčarja v njegovih kmečkih povesticah, v Cvetju v jeseni in Visoški kroniki. Višek pripovedne umetnosti pa mi pomeni Tolstoj, ob katerem se vedno znova zgledujem in učim.«

Svet pod Kojco in Poreznom je bolj reven kot bogat, toda Bevkova mladost je potekala v eni izmed najrevnejših zakojških družin. Njegov oče je bil bajtar in čevljar, vendar dovolj bister, da je doumel sina, ki s šolo ni bil ravno skregan, a je rad veliko bral, saj ga je neutrušeno hrepenenje za znanjem gnalo h knjigam. »Ob knjigah se mi je začel odpirati čisto nov svet... Kmalu sem se močno spremenil. Vedno sem tičal v knjigah. Nisem bil ne lačen ne žejen, zamujal sem kosilo in večerjo, bil

kregan in tepen, a vse ni nič pomagalo.« Ko je s štirinajstim letom dovršil domačo šolo, je kot trgovski vajenec v Kranju doživel Tatiča; bilo mu je skoraj že sedemnajst let, ko si je stežka utrl pot na učiteljske. Leto pred prvo svetovno vojno je maturiral in nastopil prvo službo v Orehku pri Cerknem. Tu je tudi dozorel v pisatelja, saj je objavil v Domu in svetu prve zrelejše pesmi, črtice in novele, v katerih ni bila preveč prikrita ost protivojnega in protiaustrijskega mišljenja. Prvo opozorilo je bila kazenska premestitev v Novake, nato pa je moral kot »politično sumljiv« na bojišče v Galicijo.

To je bil čas velikih političnih sprememb. V spopad velikih imperialističnih sil sta se zapletla italijanski in nemški nacionalizem, ki sta prežala po slovenski zemlji, oba pa sta bila za narodno usodo Slovencev življenjsko nevarna. Ni čudno, da so se mlade napredne sile vemale za idejo, da bo razpad stare Avstrije prinesel novo jugoslovansko državo, kjer bo vsem narodom zagotovljen nemoten avtonomen razvoj.

Želje so bile le deloma uresničene. Na razvalinah Avstrije je sicer nastala Jugoslavija, toda v njej je silneje kakor prej zavladal meščanski kapitalizem, bila je daleč od sleherne avtonomnosti. Primorsko je zasedla Italija, ki je ob prihodu sicer obljubljala Slovincem polne pravice, toda svoje obljube je kmalu spremenila v zatiranje v najbolj surovi obliki. Slovenske šole je posiljevala s italijanščino, izpodrezovala korenine slovenski prosveti. Raznarodovalni pritisk pa je ogabno pospešil fašizem. Čez noč je odpravil slovensko šolstvo, uničil mrežo prosvetnih društev, prepovedal časopise, segal po slovenskih knjigah ter jih požigal na grmadi. Le redki izobraženci so vztrajali na Primorskem. Redke knjige, ki so prišle ljudem v roke, so opravljale največje kulturno in nacionalno poslanstvo. Ohranjevale so narodno zavest in gojile vero v boljše čase.

»Ko so bile na Primorskem zatrite slovenske šole, listi in prosvetna društva je bilo izdajanje in širjenje knjig edino možna oblika kulturnega udejstvovanja. Srečna misel, da sem se leta 1921 vrnil v svojo ožjo domovino, mi je tudi dala v roke vodstvo največje in najvažnejše primorske književne založbe Goriško Matico. Pomanjkanje rokopisov me je sililo, da sem napisal eno, dve ali tudi več knjig na leto, ker je v veliki meri pospeševalo moj literarni razvoj. Obenem pa sem kot književnik onkraj meje lahko najbolj uspešno služil svojemu narodu. Ljudstvo je segalo po knjigah kot po edinem sredstvu za ohranitev narodne zavesti in materinega jezika. Da ni bilo teh knjig, v katerih so ljudje pogosto brali med vrsticami še tisto, kar ni bilo zapisano, bi bil imel fašizem več uspeha s svojo raznarodovalno politiko in bi osvobodilna borba ne bila našla v tolikšni meri pripravljenih pesti in duš Primorcev. Tudi s tega vidika je treba gledati na vsako knjigo, ki je takrat izšla v Trstu ali Gorici.«

Takšne žalostne razmere so bile Bevka poklicale v sončno Gorico, kjer je preživel mladostna leta kot učiteljski človek. Zapustil je Ljubljano zaradi ljubezni do Primorske, kjer je moral marsikatero besedo napisati drugače, jo omiliti ali celo zamolčati in ko je fašistični pritisk ustavil skoraj vse slovensko časopisje in skoraj docela zatrl slovensko kulturno delovanje, se je Bevk posvetil samo pisateljevanju, usmeril k ne-prestanemu ustvarjanju.

»Narodno vzgojni cilj sem zasledoval v zgodovinskih romanah in povestih, v katerih sem hotel bralcem z zgledi iz preteklosti prikazati minljivost stoletnih tlačiteljev in neugonobljivo silo naših ljudi. V dolgi vrsti del, ki so takrat nastala, je marsikaj povprečnega, a se nikakor ne sramujem povesti Ljudje pod Osojnikom, Krivda, Železna kača, Srebrniki in zgodovinskega romana Človek proti človeku, pri srcu pa sta mi tudi romantična Kresna noč, grozljivi Vedomec ter nekatere daljše novele kot Mati, Morje luči. V nekaterih novelah sem se bolj ali manj odkrito dotaknil tudi nekaterih socialnih in narodnostnih problemov primorskega človeka. V primerih, ko je bila beseda najbolj odkrita, sem se moral podpisati z izmišljenim imenom, kakor je z izmišljenim imenom izšel tudi Kaplan Martin Cedermač, delo, ki ga imam poleg nekaterih novel (Mati, Obračun, Bajtar Mihale) za moje najzrelejše in umetniško najbolj dognano stvaritev. Mnogokaj, kar mi je takrat razganjalo srce, pa zaradi razmer ni bilo napisano.«

Kdor bi mislil, da italijanskemu fašizmu slovenska knjiga ni bila napoti, bi se hudo motil. Zatreti so jo skušali z različnimi zvijačnimi ukrepi, a ko tudi to ni docela ohromilo njene trdoživosti, so segli po pisatelju. Po znanem tržaškem procesu, ko so padli strelji na Bazovici, so Bevka obdolžili, da je imel osebne stike z nekaterimi obsojenci. Obsodili so ga na dve leti ukora, kar je pomenilo najstrožje policijsko nadzorstvo. Februarja 1933 pa so ga zaprli in obsojili na tri leta konfinacije na otoku Ventotene pri Neaplju, ki so ga domačini poimenovali za »grobnico živih«. Očitati so mu protiitalijansko propagando, češ da s svojimi spisi neti med tujerodci (Primorci) nestrpnost in sovražno razpoloženje proti Italiji. Na pritisk PEN-kluba je bil Marinetti, znani futurist in fašist ter predsednik italijanskega PEN-kluba, primoran posredovati pri italijanski vladi za Bevkovo izpustitev. To je zaradi ugleda v kulturnem svetu tudi zaleglo. Po treh mesecih konfinacije se je Bevk vrnil v Gorico.

»V tem času sem preživel mnogo težkih ur. Okusil sem grenkost ječe in konfinacije, a če bi se moral izseliti iz Gorice in Primorja (kar so mu namigovali), bi se poslavljajal kljub temu s težkim srcem, tako kot se človek poslavlja od najdražjih.«

Ob vstopu Italije v vojno leta 1940, so ga znova zaprli in internirali v Pisticcijo pri Tarantu, nato premestili v Colfiorito v Umbriji, pozneje pa še v Isernio v Campobasso. Ob očetovi smrti so mu milostno dali dopust ter ga čez čas oprostili. Zopet so ga aretirali jeseni 1942, ker so mu očitali zvezo s partizani. Zlom Italije je pričakal v goriških zaporih. Z ostalimi političnimi zapor-

niki je bil izpuščen na posredovanje partizanov. Še isti dan je odšel k partizanom, kar sem omenil že v začetku tega zapisa.

Če rečemo o Bevku, da je pripovednik, da je v svojem pisateljskem delu pokazal tako plodovitost, kakor doslej še noben slovenski pisatelj, bi s tem ne povedali vsega, zakaj Bevk je pesnik, dramatik, glavno njegovo delo pa je pripovedništvo za odrasle in za mladino. Poudarjeno naj bo prav to — še noben slovenski pisatelj ni posvečal toliko skrbi prav mladinski književnosti.

»K pisanju za najmlajše me žene neki notranji nagib. To delo mi je v užitek, dasi ni lahko, kakor si morda kdo misli. Ne gre le za to, da kdo preprosto, lahko umljivo

piše, mora zadeti tudi pravi ton, da gre beseda otroku do srca...«

France Bevk je vztrajal s svojim ljudstvom v najtežjih pogojih, vztrajal skozi temna fašistična leta, vztrajal in veroval v prihodnost. Z ljubeznijo do svoje zemlje in do svojega ljudstva in z ljudstvom je doživel vstajenje... zakaj »mladi ljudje in mladi narodi imajo vso prihodnost šele pred seboj...« V kulturni zgodovini Primorske bo Bevku prisojeno najodličnejše mesto, saj je bil med redkimi, ki je ostal zvest svojemu ljudstvu — najbolj zatirani narodni manjšini v Evropi — zvest kot človek in umetnik, ki se je odpravil s svojim ljudstvom tudi v boj za njegovo osvoboditev.

MAKSIM GORKI

KMETJE IN VOJAKI

Pred vratmi bele zidanice, skrite med zelenje starega vinograda, v senci predverja, ki je opleteno z ovijalkami in drobnimi kitajskimi rožami, sedita ob mizi in steklenici vina slikar Vincenzo in ključavničar Giovanni. Slikar je majhen, košččen in zardel; iz njegovih temnih oči sije zamišljen, mehak nasmeh sanjača. Čeravno so njegove gornje ustne in lica gladko obrta, se ta nasmeh zdrži otroški in naiven. Ima lepo zaokrožene ustnice, podobne dekliskim, prste ima dolge in med njimi živahno vrti rumenkast cvet rože, ki ga od časa do časa prinaša k ustnam, da od ugodja zapira oči.

— Morda... ne vem... morda! — tiho govori in potresa z glavo, nekam stisnjeno

v sencah, medtem ko mu padajo rjavi kodri na visoko čelo.

— Da, da! Čim dalje na sever, tem upornejši so ljudje! — trdi Giovanni, fant širokih pleč ter velike glave s črnimi kodri. Obraz ima bakrenordeč, nos ožgan od sonca, ki se mu lušči. Oči ima velike in krotke kakor vol, a na levi roki nima prsta. Govorica mu je počasna, kakor kretnje rok, ki so zamazane z oljem in železnimi opilki. Držeč kozarec vina med očrnelimi prsti z nalomljenimi nohti, nadaljuje z nizkim glasom:

— Milano in Torino — sta izvrstni tvornici, kjer se ustvarjajo novi ljudje in poraja nov duh. Počakaj še malo in svet bo postal pošten in pameten.

— Da! — pravi mali slikar in vzdigne korazec ter lovi v vino sončne pramene in začne pritajeno peti:

V svit zornih dni, kako dežela sije!

A zdaj odrasle nas s sovraštvom bije.

— Čim dalje na sever, ti pravim, laže je delati. Če Francozi ne žive tako leno, kakor mi, potem so Nemci, a naposled Rusi — to so ljudje!

— Da!

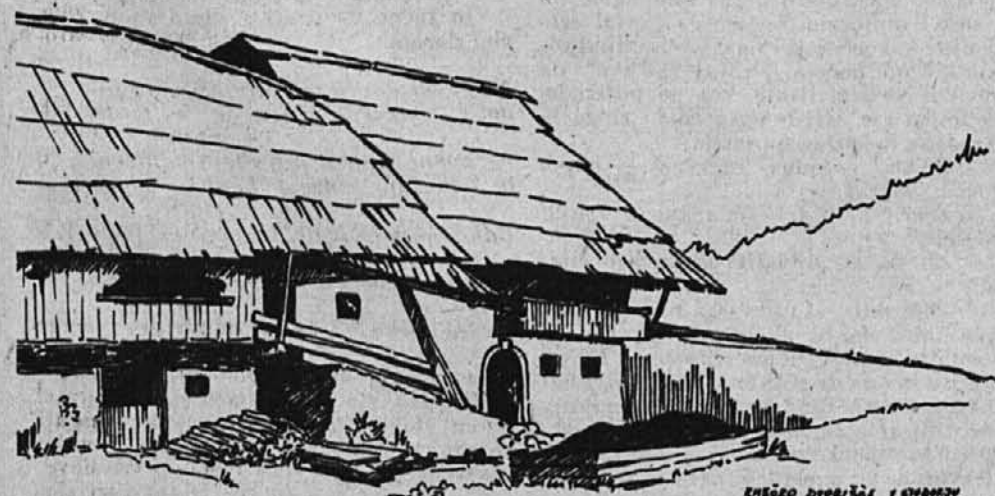
— Brazpravni so, vedno v strahu, da ne bi izgubili svobode in življenja, ustvarili velikansko delo — in tako, zahvaljujoč se njim, se prebuja ves Vzhod v novo življenje!

— Dežela junakov! — pravi slikar. — Hotel bi med njimi živeti...

— Ti? — vzklikne ključavničar in tleskne ostro z dlanjo po kolenu. — V tednu dni bi se tam gori spremenil v košček ledu!

Prasnila sta v dobrodušen smeh.

Okoli nju žare modri in rumeni cvetovi, povsod drhte prameni sončnih žarkov; v prozornem steklu steklenice in kozarcev se

iskri almandensko vino, nekje od daleč pa prihaja nalik šumenju svile, mehko šepetanje morja.

— Glej, moj dobri Vincenzo — nadaljuje ključavničar široko se smehljajoč — opevaj v verzih, kako sem postal socialist. Ti veš, kako je bilo?

— Ne! — reče slikar nalivajoč vino v kozarce ter smehljajoč se rujnemu curku — nikoli mi o tem nisi pripovedoval. Koža namreč tako dobro pristojta tvojim kostem, da sem vedno mislil — rojen je bil v njej!

— Rojen sem bil nag in bedast, ravno tako kot ti in vsi ljudje. V mladosti sem sanjaril, da se bom bogato oženil. Ko sem bil vojak, sem se pripravljval na oficirski izpit. Sele s trindvajsetimi leti sem zaslužil, da vse ni dobro na svetu ter da je sramota živeti, kakor bedak.

Slikar se je naslonil s komolci na mizo, obrnil pogled na gor, kjer so na samotnem hričeku rasli veliki borovci, šumeči v vetru.

— Nas, mojo četo so poslali v Bologno. Tam so se bili uprli kmetje; nekateri so zahtevali znižanje zakupnine, drugi so spet kričali, da je neobhodno potrebno zvišati mezde. Zdelo se mi je, da nimajo prav ne prvi ne drugi: znižati zakupnino za zemljo in povišati mezde, kakšna je to bedarija! — sem premleval — to bo uničilo lastnike zemlje... Meni, otroku mesta, se je vse skupaj zdelo nesmisel. In jaz sam sem se jezil, mojo jezo pa je povečevala še nezonsna vročina, neprestano premikanje z mesta na mesto ter nočna straža. Ti fantje so razbijali veleposestnikom tudi poljedelske stroje in našli zadovoljstvo tudi v tem, da so zažigali žito in uničevali vse, kar ni bilo njihovo.

Polagoma je izpil vino in čedalje z večjim ognjem nadaljeval:

— Kmetje so hodili po poljih v velikih gručah kakor ovce, molče, resni ter polni groženj. Mi smo jih razganjali z bajoneti, kdaj kdaj pa tudi tolkli s kopiti, toda oni so se počasi in brez strahu razšli in se ponovno zbirali. To je bilo dolgočasno kakor pri maši in vleklo se je iz dneva v dan kot mrzlica. Luoto, naš podoficir, fant po videzu iz Abruzzev, prav tako kmet, se je v sebi zelo mučil; postal je ves rumen in mršav in nam je dejal:

— Zoprna zadeva, otroci moji! Verjetno bomo morali tudi streljati, naj me vzame vrag!

Njegovo vreščanje nam je čedalje bolj kazilo razpoloženje, posebno, veš, ker so se nam izza slehernega ogla, obronka in drevja kazale glave svojeglavih kmetov in nas prebadale njih srdite oči — ljudje nas, naravno, niso sprejeli z veliko prijaznostjo.

— Pij! — reče prijazno mali Vincenzo, nalivajoč prijatelju kozarec.

— Hvala! Da le žive še tako vztrajni ljudje! — je dejal ključavničar, izpraznil na dušek kozarec, si z dlanjo obrisal brke in nadaljeval:

— Stal sem na nizkem gričku v oljčnem gaju, čuvajoč stebela, ker so jih hoteli kmetje poškodovati, v znožju hrička pa sta delala dva — stavec in mladenič; kopala sta nekak jarek. Bilo je vroče, sonce je žgalo kakor ogenj, človek bi hotel postati riba, zares dolgočasno je bilo in dobro se spominjam — na te ljudi sem gledal zelo neprijazno. Ko sta opoldne prenehala z delom, sta izvlekla kruh, sir in vrč vina, Hudič naj vaju vzame — sem pomislil. Istočasno pa stavec, ki se do tega trenutka niti enkrat ni ozrl name, reče nekaj fantu: ta odkima z glavo, stavec pa mu glasno zakliče:

— Pojdi!

— Fant se z vrčem v roki napoti proti meni in ko se približa, reče ne preveč prijateljsko:

— Moj oče misli, da ste žejni in vam pošilja malo vina!

— Bilo mi je nerodno in hkrati prijetno, toda odbil sem in namignil starcu z

glavo, češ, da se mu zahvaljujem, on pa mi odgovori ozirajoč se v nebo:

— Le pijte, gospod, le pijte. Mi dajemo človeku, a ne vojaku. Vemo, da vojak ne more biti boljši od našega vina.

— Vrag naj te vzame s tvojimi ujedljivimi pripombami! — sem pomislil, potegnil tri požirke in se zahvalil; a onadva tam doli sta začela jesti. Tedaj pride tudi moja izmena — stražarsko dolžnost je prevzel Salernitanec Ugo. Prišepnil sem mu, da stista dva kmeta dobra človeka. Istega dne zvečer, ko sem stal na straži pred vratmi skladišča, kjer so bili poljedelski stroji, mi pade na glavo kos opeke. Ni me tako močno udaril, toda drugi od strani me je udaril po rami s tako močjo, da se mi je leva roka povescila, kakor odsekana.

Ključavničar se nasmeje na vsa usta in pripre oči.

— Opeka, kamenje in udarci — je govoril v smehu — teh dni in v tem kraju so začeli delovati sami od sebe in od te dejavnosti mrtvih predmetov, nam je zraslo kar precej močnih bunkov po glavah. Gre vojak ali stoji, toda nenadoma ga z zemlje oplazi gorjača ali nanj pade kamen z neba. Bogme, da smo bili besni.

Oči malega slikarja postanejo otožne, obraz mu poblede, ko tiho reče:

— Človeka je sram, kadar posluša take stvari...

— In kaj storiti? Ljudje sčasoma pridejo k pameti. In zdaj dalje: — pokličem na pomoč in odvedli so me v hišo, kjer je že ležal tovariš, ranjen s kamnom v obraz. Ko ga vprašam, kako se je to zgodilo, mi z neveselim nasmehom pravi:

— Starka, tovariš, neka siva čarovnica me je oplazila in prosila, naj — jo ubijem.

— Ali so jo zaprli?

— Ne, rekel sem, da sem se sam ponesrečil, da sem padel in se udaril. Komandir mi ni verjel, to se mu je videlo v očeh. Nerodno je človeku priznati, da ga je ranila starka. Hudič in pol! Njim je bilo to naravno, da so nas mrzili.

— Torej, tako! — razmišljam. Nato pride zdravnik z dvema damama: ena zelo lepa, svetlolasa, očitvidno Benečanka; druge se pravzaprav ne spominjam. Pregledali so mi rane, bogme — malenkost, obvezali mi in odšli.

Ključavničar se namršči, qbmolkne ter si trdo pomenca roke. Tovariš mu vnovič nalije vina. Ko je nalival je visoko dvigal steklenico, da je vino trepetalo v zraku z živim, rujnim curkom.

— Obadva sva sedla k oknu — mrko nadaljuje ključavničar — sedla sva tako, da naju ni obsevalo sonce in nenadoma sva zaslišala nežen glasek svetlolase — sprehajala se je s prijateljico in zdravnikom po parku pred oknom in govorila francoski, a ta jezik jaz dobro razumem.

— Ali ste opazili kakšne ima oči? — je dejala. — On je gotovo prav tako kmet; ko bo slekel uniformo, bo morda postal celo socialist, kakor vsi pri nas. Glejte, ljudje s takimi očmi hočejo osvojiti cel svet, da spremene celo življenje, nas pa poženejo, uničijo, in vse zaradi tega, da bi zmagala neka slepa, dolgočasna pravda.

— Bedaki! — pravi zdravnik — napol otroci, napol zveri.

— Zveri — to že! Toda kaj je v njih otroškega?

— Ah, ta stremljenja po splošni enakosti...

— Pomislite samo: jaz naj bi bila enaka temu fantu z volovskimi očmi in onemu drugemu s ptičjim obrazom!? Mi vsi — vi, jaz in ona da smo enaki s temi ljudmi plebejske krvi? Ljudje, kateri se morajo izkoristiti samo za to, da tolčejo sebi enake, istotake zveri, kakršne so oni...

Govorila je mnogo in strastno, a jaz sem poslušal in mislil:

— A tako, gospidična? — Jaz je nisem videl več kot enkrat, a ti dobro veš, da nihče ne sanjari o ženski tako strastno.

kakor vojak. Razumljivo, v sebi sem si jo predstavljal kot dobro, pametno, plemenitega srca; v tem času se mi je sploh zdelo, da so plemiči prav posebno pametni.

— Vprašal sem tedaj svojega tovariša: — Ali razumeš ta jezik?

Ne, ni ga razumel. Tedaj sem mu povedal besede, ki jih je govorila svetlolaska. Fant se je razjezil kakor satan in začel tekati po sobi, pobliskajoč z enim očesom — drugo je imel zavezano.

— A tako! besno mrmra — a tako! Ona se okorišča z menoj, ne smatra pa me sploh za človeka. Jaz zaradi nje dovoljujem, da se žali moje človeško dostojanstvo in ona mi to dostojanstvo zanika! Na kocko stavljam svojo dušo, da bi rešil njeno imetje...

Bil je precej bister fant in čutil se je globoko užaljenega, prav tako jaz. In že naslednjega dne smo o tej dami govorili precej na glas, ne ozirajoč se na nikogar. Luoto je samo godrnjal in nas opozarjal:

— Opreznejte, otroci moji! Ne pozabite, da ste vojaki in da ste vezani na disciplino!

— Ne, tega nismo pozabili.

A mnogi od nas — pošteno rečeno — skoraj vsi smo postali gluhi in slepi. Ti vražji kmetje pa so zelo spretno izkoristili našo gluhost in slepoto. Kmetje so zmagali. Zelo lepo so se obnašali napram nam: svetlolaska bi se lahko marsikaj naučila od njih, na primer — oni bi jo krasno naučili, kako je treba spoštovati poštene ljudi. Ko smo odhajali od tam, kamor smo bili prišli z namenom, da bomo prehlivali kri, so bili mnogi od nas okiteni s cvetjem. Ko smo odhajali po vaških ulicah, niso nas več obmetavali s kamenjem in črepinjami, temveč — s cvetjem, prijatelj moj. Mislim, da smo to tudi zaslužili. Neprijazen sprejem se lahko pozabi, če je lepo slovo!

On se nasmeje in reče:

— Glej, to bi moral pretočiti v verze. Vincenzo... slikar se je zamišljeno smehljajal in odgovoril:

— Da, to bi bilo zelo primerno za pesnitev. Upam, da bi mi jo uspelo napisati, čeprav sem v petindvajsetih letih, ko človek postane slab lirik.

Odvrže cvet, ki je že ovenel, utrga drugega in tiho nadaljuje:

— Kadar človek prehodi pot od materinih grudi do grudi ljubljene žene, mora oditi dalje, naproti neki novi sreči...

Ključavničar je molčal zibajoč vino v kozarcu. Morje tiho šumi tam doli za vinogradom, a duh cvetja se širi s kipečim vonjem.

— To sonce nas dela preveč lene, preveč medle — je godrnjal ključavničar.

— Lirski stih se mi nič več ne posrečijo in zelo sem nezadovoljen sam s seboj — tiho pravi Vincenzo, privzdigujoč ozke obrvi.

— Ali si spesnil kaj novega?

Slikar odgovori oklevajoče:

— Da včeraj na terasi hotela »Compos«. In začne recitirati z zasanjanim, pojočim glasom:

*Na pusto obrežje, na čeri puste in stare
palo jesensko sonce je s poslednjim
sijajem.*

*Na temne skale se vzpenjajo motni valovi
in odnašajo sonce v hladno, modrikasto
morje.*

*Bakrenordeče listje, odtrgano v jesenskem
vetru,*

*se seje na pene plime kot mrtve, ognjene
ptice.*

*A blede nebo je tožno in razjarjeno
morje mrko.*

Samo sonce se smeje in tone proti zahodu.

Obadva sta dolgo molčala. Slikar je sklonil glavo in strmel v zemljo a orjaški in nerodni ključavničar se je nasmihal in naposled dejal:

— Vse je mogoče lepo povedati, toda lepša od vsega je beseda o dobrem človeku, pesem o dobrih ljudeh...

SPOROČILA:

DACHAU
ALI SVOBODA JE SONCE
V ČLOVEKU

2

14. ZAPIS

23. junija

so nas peljali čez München, Augsburg proti Ulmu ob Donavi. Izstopili smo v Unterfahaimu.

Hodili smo kakšna dva kilometra po tračnicah, nakar zagledamo nedaleč od proge leseno barako, v katero smo se vselili. Za barako se je razprostiral borov gozdiček in nikjer ni bilo ograde! V prostem času smo poležavali na travi in opazovali neštete kompozicije vlakov, ki so odhajale polne in ki so se vračale prazne. Hiteli so noč za nočjo, dan za dnem, polni v Italijo, prazni nazaj. Vedeli smo, da gre vsa fašistična zadeva k vragu.

Nekaj kilometrov južno od nas je bilo letališče za transportna letala, ki so krožila nad nami od ranega jutra do pozne noči. Bila so velika šestmotorna letala. Plula so tako nizko, da je človeka prešinila misel... ah, nora misel!

V bližini barake so bili ribniki.

Zopet blato, popravila odtokov, dotokov, od ribnika do ribnika.

S Kranjcem sva bila to pot zidarja, specialista-zidarja!

Pri delu naju niso motili, ne priganjali.

Včasih sva si privoščila pivo!

Lahko sem pisal domov!

In kmalu sem dočkal odgovor ter napoved obiska!

Bil sem »ves iz sebe«.

Ali me bo sreča spremljala to pot?

Bom lahko spregovoril s svojci?

Prišel je, prišel je najsrečnejši dan v mojem življenju. Neke nedelje sem jih zagledal skozi vrata barake. Šli so proti nam: žena, hči in zet!

Od veselja, od presenečenja sem postal raztresen, zmeden. Planil sem iz barake. Ves nor sem tekel k vodju oddelka, ki me ni razumel in ki se je silno razjezil. Trdil je, da bomo vsi postreljeni! Joj, in kaj bi se zgodilo, če bi zvedeli v Dachau! Rekel mi je, naj žena piše v Berlin, kajti le tam lahko odobrijo obiske jetnikom. Kričal je, da sem izkoristil njegovo prizanesljivost in kaj vem še vse. Svojci pa so stali tam in se čudili ter potrpežljivo čakali. Slednjič je dovolil, da so mi (posredno) izročili paket. Pregledal ga je ter nas priganjal, priganjal.

Moj čas se je ustavil.

Več kot dve leti jih nisem videl.

Gledali smo se tako, kakšnih petdeset metrov oddaljeni drug od drugega. Nismo smeli spregovoriti. Nismo se smeli dotakniti.

Vodja komande je postal nasilen.

Zakričal sem ženi, naj vendar že gredo, da bo tako za vse najboljše.

Obrnili so se.

Oddaljevali so se s pogledi uprtimi vame.

Govorili, pozdravljali, poljubljali smo se z rokami dokler smo se videli.

Ostal sem preklet in sam na tisti vročini!

V možganih so oživel mravljinčji.

V prsih je kluvalo.

Randevu!

Nikdar nisem bil tako odmaknjen s sveta.

Naj sem še tako zavlačeval, šli so, kako naj govorim?

Oglasilo se je neznosno domotožje, strašno je bolelo, strašno me je pretreslo, bil sem v šoku.

Moji dragi so čez noč ostali v Unterfahaimu, upali so! Upali so, da me bodo našli na delu, da bodo že nekako prišli z menoj v stik, a usoda je hotela drugače.

To noč je pobegnil neki Čeh!

Ostali smo v baraki.

Alarmirali so policijo, žandarmerijo, šli so na lov.

Ujeli so ga v bližnji vasi. Tepli so ga. Poslali so ga v Dachau. Vedeli smo, kaj bo z njim.

Drugi dan, bilo je popoldne, smo sedeli v travi. Prijatelji so me tolažili, a ni bilo tolažbe za mojo bolečino. Izgubljal sem voljo do življenja.

V daljavi smo začuli piskanje lokomotive.

Vstal sem in gledal v okna vozov. Pogled jih! Máhali so mi z robci in me klicali.

Dokler sem mogel, sem tekel za njimi in se drl na ves glas. Padel sem, se zopet pognal, a že jih je odrezal ovinek.

Dnevi so bili poslej neskončnost. Ob novici, da bomo tukaj ostali do konca vojne, se moj obraz ni razvedril.

Ni še minilo teden dni od te velike novice, ko smo bili vsi odpoklicani nazaj v Dachau. Zaradi pobega Čeha nam niso zaupali. V Dachau smo se vrnili 6. avgusta.

15. ZAPIS

Zamislite si našo sobo, zamislite si tristo ljudi v sobi. Tu sva s tovarišem Fretom iz Radovljice pridobivala nove somišljenike. Večer za večerom sva jim govorila o Kapitalu, o delavskem gibanju, o delavski internacionali, o prihodnosti komunizma, o partizanski borbi s tovarišem Titom na čelu. Rupnikovci in Mihajlovičevci so naju večkrat prekinjali z medkljici: tiho bodi... ne čakaj... ne fantaziraj... Grozili so z ovadbami, z bunkerji, če ne utihneva. Napadel me je, med drugimi, tudi Erzarjev Albin s Koroške Bele: »Kričač zasukani, daj mir s to prekleto komunistično propagando in s to tvojo zaručano demokracijo!« Tudi belogardisti so bili med njimi in kaj vem kdo še vse. Včasih smo bili preglasni in sobni (ki je bil našega mišljenja) nas je moral krotiti. Najbolj nevarni so stanovalci so bili četniki, toda nihče več nas ni zaustavil, kljub temu, da je bilo politiziranje smrtno prepovedano, kljub temu, da nas je celo blokovni opozarjal na posledice, ki nas utegnejo doleteti.

Z njegovo pomočjo smo imeli ponoči večkrat tajne sestanke. Na nekem takšnem sestanku me je poslednjič opozoril: preveč se že čuje o tvojih debatah, čemu bi se pogubil?

Svoje zanesenjaštvo sem potlačil vase. Imel je prav, čemu, čemu bi se pogubil, saj moram še marsikaj postoriti na tem čudnem svetu.

Tukaj nas niso uničevali samo Nemci in drugi, k uničevanju so precej pripomogli privrženci škofa Rožmana in Rupnika. Ti ljudje se niso spametovali niti tukaj, na koncu sveta, na koncu vseh koncev.

Doma so ljudem grozili z Begunjami, s streljanjem na kolu, s taborišči. Nam je preostal krematorij.

15. avgusta so nas prignali v Fridrihshafen. Občudovali smo ogromen projekt, v katerem so izdelovali cepeline. Videli smo še več ogromnih betonskih konstrukcij, ki so skrivale tovarne orožja.

Popoldne so nas trideset oddvojili ter odpeljali v Saulgau. Tja smo prispeli zvečer.

Bili smo sestradani, izmučeni od naporne vožnje, a takoj smo morali poprijeti za delo. Dobili smo krampe in lopate. Pričeli smo graditi novi »dom«, pa še barako za ss-ovce, stražarje. Delali smo teden dni. Prenočevali smo v neki tovarni. Ko smo si ustvarili osnovne življenjske pogoje, smo pričeli z gradnjo novega taborišča (žična ograja, štirje bloki, kuhinja).

(Nadaljevanje na 8. strani)

Kozolci v Studorju
KOLONIA "DOLICA" A. ŽIDANEK

Marjan Židanek: Kozolci v Studorju – kroki

pralnica...). Najbolj naporna je bila gradnja visoke žične ograde in stražnih stolpov, tudi ogromno zborna mesto nam je jemalo pogum. Naše delovišče je bilo severovzhodno od mesta. Mesto samo mi ni bilo všeč. Hiše so bile obrnjene v vseh smereh, prekatere so visele tudi do petdeset centimetrov nad ulico.

V skupini nas je bilo štirideset. Spominjam se Milana Benka iz Ljubljane, Ernesta Čmaka iz Št. Pavla v Savinjski dolini. Tudi brivca smo imeli Sloyenca – Joža Pribila, doma je bil iz okolice Celja, ostali so bili Nemci, Poljaki...

Pel je kramp, pela je lopata! Auf getz, sau hund! Los, los... 26. septembra je prispel v Saulgau drugi transport. V njem je bil prijatelj Kranjc. Nadaljevala sva z najinimi debatami.

16. ZAPIS

Prvi zračni prelet smo doživeli 6. oktobra ponoči. Svet se je tresel, stotine bombnikov so letele nad München, nad Ludwigshafen.

25. oktobra so ugotovili, da sem zidar in moral sem iti z zidarji na delo. Pogrešal sem prijatelja, pogrešal sem kramp in lopato.

Stavbni delovodja je bil Ernest Guhl, fanatik, fašist. Stalno je fantaziral o ruski fronti, kaj vse da bi on tam počel. Kazal nam je, kako bi obesil Stalina: Die sau hunde musma alle fernichten... Mi pa smo bili zanj erkovina, ki je prišla sem jest nemški kruh.

Sabotirali smo tako, da smo krampe, lopate, vijake in razne druge predmete zalivali v beton. Mnogi predmeti, zelo uporabni predmeti, so izginili v temeljih za težke stroje – alibi je bil popoln. Z vsakim odstranjevanjem opažev smo se pomenljivo spogledali. Spominjam se, da sem ob neki priliki zasul z betonom flaschenzug, škripčevje, ki je dvignilo deset ton. Tako smo vsaj delno potešili napetost v nas.

27. oktobra smo dobili kantino. Nekdo je ukradel zavojček tobaka. Tepli so ga in ne vem, če je preživel.

30. oktobra je prispel nov transport jetnikov.

2. decembra je neki Rus ukradel košček kruha (Rusi niso dobivali nobene pošte, nobenih paketov!), topli so ga, tako zverinsko so ga topli in v tistem trenutku bi bil rad vernik in bi bil rad verjel v posmrtno življenje.

Za zajtrk smo dobili pol litra črne vode.

Opoldan smo dobili četrt litra tople vode s kolerabo.

Zvečer smo dobili četrtinko kruha – sedemindvajset gramov ter pol litra nekakšnega čaja.

Lagerja Saulgau in Fridrihsafen sta bila podružnici Dachaua. Lagerkomandant je stanoval v Fridrihsafnu. Večkrat je prišel k nam na »obisk«. Bil je natak in je zelo skrbel za naše žične ograde!, za visoko napetost v njih. Vedno je bil zastrašujoč, poln disciplinskih ukrepov, poln nekakšnih plačilnih bonov (sedaj nismo smeli prejemati denarja od doma). Vsak teden smo dobili po tri, štiri bone, oziroma vrednost teh bonov je bila enaka trem, štirim markam.

Nemci so neverjetno navdušeni pevci, ob vsakem koraku smo morali peti.

3. novembra so našo skupino kaznovali, ker smo na poti h »kosilu« pozabili peti.

10. novembra so nas zopet pretepli, ne vem čemu?

19. novembra so se oglasile težko pričakovane sirene. To pot so tolkli Ulm, Berlin. Po napadu (Ulm je oddaljen od nas osemdeset kilometrov!) je bil razsvetljen ves Saulgau.

Disciplina in teror sta se stopnjevala.

Postalo je nevarnejše kot v Dachau.

Bili smo manj kot sužnji. Nikdar nas niso nazivali z besedo: človek.

Komando so imeli kriminalci, tisti z zelenimi znaki, največji sovražniki nas, političnih. Bili so rutinirani rablji, desne roke ss-ovcem.

Glavno besedo je imel Martin Ernest, sudetski Nemec. Zaradi umorov je bil zaprt že deset let. Bil je zverina s kiklopskim pogledom.

»Los, los sau hunde, ich schon werde ihnen helfen!«

Po končanem delu smo bili vedno pripravljeni na njegove gonje, na njegove izpade. Podil nas je po vezbališču, kričal in tolkel: »Marsch, marsch hinlegen, auf sau hunde, marsch hinlegen, sau pakasch!« »Pri tem plesu so mu pomagali izbrani pomočniki. Najrajši so nas gonili po blatu, po snegu. Od prenapornega dela smo se tresli, od lakote smo se tresli. Kdor ni zmožal izvrševati njihovih komand, ta je bil pobit. Po takšnih orgijah krvolokov smo pobite tovariše nosili v barake kot vreče cementsa. Kdor je ugovarjal, ta ni preživel.

Živeli smo s smrtjo.

Življenje smo gledali iz njenih zornih kotov.

Smrt je postala del nas, bila je povsod prisotna.

17. ZAPIS

Zračni napadi zaveznikov so se vrstili. Sirene, sirene... Čuli smo grmenje. Saulgau niso tolkli. Ni bilo pomembno vojno industrijsko središče.

Januarja 1944 se je spravila nad nas nova nadlega. Kljub strogi čistoči in največji disciplini smo dobili uši in nismo jih mogli pregnati. Lovili in pobijali smo jih, se skubili, prekuhavali perilo, a nismo uspeli.

18. februarja sem jih dobil zopet s kablom. Kápo mi je razbil glavo. Rekel mi je, naj pričnem razmišljati o onem svetu.

Primanjkovalo nam je »življenjskega materiala«, to je – cigaret. 19. februarja je prispel v Saulgau vlak beguncev s popolno »prtlljago!« To je bil za nas dober znak.

Nemcev se je lotevala zmešnjava, pojavljali so se prvi neredi.

Zeblo nas je do brezumja. Marsikdo ni prenesel tolikšnega trpljenja v mrazu, strgal je »deko« ter si jo ovil okrog života. Potem pa so jih topli kot ušive jope. Pretepene in krvave so gnali k vhodu v lager, kjer so morali stati ves dan, brez hrane, z ostanki cunj v iztegnjenih rokah. Tistim, ki so omedleli, tistim ni bilo prizanešeno.

22. februarja je prišlo iz Dachaua petdeset mož. Število jetnikov je naraščalo. Ravnali so se po delovnih mestih v tovarni. 12. marca opoldan nas je poživil alarm. Leteli so nad München. Šteli smo jih – ptice s vobode. Pri deljenju hrane so prednjačili Nemci. Naše »porcije« so bile nekajkrat manjše. Najbolj diskriminirani so bili Rusi. Začutili so (tudi Italijani niso dobivali paketov), kdaj gre v loncu h koncu. V trenutku so planili v ospredje, stegovali posode, sobni pa je besnel, opletal z zajemalko, klel, prevračal kotle... O »jestvinah« so največ fantazirali Poljaki – hleb, kartoška, pčerkav...

5. aprila sem jedel zdrobove cmoke. Poslastico je pripravil Martin Keop, mlad fant iz Črne v Meziški dolini. Istega dne nam je omagal neki Poljak. Tepli so ga, vsega so polomili.

Beležke sem skrival na podstrešjih, po luknjah, bil sem v stalnem strahu, da bi me ne odkrili. Ob njih sem vedel, da še eksistiram, ob njih sem se spraševal – ali me bo smrt prehitela? Ali bom sezidal svoj dom? Ali bom kdaj ob večerih prisluhnil družinski toplini? O, spokoj!!!

15. aprila – alarm!

16. aprila so sklatili ameriški avion. Vodja taborišča je zasegel štiri pilote.

18. aprila – alarm – sestrelili so dva aviona.

19. aprila zvečer – alarm.

Nadaljevali so do 26. aprila, do 27. aprila...

Tega dne si je neki mladi Grk prerezal vrat »iz obupa nad tem groznim trpljenjem«. Ime mu je bilo Aleksis.

V noči 30. aprila zopet – alarm.

1.–2. maja – alarm.

To noč nam je izdihnil Jevščenko, mlad Ukrajinec. Star je bil devetnajst let. Umrl je zaradi notranjih krvavitev.

O rablji!

Drugi dan drugi Rus – obdolžili so ga kraje margarine. Tolkli so ga, on pa je molčal. Izpirali so mu želodec, ga neznanško mučili pri tem. Ne vem, ali so res iskali dokaz? Slednjic je bruhal kri in umrl. Tudi on je bil mlad, zelo mlad.

8.–9. maja ponoči – alarm.

10. maja – alarm, 11. maja – alarm...

18. ZAPIS

Skopo odmerjene porcije je taboriščna uprava skrčila na polovico.

Zavladal je popoln »glad«.

Še tisto malo, kar so nam odmerili, so pokradli blokovni, sobni, kantinerji, brivci...

Pretepanje se je stopnjevalo.

Ničvredneži, zajedalci ter njihovi priležniki (stari kriminalni zaporniki so bili vsi od kraja homoseksualci), so pričeli krasti iz naših paketov.

Prijatelja Ivana s Kavkaza so topli naslednji dan. Tepli so ga v kopalnici. Golega so obesili pred »kapijo«. Ko smo se vračali z dela, ga nisem prepoznal. Bil je razsekan z »bikovko«. Njegova moda so bila orjaška modra nateklina, njegova glava je bila velikanska podpluta gmota, joj, Ivaaan! Joj, Aleksander! Zapustila me je še zadnja beseda. Tako majhen, tako neznan sem ob vsem tem. Včasih me jemlje tema! Um, um se mi mračí.

19. ZAPIS

15. maja ponoči je ista usoda doletela tovariša s Poljske, ni imel sreče pri pobegu.

Taboriščni vodja je podivjal, drl se je kot pes na verigi: »Tempo, tempo, auf getz sau hunde, auf decken, durch decken!« Dolgo je tega, ko nismo nič več šteli sotrpinov, ki so jih dotolkli, obesili, zastrupili, postrelili – v svojo »zabavo«, kot so imenovali ta najnižja dejanja vsega stvarstva.

Ubežnike (ujeli so skoraj vse) so tolkli pred nami. Okrog vratu so jim obesili tablo z napisom: Ich bin schon wieder da, ali – zopet sem tukaj!

18. maja ob pol petih sem moral na novo komando. Peljali smo se skozi Fridrihsafen, ki je bil v razvalinah. V Raderachu so nas namestili v taborišču, ki so ga zapustili francoski ujetniki. Povsod naokrog je bila šota. Lager je bil obdan z dvojno žično ogrado. Ss-ovce so spremljali psi. Zahodno, ob vznožju nekega griča, je bila tovarna, v kateri so izdelovali stisnjeni »zrak« (za F. I.) O tem kraju nismo smeli niti razmišljati. (V Saulgau so izdelovali raketno orodje). Mi smo gradili drugo halo za ogromne vozove, cisterne, ki so jih polnili s »stisnjenim zrakom«...

Spominjam se štiristotih mož, ki so hodili deset kilometrov daleč na delo. Zelo so bili zastraženi. Od napornega dela so vlekli noge za seboj. Spominjam se, kako dobro so bile zamaskirane tovarne in drugi pomembni objekti. Ti možje »niso smeli preživeti«. Postreljeni ali drugače pobiti so ležali ob cestnih mejnikih. Spominjam se, da so hodili po odpadlem sadju, a ustreljen bi bil, kdor bi se sklonil. Tu in tam je koga izmed njih obšla strašna želja po sočnem sadežu, a še predno ga je

ponesel k izsušenim ustom, so ga raztrgali psi. Pozneje sem izvedel, da so izdelovali ogrodje za F. I. in da so hodili v Fridrihs-hafen. Med njimi je bil tudi Maks Vilman iz Most pri Zirovnici.

Pri delu so našo komando stražili »vojaki« in vsaj takrat smo imeli mir pred ss-ovci. Ti vojaki so nas spraševali po tem in po onem, kako se nam godi, kako postopajo z nami, dajali so nam kruh in včasih — cigarete. Ko so nas po delu predali taboriščnim oblastem, nas je stisnila tesnoba. Takšnih komand je bilo malo.

4. junija smo zvedeli o padcu Rima.

6. junija smo zvedeli za vdor v Normandijo...

A konca ni bilo.

Govorili so, da nas bodo ss-ovci pobili...

Prihajali so časi, ko so nam vojaki govorili: »Nur langsam.«

Postajali so nasprotniki nacizma, z ss-ovci se niso razumeli...

25. maja je pobegnil ruski jetnik. Morda ga je rešil alarm, kajti vsi smo morali v zaklonišča.

Naslednji dan sta pobegnili dva Rusa in Poljak. V bližnjem zaselku so jih položili. Raztrgali so jih psi. Pripeljali so nam trupla, pustili so jih ležati ob vhodnih vratih taborišča.

27. junija smo kopali jarke v močvirju. Do pasu smo bili pogreznjeni v blatu in vodi.

Na vsakih trideset metrov smo gradili bunkerje za ss. Ti bunkerji so obkrožali taborišče (če bi ob zračnem napadu zavezniki poškodovali ogrado, tako, za vsak primer, bi begunec postrelili kot miši).

30. junija zopet alarm. Zopet smo bežali v »luknjo«.

Zopet je pobegnil neki Rus.

Zopet žrtev do skrajnosti potenciranega sadizma.

Pobegi so bili sedaj na vrstnem redu. Npomnim, da bi katerega izmed ubežnikov ne izsledili.

Od 8.—11. julija — alarmi — zaklonišče...

Ves sem zatekel od pikanja strupenih komarjev. Zrak je težak. Zvedeli smo za popolno razdejanje v Fridrihs-hafenu.

O, bombe, padajte! Bolj ko bo grmelo, bolj ko se bo zemlja tresla, prej bo konec gorja!

Sčasoma smo se kot otroci veselili vsakega bombnega razdejanja, kot otroci smo, z velikimi očmi zrlji smrti v lice in klicali svobodo.

Nekaterih esesovcev se lotevata obup in pobitost. Vsako najmanjšo spremembo na njih smo takoj opazili. Drugi spet so nosili glave še bolj pokončno ter slepo verjeli v zmago.

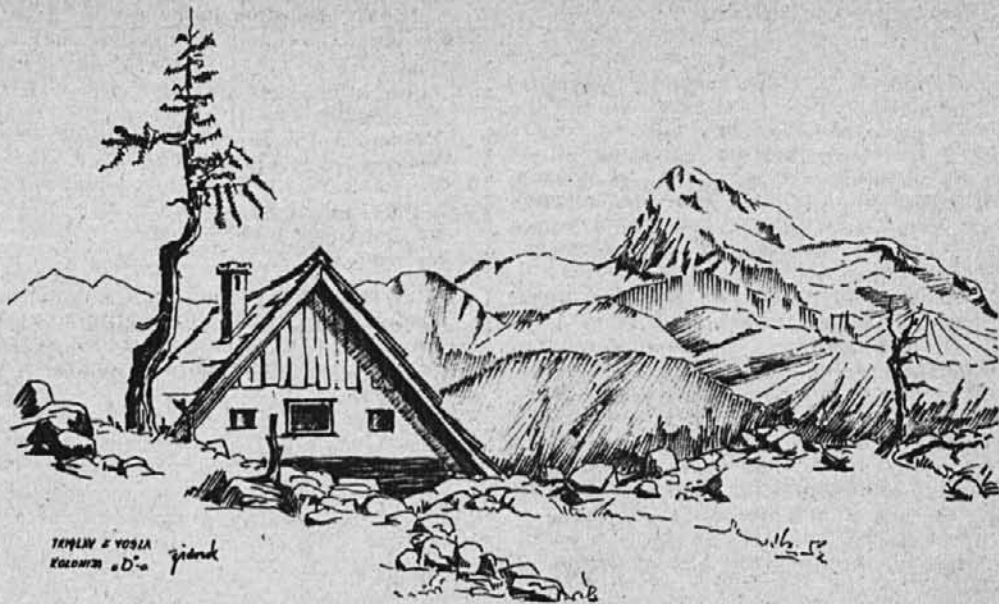
12. julija ponoči je letelo čez nas več kot dva tisoč zavezniških letal.

Naslednji dan so znova leteli, detonacije so prihajale iz Ulma. Leteli so in leteli. Svet se je tresel. Marsikateri jetnik je bil od strahu ponesražen.

19. julija so nas (ob tuljenju siren) nagnali v bližnji smrekov gozdiček. Tam smo morali posesti. Okrog nas so se razporedili ss-ovci z brzostreklami. Nad nas so pripili težki bombniki. Nemci niso, kljub pripravljenosti, sestrelili nobenega letala. Leteli so proti Münchnu.

20. julija so nas zopet peljali v Manzel. Hodili smo po razdejanem, porušnem mestu. Ljudje so ostali isti. Še vedno so nas pljuvali, zasmehovali, psovali.

Ob desetih so nas prepodile sirene, grmenje močnih letal, flaki, pritisk in vibracije zraka. Drobeci so leteli krog nas. Videl sem človeka, ki mu lastno življenje ni bilo več mar. Šel je mimo nas, gledal v nebo, pri tem pa je krilil z rokama ter kričal venomer iste besede: »Bravo! Aperitiv, aperitiv, bravo!« Vedeli smo za kakšen aperitiv, za kakšno nazdravljanje gre. Odtaval je vzdolž ruševin ves motovilast, ruševinast. Njegova silhueta je bila v

Marjan Židanek: Triglav z Vogla — kroki

posmeh temu ubogemu svetu. Ni ga zadelo. Bombardirali so tudi popoldne. Ameriški bombnik, ki se nam je prasketaje približeval, bi nas kmalu pokopal. Sledila je močna detonacija, pojavil se je velikanski ognjeni steber. Oglušeli smo. Ves dan smo bežali iz mesta, se vračali, pa zopet bežali k smrekovemu gozdičku. Pritiska ušesa niso več zaznala. Mlade smreke so vršele med zračnimi vali. Padel je neki tovariš s Poljske, z njim sta poginila dva esesovca.

21. julija — zopet sodni dan. Prav vse so preorali z bombami. Po bombnem napadu zaveznikov so nas napadli taboriščni norci. Gonili so nas kot pse. Nad nami so stresli svoj bes, svoj strah.

»Auf getz, auf decken, durch decken...«

Ves dan so nas šteli. Ves dan so nas podili po dežju.

Bombardirali so Ravensbrück.

Odslej smo spali oblečeni. Bombni napadi niso prenehali. Mnogo taboriščnikov je padlo. Varni smo bili samo v »luknji«.

3. avgusta smo trikrat bežali v zaklonišče.

7. avgusta je angleški avion izzival nemške flake. Oglednik je nekajkrat zaokrožil nad nami — verjetno je fotografiral? Niso ga zadeli, v slovo jim je »pomahal« s krili.

Tiste dni nismo delali.

Čemeli smo tu in tam, čakali in silno upali na usodni udarec. Večkrat so nas avioni prehiteli in bile so žrtve, kajti zaklonišče je bilo oddaljeno več sto metrov.

Nekega dne smo imeli priložnost gledati zračno borbo.

Zvedeli smo za atentat na Hitlerja.

Luknja — zaklonišče postaja naš drugi dom.

Letala so grmela, protiavijski topovi so besneli.

Poslednji dnevi Raderacha so se bliskovito bližali, pa naj je bila tovarna orožja še tako zamaskirana (niti civili niso vedeli, da imajo v rodnem mestu vojno industrijo).

16. avgusta nam sirene tulijo poslovilno pesem: Poslednjikrat bežimo v zaklonišče. Stražarji in kapoti so opazovali prelete pred luknjo. Čez nebo se je valila »velna« za »velno«, nemška artilerija jih je besno psovala z neštetimi rafali. V luknji je nastal gromoviti pritisk. Lovili smo sapo, stiskali nosove, ušesa. Slednjič so tudi stražarji zapustili svoja prizorišča ter se pomešali med nas.

Iz severovzhoda je grmela skupina bombnikov, bila je pošiljka za Raderach. Bombe so padale na svoj cilj. Tako strašnih eksplozij si nikdar nisem mogel zamisliti. Pritisk v luknji je presegal človeške meje. Nemci so začeli kričati: »Luft, luft, platz!« Ljudje so izgubljali zavest, posebno tisti, ki so bili globlje v luknji. Zunaj prav zagotovo ni bilo tolikšnega pritiska.

Po končanem bombardiranju smo prilezli iz zaklonišča. Ničesar nismo videli. Povsod so se valili ogromni oblaki dima. Pozneje ko se je nad mestom razkidal, smo videli tovarno v popolnih ruševinah. Mesto je bilo »zbrisano«. Tudi našemu lagerju ni bilo prizanešeno.

Po »kosilu« smo šli razkopavat ruševine. Iz njih smo potegnili »mnogo« živih in mrtvih.

Nemci so izgubili osemtrideset vojakov, pri nas sta bila dva ranjena.

Drugi dan so nas gnali na ruševine tovarne. Odkopavali smo stroje. Pri tem delu sta pobegnili dva Poljaka, uspela sta. Skrbelo nas je zanj, bila sta zavedna proletarca. Iskalo ju je tristo vojakov.

26. avgusta nismo šli na delo (zaradi Poljakov), še vedno so ju iskali.

28. avgusta so mene in še enajst zidarjev odpeljali v Saulgau. Med vožnjo smo mislili na poljska tovariša.

20. ZAPIS

Sledile so, več ali manj, znane komande. S Kranjcem sva bila v isti skupini. Zidali smo betonske komore za stroje. Iz paketov so pobirali stvari, od katerih je bilo odvisno naše življenje. Pobrali so slanino, suho sadje in t o b a k!

24. septembra je odšlo iz Saulgaa sedemdeset mož, ubežnikov, ki so jim rekli flukpunktarji, a tudi tisti, ki so se zamerili esesovcem ali taboriščnemu štabu.

Zaradi punta pri kosilu me je neki »Hipokrit« nalomil s pestjo. Premestili so me v sobo številka dve.

Novi sobni je bil pravi norec. Opozorili so me na številne žrtve, ki jim je botroval. Vprašal sem ga, kje je moje mesto, moja postelja? Zagrabil je stol in ga raztreščil na mojem hrbtu: »Sau bandit dreckige, ich schon werde dier helfen...« Tudi ta monstrum mi je obljubil oni svet.

Padel sem v »nemilost«.

Drugi dan so me topli v čevljarski delavnici.

Topli so me še naslednji dan.

Zvedel sem, da me je nekdo ovadil pri njih. Spomnil sem se, da smo pred dnevi resnično govorili, kako da jih bomo, kako da bomo obračunali s krvniki... Nekdo med nami je pač ovajal. Čez nekaj dni so, na mojo srečo, vso stvar pozabili.

7. oktobra 1944 so iz »tovarne« vlekli ogrodje F. I., peljali so ga v drugo halo. Mi smo vozili gramoz v tovarno. Videl sem mladega Poljaka, kako je skočil kraj ceste, da bi pobral jabolko. Še isti hip je planil nadenj esesovec. Ubil ga je s puškinim kopitom. Obrnil se je k nam in zagrozil: za tatove ni usmiljenja, slišite, psi prekleti. Vendar nismo naredili petdeset korakov, ko se je sklonil italijanski ujetnik ter pobral na pol gnilo jabolko. Niso ga pobili. Odslej so smeli pobirati odpadlo sadje, za to pot!

Bližala se je zima. Zopet nas je zeblo.

Minevali so dnevi garanja, trpinčenja, pričakovanja. Vedeli smo, da bomo kmalu zapustili Saulgau; fronta se je bližala!

Bilo je neznosno, a tudi to zimo sem preživel.

4. aprila so nas v sedmih železniških vozovih odpeljali proti Alendorfu, kjer smo stali čez noč. Drugi dan smo prispeli v Memingen, potem smo pot nadaljevali do Nürnberga, kjer so preteklo noč uničili progo. Tu smo ostali ves dan. Opazovali smo, kako so vzdolž proge postavljali težke topove.

Čutili smo bližnjo rešitev. Svoboda je že prevevala v nas, čeprav nismo vedeli, kaj bodo storili z nami v primeru kapitulacije. Zvečer smo se odpeljali nazaj proti Münchnu, proti Dachau! Tja smo prispeli osmega aprila.

Videl sem samomor, videl sem razdejanje Nemčijo. Razdejanje je bilo popolno, tako temeljito, kot bi ga v svojem maščevanju ne zmogel temeljiteje opraviti.

21. ZAPIS

V Dachau so nas oropali do golega.

Sledilo je nekaj mirnih dni.

Stradanje je delalo svoje, dosegalo je vrhunec.

Jedli smo vse, mnogi so brskali po smetiščih, dachauskih smetiščih!

Pri kosilu, pri deljenju hrane so ljudje izgubljali življenja.

Nikdar ne pozabim teh kotlov.

Nikdar ne pozabim, kako sem zavidal našim prašičem.

Pojavile so se epidemije.

Tisoči so umrli.

Od lakote.

Bilo nas je nekajkrat preveč.

Spali smo po trije v postelji.

Ponoči ni bilo zraka, ni bilo miru. Vrstili so se bledeži, histerični napadi, paranoja, samomori... Ljudje so si grizli ustnice, stokali, onesveščali so se, bruhalo, ponesnaževali... Priti ponoči do stranišča je bil že pravi podvig. Smrad je vel nad nami, grozil nam je z zadušitvijo...

V teh nočeh me spremljajo pošasti.

Vsa soba gomazi.

O, izdano človeštvo!

Zunaj pticam do petja ni.

Silhueta svobode plava čez nebo, čez črno nebo imperija, ki hrešči in pobija, ki mu življenje preti.

Strupeno šumenje brni v ozračju.

Drzna svoboda visi razpeta nad temno sfingo smrti.

Preveč je gorja, preveč.

Vse valovi, migota, vse me žeja.

V zraku se vsaka misel pozna.

Še upamo, še upamo, še gasimo plamene zlih slutenj!

Skozi mrtvo sobo, skozi moreče misli vihra svoboda.

Čutim vsak njen dah, čutim njeno dehtenje.

Tema.

Zunaj rafali odmevajo.

Vsi smo brez besed.

Vsi smo sled v praproti.

Vsi smo španski bezeg.

Vsi smo tavžentrože.

Vsi smo mlinarji.

Vsi smo lobanje.

Vsi smo svoboda.

Človeški duh se poganja za njo.

Letita, letita, daleč letita, letita z vsemi željami, letita in poljubita rožnate sanje, letita onkraj zastrtih obzorij, onkraj ne-

srečnih kozmosov, letita onkraj! (Tišina joče v zatoni zavesti. Ostanke življenj se v nič pogube, zamolkel mir se raztaplja, razpada, s svetlobo pepelnato jetniki leže.)

Prišel je kapo, človek? Duha? Bolečine?...

In nas je strah ljudi in mi smo – ubiti – med pobitimi.

Smo res dim, ki vsak čas nad nami visi? Prišel je kapo, nad teboj koráči.

Njegov izraz se trese (še si želi krvi), morilski nagoni ne vzdrže, s petami škornjev ti maliči obraz, za njim še drugi – z brkami v glavo pitajo črne sle.

Vem, tvoja svoboda tega ne ve, nič več ne ve.

Franc Sluga: Impresija IV

LEPOTICA

Bila je zares lepo dekle. Ljudje, ki so prihajali v ta park — tudi tisti, ki so prihajali semkaj že več let — se niso spominjali, da bi bila kdajkoli katera lepša, da bi jo mogli s katero primerjati. To dekle je s svojo čudovito lepoto takorekoč spodnašalo nazor o materialnosti sveta. Sprehajalci, ki so šli mimo dekleta, so nehote stopili s petimi koraki v neki drug svet. Tudi stavec, ki se je že več let vlačil tod s koničasto palico, je vselej odprl usta in jih imel kakor od začudenja odprta vse do konca drevoreda. In ta stavec je že videl mnogo. Mnogo je vedel povedati o majskih nočeh, naravnost dušil se je od hudobnega zadovoljstva, ko je pripovedoval o preganjanju prestrašenih zaljubljenecv.

Dekle je sedelo na klopi z nekim mladeničem. Mladenič ni bil starejši od nje — imel jih je devetnajst ali dvajset. Bil je pravzaprav tudi pravzaprav tudi lep, ampak ona ga je senčila z vsakim najmanjšim gibom ali pogledom. To dekle — so mislili mimoidoči — ima v sebi košček sonca. Sedela je torej z mladeničem in zdajci spregovorila:

»Pozno je že. Domov moram.«

»Kakor želiš,« je rekel mladenič. »Meni je tu dobro.«

»Ali mi boš storil to, za kar sem te prosila, ali ne?«

»Že sem ti rekel.«

»Obžaloval boš.«

»To je moja stvar,« je mladenič izvlekel iz žepa škatlico s cigaretami, potrkal po njej s prstom odspodaj, izvlekel cigareto in prižgal. Škatlico je zatem zopet vtaknil v žep.

»Jaz tudi kadim,« je reklo dekle.

»Kajenje ni zate. Nikotin škodi zdravju, razen tega ima človek tudi stroške.«

Pogledala ga je izpod povešenih trepalnic. Oči so ji bile motne in temne. V njih se je svetlikala zvezdica medene barve. Hotela je nekaj reči, toda mimo je prišel nekdo v revni temnomodri obleki.

Bil je neki nižji uslužbenec. V življenju haje ni imel sreče; ničesar ni dosegel. Ni bil nadarjen niti ne vstrajen. Kot sleherni človek njegove vrste si je domišljjal, da mu je bila storjena krivica ter da ga ljudje ne razumejo. Pogledal je lepo dekle in pomislil:

»Moj bog, da bi imel tako! Mogoče bi se vse spremenilo? Taka žena more vse spremeniti. Mogoče bi se zavoljo nje potrudil povzpeti. Sicer pa je moje življenje itak uničeno. Eh, za vruga! V kino moram pohiteti. Kajpak, človeku je potrebno razvedrilo...«

Bil je očitno otožen in je pospešil korak. Komaj je odšel mimo, je dekle vprašalo:

»Ali boš dal ali ne?«

»Ne ljubim ponavljanja,« je dejal odločno.

Pogledala ga je z užaljenimi očmi, tiho je rekla:

»Ti, vražji sin!«

Mladenič se je nasmehnil, brcnil s konico čevlja kamenček, ki je ležal na poti ter povzel z zelo tihim, mirnim glasom:

»Motiš se, nekoliko, nisem tvoj otrok.«

»Da bi bil moj otrok, bi znala ravnati s teboj.«

Pogledal jo je izpod čela:

»Čemu me potem sprašuješ za svet? S svojim lahko storim, kar hočem.«

»No, tvoj je.«

»Zelo lepo govoriš in tudi zelo zbadljivo. Vendar tedaj nisem bil sam. Bila sta tudi Mjetek in Roman in še nekateri. Čemu prihajaš k meni po denar? Mar sem sveti Miklavž?«

»Veš, da z njima nisem ničesar imela.«

»Z njim si se sprehajala v noči.«

»Zato, da sem si odpočila in se nekoliko sprehodila. Bila je zelo lepa noč...«

»A tako?« je bil navidezno miren. Ugasnil je cigareto, se pretegnil, potem pa naslonil na naslonjalo klopi. Trenutek se je zastrmel v nebo, ki je ugašalo, naposled pa dejal: »Neprijetno mi je priznati, ampak že davno sem nehal verovati v čudeže. Nisem še slišal, da bi odšla v noči k reki z moškim samo zato, da bi opazovala mesečino. V takem primeru navadno mesec gleda nanju.«

Dekle dvigne glavo in se mu zazre v oči. Molče je v roki mečkala mlado vejico. Njene roke so bile lepe, kakršne imajo madone na starih slikah, ki so živele posebno lepo življenje: dolge, tanke in nemirne. Človek, ki je v tem trenutku šel mimo, ju je globoko pogledal, nato z zadržanim dihom pobožal z očmi njene roke. Bil je mlad pisatelj in premišljal je, kako bi napisal velik ljubezenski roman, za katerega je neprestano in potrpežljivo zbiral primerne junake. V tem trenutku je s čudovito jasnostjo zagledal celoto. Že več mesecev, so se mu nizali v mislih in pred očmi posamezni prizori, dialogi, osebe, zdaj pa je zagledal svojo delo kot dovršeno misel. »Imam jo, junakinjo, imam jo!« je šepetal ves vznemirjen. »Nepričakovano sem jo srečal v tem parku na klopi. Ljubezen, prva ljubezenska noč... Kljub sreči se obnašata cinično, športno. Nalašč sta se odločila za tak način, da bi se izognila zapetljajem in razočaranjem. Ampak s časom pride prava ljubezen, velika ljubezen, ki ju vrže med nemočne in ju potisne na kolena. V to skoraj ne moreta verjeti z iskrenostjo. Muči ju cinični začetek. Na koncu si vse odpustita in vse razumeta; živeva bosta skupaj, združena za večno s hladnimi občutki. Povest bo polna jeze in mržnje...« Pisatelj je dobre volje pohitel domov.

Dekle je reklo mladeniču:

»Dobro, kakor hočeš, ampak jaz te bom spodnesla. Vsi bodo zvedeli za najino sladko skrivnost. Na glavo boš zletel. Pozabil boš, da si hotel postati inženir, dragi moj. Jaz te bom spodnesla.«

Nemudoma je dejal:

»Smešna postajaš, draga, in to je slabo. V življenju se ničesar bolj ne bojim, kakor postati smešen.«

»Navzlic temu boš smešen.«

»Ne čisto popolnoma. Pravzaprav te moram opomniti na nekatera dejstva. Na primer: noč je, neki mladenič, ki je trenutno pri vojaki, misli na svoje dekle in hrepeni po trenutku, da bo spet z njo. Razume se, stoji na straži... Lepo, kajne? Ob istem času...« ji je pogledal ostro v oči...« ob istem času se njegovo dekle zabava v »Kamerni« z dvema postarnima tipoma, ki imata že razmehčane noge in delavnico v Hmeljni ulici. To dekle potem zavije z enim izmed njiju v temno stransko ulico, nakar blodi z obema do jutra. Ob zori, se razume, pripoveduje presunljivo zgodbo o nedolžnem očetu v zaporu ter o lačni materi. Naposled si izposodi od enega pet sto zlotov in si kupi dva para nylon nogavic. Resnica, kajne?«

»Da, prav. Jaz vem za bolj zanimive pravljice. Čuda znam pripovedovati o nekem mladem dečku, ki je ponaredil osebne podatke v anketnem listu zato, da bi lahko študiral. Vselej je pripovedoval o sebi pretresljive zgodbe vse dotlej, dokler mu je bilo to koristno. Naučil se je celo govoriti v varšavskem narečju, ker se je smatral za avtentičnega proletarca. Medtem mu je oče pošiljal darilne pakete iz New Yorka. Tako je bil deček kar dobro oblečen in preskrbljen, ker se je oče znal tudi tam spraviti k donosnemu delu. Ali ni zanimivo: oče, tisti nezaposleni strugar iz tvojega anketnega lista?«

»Dam ti polovico,« se je vdal. »Za drugo poskrbi sama!«

(Nadaljevanje na 12. strani)

»Ne, dragi. Dal mi boš vse, ali...«
 »Ali, kaj?« jo je grobo prekinil.
 »Nič, nočem ponavljati. Nočem biti smešna. Prav tako se ničesar bolj ne bojim, kakor biti smešna.«
 »Dobro,« je rekel trdo ter jo srepro ošinil izpod čela, da se je nasmehnila. »Denar ti bom dal čez dva tedna.«
 »Tako, sicer bo prepozno.«
 »Morala bi paziti, za vraga!«
 »Komu to govoriš?«
 »Ne bilo bi ti treba na vse pristati, ti...«

»Tiše!« je zašepetala.
 Mimo je prišel starikav par. Bila sta siva in upognjena. V zakonu sta preživela že mnogo let. Vsa pobožna sta si domišljala, da jima vsak dan, ki ga preživita na zemlji, daruje bog. Zato sta mu bila neizmerno hvaležna. Starica se je zazrla v dekle in nenadoma zajokala.

»Čemu jokaš?« je vprašal mož.
 »Zato, ker nama Bog ni dal tako lepih otrok. Zakaj ni nama dal takih otrok?«

Starec je segel po njeni zgrbančeni in drhteči roki.

»Ljubila sva se,« je dejal. »Dobro je bilo za naju. Bog bo nama odpustil, ker mu nikogar ne zapuščava. To ni najina krivda!«

»Da,« je rekla z muko, zavzdihnila in si obrisala solze. Kljub temu bi bilo mnogo boljše...

Odšla sta počasi in vsa zgrbljena med zeleno drevje. Mladič je rekel:

»Denar ti bom pripravil.« Trenutek je molčal, zatem je črnil: »Čakal bom, dokler se ne omožiš.«

»In kaj tedaj?«
 »Imela boš otroke, hišo, moža.«
 »In kaj tedaj?«

»Nič. Kdaj pa kdaj se boš vrnila k nam. Seznanila nas boš s svojim možem... Pogovarjali se bomo o starih dogodivščinah.«

»Torej prihodnji teden?«
 »Da!«

»Dobro je,« je rekla z zadoščanjem in dvignila kvišku svoj lepi obraz. Za trenutek jo je obsijalo zahajajoče sonce. Vsak njen las, vsak delček njene polti, oči, usta, rame, na so bila oblita s soncem in polna sonca. Zastrmel se je v zelene krošnje in tiho reka:

»Zelo dolgo boš čakal.«
 »Na ljubezen se ne čaka dolgo.«
 »Ah, da...« je zašepetala.

Nato ni več rekla besede. Čez njen obraz se je razlil rdečkast zahod, ker se je bilo sonce skrilo za drevjem. V teh poslednjih žarkih sta se zagledala v dekle dva moža, ki sta se vračala z dela. Bila sta srednjih let, razoranega obraza in sivih las na sencah. Eden od njiju, manjši, se je skoro nepremično zazrl v dekle; obraz mu je zasenčila bolečina.

»Kaj ti je?« je vprašal večji.
 »Norost!« je rekel manjši s trudnim nasmehom. Z gibom zelo utrujenega človeka je potegnil z roko preko čela in ponovil:

»Norost! Dobro vem, da je zaman žalovati. Toda ne moreš si misliti, kako težko je včasih človeku biti vesel!«

»Zavoljo česa naj bi se veselil?«
 »Pred vojno,« je dejal manjši, »tedaj v mladih letih sem vedno sanjaril, da bo moje dekle tako, kakršna je ta. Potem se je začela vojna in tako mladega, kakor je tisti ob njej, so me strpali v uniformo. Bil sem zelo naiven in tako sem si samemu sebi predstavljal komunizem. Šele ko so mi zairgali po rebrih, se je moja vizija nekoliko spremenila.«

»No, čemu si torej žalosten?«
 »Kdaj pa kdaj mi je kljub vsemu težko, ko pomislim, da nikoli nisem ljubil takega dekleta.«

»Norost!« je rekel drugi in sunil nižjega v rebra:

»Kaj je naposled vse to važno? Najbolj važno je, da taka dekleta žive, da so tako lepe, da ljubijo svoje fante ter da so same ljubljene.«

Prevedel C. Sinkovec

Marjan Židanek: Studor - kroki

VINKO TRINKAUS

LJUBIMKANJE

Ražnjiči, kot jih je znal speči na žaru gostilničar Jovo, ji niso tekli. Celo dingač je pila brez pravega užitka. Gledala je Mirana, ki ni hotel pokazati, da ga njeno čudno ravnanje draži. Želela si je, da bi bilo vse mučno, kar je odlašala, že preteklost. Nekje daleč, kot da se nikoli ni zgodilo.

Kako mora biti človek tako miren, dober, se je vpraševala. In seveda - dolgočasen! Vsi dobri, razumevajoči, so dolgočasni! Celo razum in izobrazba ne zaležeta. Prava bistrost, ki vre iz človeka, je nekaj poseben dar, ki se ga ne priučiš, ampak ti je dan. Človek ga lahko samo kultivira.

»Si že uredila zaradi dopusta?« je vprašal Miran in jo nežno pogledal.

»Ne dovolijo,« se je zlagala. »Bova morala prestaviti.«

Prvič je iz njegovega pogleda zaznala, da nekaj sumi. Koliko, jo je spreletelo. Zakaj ne ve vsega, je zadržala. Tako bi mi lahko prihranil mučne trenutke.

Jovo je prišel k mizi, da sliši hvalo in spi je kozarec imenitnega vina. Oboje je imel rad. Spil je in se klanjal, ljubeznivo smehljal in govoril, da je najbolj srečen, če so gostje zadovoljni.

»Si morda bolna?« je zaskrbljeno vprašal Miran in se pričakujoče navel. Mrščil je čelo in jo napeto gledal. »Greva domov?«

»Meni bi zelo ustregel,« je rekla. Odprija je torbo in si privajeno naličila usta. »Ne počutim se dobro.«

To je bilo res. Njena bolezen - ni se počutila dobro. Posebej ne z Miranom. To mu bo morala povedati. Žal! Ni ga imela več rada, vendar hudo prizadeti ga ni želela.

Če mu ne pove, mora hoditi z njim, ker jo neprestano vabi.

Miran je plačal, se izgovoril Jovotu, da je bolna in stopal proti avtomobilu. Ko je hotel odkleniti vrata, se je Andreja odločila in rekla:

»Sprehodiva se malo. Na polju je tak mir, da bi ga lahko rezal.«

Šla sta s ceste na kolovoz, prešla na stezo. Ko je steze zmanjkalo, sta obstala pod

velikim hrastom. Z mesečino obsijana pokrajina je dajala vtis čudne napetosti. Kot da bo nekaj počilo in razbilo tišino.

Miran ni hotel spregovoriti. Morda pa slutiti, je pomislila Andreja. Se bolje. Nekaj vsekakor mora čutiti, saj je ona zadnje čase tako čudna. Mu bo pač povedala, kar mora vedeti. Pravzaprav, niti ni nujno. Lahko bi se ga preprosto odkrižala, brez pojasnila, z dovolj ostrim izgovorom, ki bi pojasnil njeno razpoloženje. Vendar z Miranom ni mogla tako kruto. Je bil le predober.

»Miran, verjemi, da mi je zelo hudo. Vem, da te bo hudo prizadelo,« je stežka začela. »Nisi kriv, vendar - moja ljubezen je ugasnila. Zame sreča ne pomeni: dom, mož, otroci, nekaj ugodja. Zahtevnejša sem od drugih. Rada bi napravila več. Ne zaradi nekakšne slave, ampak v strokovnem, znanstvenem delu čutim tolikšno zadovoljstvo, da sem temu pripravljena podrediti vse drugo.«

Globok, boleč vzdih, ki se je izvil Miranu, je pokazal, kako trpi. Kot je slutila, jo ni hotel mučiti s poudarjanjem bolečin.

»Morebiti res ne morem ničesar prispevati k tvojim uspehom, ker sem iz druge stroke, tudi z manjšimi zahtevami, vendar ti obljubim: oviral te ne bom! Po svojih močeh ti bom skušal pomagati.«

Zdaj je zastokala ona. Stopila je nekaj korakov naprej, se sklonila, izpulila šop bilk in jih zdražena trgala. Počasi se je vračala k Miranu.

»Ne gre za razumevanje. Za spodbudo,« je skoraj kriknila, jezna, ker noče razumeti in se skuša pogajati. Predvsem pa popuščati. Prav tega ni marala. Kar že napraviš, napravi pokončno. Kesanje zadrži v sebi, bolečino uduši. »Ti imaš tisoč drobnih želja. Vsaka od njih ti veliko pomeni. Zame je vse to le izguba časa. Kdor hoče napraviti kaj pomembnega se mora odreči drobnim užitkom!«

V mislih je imel nekaj utrinkov iz življenja velikih ljudi, ki bi jih lahko navedla.

Zadnji hip se je ovedla, da bi lahko izzvenelo kot da se z vzorniki že enači.

»Upal sem, da bo prešlo.« je tiho, drhtavo zamrmral Miran.

»Kaj bo prešlo?« je vzburljena vzkliknila.

»No, če sem se glede Leona premotil, oprostite. Govorili so mi, čenčali podrobno. Nisem spodbujal čenč. Sama bo ugotovila, kaj ji to pomeni, kaj čuti, sem si rekel. In čakal! Tudi če ne gre za znanstveno kariero in je vmes le poročen moški, tvoja stvar. Če bi imela mene dovolj rada, tega ne bi napravila. Ne ker bi bila tako dobra. Ker ne bi bilo potrebe. Nič ti ne bom prigovarjal, ker nisem prepričan, da lahko vplivam na tvoja čustva. To veš, da te imam zelo rad. Tudi če bi se zelo potrudil, tega ne bi znal razložiti. Ni namreč toliko razlogov, da bi lahko natanko vedel – zakaj? Ampak zelo rad te imam! Tudi zdajle, ko se med nama končuje. Do zdaj sem čakal, potrpeč bi še naprej, ampak ker si ti tako odločila, ti povem: najina pota se tale hip ločijo. Za zmerom!«

Kimnila je, da se strinja. Lahko bi bilo veliko huje. Tako pa, precej možato z Miranove strani. Če ne bi bila tako brezumno zaljubljena, bi jo to celo zavedlo, da bi morda še hodila z Miranom. Izzvenelo je, da zaradi velike ljubezni. Kakorkoli, počutila se je precej umazano. Kako pa bi se lahko počutila, si je govorila, če sem nenaadno razdrila ljubezen iz otroških let.

Tiho je stopala za Miranom, ki se je vračal k avtomobilu. Ko je videla, da odklepa vrata, jo je nenadno zgrabilo.

»Miran, kar odpelji. Sama bom šla domov.« je rekla in obstala na robu ceste.

»Ne bom govoril. Le v mesto te odpeljem, kamor želiš.« je mehko, žalostno zavzdihnil.

Trdno odločena, da ne popusti, je vztrajno odkimavala. Stala je, dokler ni Miran vstopil v avto. Posilil jo je smeh, ko je slišala, kako je zašumelo pod gumami.

Tako, če končaš, potem odločno, si je govorila, ko je stopala po cesti. Sprva ji je kljubovanje godilo. Ni tako krhka, kot si Miran predstavlja. Odločna je za dva. Samo, če hočeš v življenju uspeti, v znanosti opozoriti nase, potem moraš garati za dva. Drugi te ne sme ovirati, ampak pomagati!

Prvi kes, ker ni sprejela Miranovega povabila, da jo pelje v mesto, jo je obšel, ko je zaustavil prvi avto in jo je voznik povabil, naj prisede. Odklonila je, kot še nekaj naslednjih povabil. Potem sta bila dva mlada, pijana moška skoraj nasilna. Na srečo so bile v bližini hiše, začela je kričati in moška sta med divjim psovanjem odpeljala naprej.

Njeni lahki čevlji z visoko peto niso bili primerni za tako dolgo hojo. Ožuljena, utrujena in divja nase, je le prišepala do avtobusne postaje. Opravila je še kratko pot do stanovanja, ko je onemogla sedla na kavč. Z oblizi, ki so zoprnno kazili stopala, je pregnala najhujše bolečine.

Iz kavča je gledala na telefon in čakala, da jo bo Leon klical. Pravega upanja ni bilo. Le želja. Leon ni mogel vedeti, da se je z Miranom razšla. Ni mu hotela tega omeniti, da ga bo lahko presenetila.

Čudno, da Leon na Mirana ni bil ljubosumen? Nikoli ni kazal najmanjšega znaka, da bi ga njen ljubi, kot je Mirana najprej imenovala, motil. Tudi njej se je zdelo, da ni ljubosumna, vendar jo je Leonova žena – motila. Bila ji je odveč. Trapa neumna, si je največkrat rekla, če jo je srečala. Zakaj si se obesila na moža, ki bi lahko napravil veliko znanstveno kariero. Seveda, če bi ga žena spodbujala, ne pa ovirala. To je slutila, Leon potrebuje spodbudo! Delovno! Izjemno bister si še ni privzgojil delovnih navad. Ni sicer verjela, da je uspeh le odstotek nadarjenosti, vse drugo je delo. Vendar je opazila, da Leon sistematično delo odlaga, si izmišlja izgovore, tudi laže, da bi prikri, kakoraje bere,

razmišlja, se razvneto pogovarja, kot da bi zbiral vse dognano in spravljal v sistem.

Za službo si je obula največje čevlje, vendar so oblizi vseeno pritiskali na rano. Slutnja bolečine jo je prestrašila, da je zmerom nalahno klecnila, preden je trdno stopila. Jezna, ker ne zna tega prikriti, bi najraje zajokala. Koliko vprašanj, koliko izmišljenih izgovorov. Edino, ko jo je Leon zaskrbljen vprašal, kaj je z nogo, mu je ponosno povedala, da je z nepravimi čevlji nekoliko pretiravala na sprehodu. Bolečina, skrb, ki jo je zaznala v njegovih živih očeh, ji je bila nagrada za vse prestano.

»Ti lahko kako pomagam?« se je ponudil Leon.

Gledala ga je, zaskrbljenega, nesrečnega, ker bi ji rad oiajšal bolečine, pa jo je preblisnilo.

»Zvečer se oglasi.« je drhtavo šepnila in se s strahom ozrla po hodniku. Nagajivo mu je pomežiknila. Ko je videla, da nemo sprašuje, če ne bo Mirana, je vzburljena rekla: »Pridi brez skrbi. Z Miranom sva se včeraj razšla!«

Ni mogel skriti, kako so te besede pobudile njegovo začudenje. Sprva je trzil in se napel. Kot bi slišala, kako napeto se mu misli podijo po glavi. Potem je mežiknil in se nakremžil. Nasmešek mu je prekril obraz.

»O, hudiča.« je ljubko zamrmral in se počohal po laseh.

Pramen sivih las na sencih, ki so se tako podali njegovi visoki postavi, aristokratskem obrazu – kot bi zablestel. V sreči, je pomislila. Skoraj največ, kar sem lahko napravila. Zaslutila je, da bo začel vpraševati, pa se je izvila.

»Zvečer! Vse bom pojasnila.« je rekla in odhitela naprej.

Ravno pravi čas. Dvoje uslužbenk je prišlo v hodnik. Če bi ju videle skupaj, nova snov za opravljanje. Čeprav se ni slepila, da je njeno ljubimkanje z Leonom ostalo skrito, si je vseeno močno prizadevala, da bi dala čim manj povodov, ki bi take slutnje potrjevali.

Z mrakom se je pobudilo hrepenenje. Prve minute čakanja so hile lepe, nadaljnje vse bolj vzburljive in boleče. Zakaj ne pride, zakaj, si je šepetala. Moral bi se potruditi, če zaradi njene odločitve, da odstrani oviro za njuna pogostejša srečanja. Kot bi se glas zvonca prenesel vanjo. Drhteča je poletela k vratom, jih odprla in že med vrati bi Leonu najraje padla v objem. Počakala je toliko, da sta bila varna pred radovedneži, potem se je stisnila k Leonu in se prepustila njegovim poljubom. Najraje bi se zavrtela, plesala, mrmrala kakšno pesem in se razdajala v sreči.

»Kako je bilo z Miranom.« je med prvim predahom vprašal Leon.

»Poprosila sem ga, naj me pozabi. Zaradi ljudi bi še hodila z njim, a sem prehudo trpela.« je boleče zastokala. »Hudo je, če moraš hliniti ljubezen, čutiš pa odpor.«

Zamišljeno je prikimal in to je Andrejo zaskrbelo. Prestavila sta se v dnevno sobo. Prinesla je pecivo, pijačo. Ponujala je, natakala in premišljala, kako bi izvedela, kaj skrbi Leona. Pretvarjanja ni dobro obvladala.

»Kaj te skrbi, dragi.« je nežno zapredla. Zbrcala je copate, spodvila noge na kavč in se naslonila na njegovo ramo. Nežno ga je božala. »Ne boš začel trditi, da sem ravnala napak.« je prestrašena zjecljala.

Namrščen je srebrel konjak. Živi pogled je bil skaljen, uprt nekam v steno. Potem je Leon ostro zasuknil telo in se zagledal v njene oči.

»Andreja, ne morem se ločiti.« je zavzdihnil in jo gledal z občutkom slabe vesti.

Objela ga je in dolgo poljubljala. Silil jo je smeh, najraje bi vriskala. Močno ga je objela.

»Vem, Leon, da ne moreš. Tega ne zahtevam. Ne pričakujem. Le sprenevedanje in hinavščina sta mi začeli presedati. Počutim se svobodno. Se zmerom me drugi

lahko obsojajo, da ljubimkam s tabo. Vendar – to so le trenutki. Nikomur ne želiva nič hudega, le sebi ukfadena nekaj lepih trenutkov.«

Zamišljen je kimal. Napetost, ki jo je čutila, je popuščala. Vseeno pa je bil Leon videti žalosten. Rada bi ga osrečila s poljubi. Z rokami mu je objemala ramena, Leon pa je začel govoriti:

»Andreja, razumi. Življenje ni sestavljeno iz enega kosa. Kot niso enovita človekova čustva. Veliko drobcev in kosov je. Zaradi moje žene bi se ločil. Takoj! Ne morem se pa ločiti zaradi sina. On me potrebuje! In zelo rad ga imam. Moj je, to čutim. Kot bi ga sam rodil. Ne bi mu rad zagrenil mladosti. Vem, ti pri tem najbolj trpiš. Ne morem drugače. Lahko le upava.«

Prav majhno upanje, dobro za trenutke, ne za življenje. Tega nista omenjala, ker so bile tihe želje zvezane s krutostjo. Zanju bi bila najbolj preprosta smrt. Seveda, tretjega! Na tem že ne bo gradila svoje prihodnosti.

»Meni povsem ustreza življenje, kot ga živim. Res si ukradem le trenutke sreče, vendar so ti tako lepi, enkratni, da prekrijejo sivino med srečo in puščobo. Imam svoj cilj: doktorirala bom! Potem se zakopljem v delo. Zastavila si bom velik cilj in se z vztrajnostjo prebijala proti njemu. Slutim, tudi midva se bova razšla. V slovo, kot spomin na najino ljubezen bova spočela otroka.«

Leon se je začel prestrašen umikati. Andreja ni mogla pregnati bolečine, ki jo je uklenila. Kaja vendar misli, se je nesrečna spraševala. Hočem mu dobro, najboljšo, zase odtrgam le košček, on pa me gleda, kot hi mu stregla po življenju.

»Ne bi želel, da najino ljubezen kronava z najlepšim, z otrokom?« je obupana zadržela. Zadrževala je dih, da bi pregnala bolečino. »Si ne želiš, da bi rodila tvojega otroka?«

V zadregi je segel po pijači, si prižgal cigareto in nesrečen premišljeval.

»Najbrž se v tem močno razlikujeva.« je napolnel se spregovoril Leon. »Ti želiš imeti otroka, kot nekaj ob sebi, oporo...«

»Spomin na najino ljubezen!« je kriknila, čeprav je vedela, da si želi vse to, kar ji skoraj očita Leon. »Nikoli te nisem in te ne bom silila, da živi le z mano. Najbrž se me boš slejkoprej naveličal. Po tvojem nimam pravice, da bi imela otroka, ki me bo spominjal na vse lepo? Mora biti moje življenje le odpovedovanje za kratke, lepe trenutke, ki se lahko vsak trenutek končajo?«

»Nisi mi dovolila, da končam svojo misel.« je nejevoljno mračno rekel Leon. »Otrok mora imeti očeta. To se spodobi. Predvsem, če to vnaprej veš. Drugače je, kadar se zgodi nesreča, če otrok ni želja obeh staršev. Razumeš, zakaj ne morem?«

Ni razumela, ne verjela. Tako se pač izgovarja, ker ga je strah odgovornosti ali sramote. Ljudje še nekako oprostijo ljubimkanje, ne pa nezakonskega otroka. Najbrž se Leon boji obveznosti. Ljubimkaš, greš, ostane spomin. Ne moreš pa odmisli in pozabiti na otroka, ki živi!

Zazdelo se ji je, da se Leon odpravljala. Če odide zdajle, ko je v njeni sobi, ko sta sama, ho sploh še kdaj prišel? V strahu, da bi bilo vsega konec, da bi ga izgubila, je Andreja planila k Leonu, ga objela in poljubila.

»Na trenutke se v meni sprožijo zli duhovi.« je s hlinjeno veselostjo lagala. »Moram užaliti, kar imam najraje. Neke vrste trpinčenje. Saj me poznaš, zahtevna ženska sem, ki ima velike cilje. Pri moji sebičnosti ni prostora za otroka, ki bi me oviral. No, če bi bilo vse, kot si želim, enega, to že. Leon, pozabi! Obljubim: nič več ne bom načenjala tvojih živcev z neumnostmi!«

Precej dolgo je trajalo, da je nekoliko pozabil na njeno daljno željo. Najbrž je po-

magala pijača, kajti to je opazila, da s pijačo njegova želja po ljubimkanju narašča. Seveda ga ljubim, premočno. Bolj ni mogoče, je srečna ugotavljala. Zato sem pripravljena na vse žrtve. Skoraj na vse, si je rekla, a je to misel pregnala.

Ko sta presrečna, objeta ležala v postelji, ga je spodbujala, da je pripovedoval. Znova, močneje kot kdajkoli doslej se ji je razkrilo, s kakšnim zavzetim navdušenjem ga poslušala. Že sam način, kako mirno, trdno, v presenetljivih zvezah in prispodobah je Leon pripovedoval zaključke, ki so osupljali. Nekaj občudujoče božanskega je bilo v tem; posebna sreča, ki je ni znala razjasniti. Le znova je občutila, kako jo oklepa, zaslužuje in buri željo, da bi v neskončnost poslušala. Enkratno, prelepo, le z njim!

»Zaradi tvoje želje po otroku me ne smeš napak razumeti,« je zelo razburjen vzkliknil Leon. »Moj položaj je popolnoma drugačen od tvojega.«

Nežno mu je pritisnila dlan na usta in mu tako kazala, da jo ta pogovor ne zanima. Leon pa je precej ostro zaobrnil glavo, da je lahko nadaljeval misel.

»To morava razčistiti! Bi ti pristala, da za tvojega otroka skrbijo drugi? Bi ga dala drugim ljudem?« je razvnet vprašal Leon.

»Svojega otroka? Zakaj bi ga dala drugim?« se je začudila in ni mogla razumeti, kaj ga je zgrabilo, da to vprašuje.

Leona je prešinil zmagoslaven nasmeh. Naglo se je zaobrnil. Do pasu razgaljen, občutila je njegovo gladko polt. Ko se je že nadejala, je gib zastal.

»Moj položaj je natanko tak. Kot bi dal otroka v rejo! Ne bi mogel vplivati na njegovo vzgojo, usodo; celo skrbeti ne bi mogel zanj. Če bi imel lahko tebe in otroka ob sebi, takoj,« je nekam slovesno vzkliknil in jo napeto gledal.

Kako prekleto je bister, se ji je znova potrdilo. Sklonila je glavo, zastokala in si močno zaželela, da bi jo ljubil. Razumel je to, brez besed.

Potlej je Andreja v strahu skoraj štela minute, ki so se iztekale. Kako rada bi ga zadržala. Ob sebi, za zmerom! Z njim, ki je bister in močan, bi se počutila še močnejšo.

»Pozabiva na ta pogovor,« je z bolečino rekla in ga božala. »Zagrizla se bom v študij. To me bo odvrnilo od varljivih želja. Mi boš pomagal? Bom zmogla doktorat?«

Posilil ga je smeh. Na obrazu mu je zaigralo zadovoljstvo, začel je drhtavo, vzbunjeno razlagati. Govoril je hlastno, z nekoliko povišanim glasom, z željo, da hitro pove, kar ona ne more razumeti.

»Uspela boš, draga moja. Dovolj si nadarjena, zelo pridna, vztrajna! Za doktorat potrebuješ le smer, nekaj temeljnih ugotovitev. Vse drugo so dokazi, ki zahtevajo vztrajnost in čas.«

Nekoliko jo je zaskalelo. To, o nadarjenosti je že slišala. Ni ji potrdilo tega, kar je želela slišati — da je izjemno bistra. Resnica nadarjenost je lahko tudi blaga oznaka, da nekdo ni ravno neumen, ima včasih pametne preblikse. Če bo zelo delaven, bo tudi nekaj dosegel. Visoko poprečje. Ona pa je želela — nadpoprečje! Tega nikomur ne bi omenila, ker jo je bilo sram. Izzvenelo bi kot domišljavost, prezahtevnost, vendar sama je gojila želje po občudovanju, tudi zavisti in vsemu, kar sodi zraven.

Poslavljalja sta se z bolečino, z bridkim spoznanjem, da to morata, zaradi drugih. O, ljudje, je premišljala Andreja. Zakaj nas ne pustite, da bi živeli kot želimo? Zakaj je toliko ovir do sreče, ki jo človek končno najde, a je ne more uživati?

Posebno vznemirjenje je občutila, kadar se je srečala z Leonom v službi. Najbolj vzburljive trenutke pa je preživljala, kadar so bili skupaj na sestanku. Uspela si je nadeti masko delovne zavzetosti; s pogledi, včasih z rahlimi vzgibi glave je kazala, kako se s povedanim strinja. V njej pa je igralo: kako bister je Leon! Igrive zaključ-

ke stresa iz rokava. Predvsem pa, si je lahko grizla usta, vi ne veste, da se midva ljubiva in me ima neznansko rad. Nekoč mu je ušlo: »Tebe imam neznansko rad, ker se lahko celo v postelji s tabo pogovarjam o najbolj pametnih stvarih!«

Edino, kar jo je začelo vznemirjati — občutila je, da so v službi vse manj prijazni. Niso ji posebej nagajali, težko bi govorila o sovražnosti, vendar je pogosto ugotavljala, da se kolegice z njo prisiljeno pogovarjajo. Nekajkrat so bile celo pikre.

Na proslavi Maričkinega rojstnega dne, ko so vtihotapile v službo več steklenic vina, ki je postalo zelo veselo. Kot nekakšna dogovorjena zarota: povabile niso niti enega moškega. Sprva je to Andrejo nekoliko motilo, vendar se je družba zelo razživela. Škoda, da se niso prej dogovorile, počasi so se morale razhajati. Ena zaradi moža, ki bo godel, druga zaradi otroka, po katerega je morala, tretja zaradi vožnje. Njej se ni mudilo, pa je ostala z Maričko do zadnjega, da sta zabrisali najočitnejše sledi zabave. Ko se je Andreja hotela posloviti, ji je Marička rekla:

»Tako me je zgrabilo, da bi šla še nekaj popit. Greš z mano, da ne bom sama vstopila v restavracijo?«

Povabilo jo je začudilo, vendar ga je z veseljem sprejela. Želja, da bi druge spodbudila k pitju, pogostejše nazdravljanje Marički ni prizaneslo. Njeno govorjenje je postajalo vse bolj zapletavo, oči že nekoliko kalne, čeprav jo razsodnost še ni zapustila. Andreja je osupla poslušala. Marička se ji je razkrivala kot povsem drug človek. Pravzaprav je odkrivala nove poteze v njenem značaju; spreminjati pa je morala tudi nekaj sodb, za katere bi še pred tem pogovarjanjem prisegla, da so pravilne.

Nekako je Marička začutila, da prihaja čas, ko se bo morala posloviti. Njeni gibi so postali opletajoči in Andreja je sklenila, da jo bo pospremila do doma.

»Če želiš, Marička, te pospremim,« je rekla. Ko je opazila začudenje, je v pojasnilo dodala. »Danes tako ne bom nič pametnega počela.«

Marička jo je nekaj trenutkov prebadala s podčelnim, pijanskim pogledom. Potem je z močno stisnjenimi usti prikimala.

»Bom povedala, iskreno, kot mislim. Ti pa, kakor veš. Zameri, odmeri, tvoja stvar,« je rekla Marička. Za hip je premolknila, kot bi zbiral prave besede ali pa je premišljala, če bi nadaljevala. Odločno je kimmnila. »Le opozorilo, nikakršen svet. Andreja, po mojem bi bilo najbolje, da se z Leonom sestajata kje drugje. Ne v tvojem stanovanju. Edino, če se on namerava ločiti in vama je vseeno, da se bo razvedelo.«

Strmela je v Maričko. Nekam žalostno, s pričitkom, da morda le ni bilo pametno, kar je omenila, jo je s strahom gledala. Ugibanje to ni, je Andreja precej ugotovila. Povedano je preveč naravnost, s prepričanjem, da se Marička ni premotila. Vseeno opozorila ni mogla razumeti.

»Kako si pa na to pomislila?« je z drhtavim šepetom vprašala Andreja.

»To vem!« je ključovalno odvrnila Marička. »Nikar ne misli, da je mogoče katerokoli stalnejše ljubimkanje s kom iz službe, skriti. Verjemi, tega skoraj ni mogoče. Še slabše, kadar ponujajo dokaze. Recimo, v sredo zvečer. Ni pa bilo prvič. Mirana tudi ni več k tebi.«

Najraje bi zajokala. Od jeze. To ni bil obup. Jeza, ker se razkriva nekaj, kar je bilo tako lepo, po njenem — izjemno varno.

»Ti me torej obsojaš?« je pikro vprašala. Zaklicala je natakarku, naj prinese novo pijačo. »Naposled ...«

Marička se je obupana nakremžila, potem je njen pogled dobil pomilujoč izraz. Globoko je vdihnila in jo poprosila za cigareto. Ko je potegnila nekaj dimov, je zatresla z glavo, kot bi želela pregnati slabe misli.

»Kar prav, da nisi končala misli. Naposled je to res tvoja, vajina stvar. Kdo pa sem jaz, da bi vaju lahko obsojala? Lahko pa ti povem, da jaz te potrebe ne čutim. Ne rečem, da me ni zamikalo. Koga pa kdaj ne zamika? Vendar potrebe po ljubimkanju ne čutim. Midva z možem kar dobro shajava. Tudi Leonov zakon je navidez tak.«

Solze so se Andreji prikradle v oči. Užaljena, divja je strmela v Maričko, ki opita že ni več nadzirala svojega obnašanja.

»Leon v zakonu ni srečen! To vem!« je ostro vzkliknila.

»Morda? Najbrž. Nekaj že mora biti, da ljubimka. V to se ne spuščam. Tebi sem hotela le svetovati: če želita to peljati naprej, potem se le nekoliko skrijta. Lahko pa tudi ne. Neumno, ker sem ti to povedala. Ne zameri. Grem!«

Andreja je izpila pijačo. Marička ni hotela. Ko se je zunaj ponudila, da jo spremlja, je Marička njeno ponudbo odločno zavrnila. Užaljena je Andreja pokimala, vseeno pa je od daleč spremljala Maričko. Ko je videla, da je pomahala taksiju in zlezla vanj, se je odpravila proti domu.

Vse prijetno na zabavi je bilo skaljeno. Jezičnim občutjem, da so ljubimkanje odkrili in se tako vmešali v njeno zasebno življenje, se je pridružilo še skeleče zavračanje krivde. Do tega trenutka si je le očitala, da krade, ni pošteno, kar počne, a si je hkrati dopovedovala, da ima do tega tudi majhno pravico. Saj je Leon/tako nesrečen. Zdej, ko je čutila, da to ni več stvar, ki prizadeva troje ljudi in so nenadno vmešani tudi drugi, vsiljivi ljudje, jo je začelo razjedati ogorčenje. S tem pa se je večala bolečina. Iztrgali so jo iz prelepih sanj, tihih želja in jo silili k odločitvam.

To je povsem moja stvar, si je prigovarjala. Ljubim, ljubila bom! Ljudje, govorite, mislite, kar hočete. Kot se jaz ne vtičam v vaše življenje, tako se vi ne vmešajte v moje. Dolgo pa se s tem ni mogla slepiti. Ni ji bilo vseeno. Njena zavzetost za delo, želja za uspehom, ki jo je dokazovala, niso otoplele njenih občutij. Pravzaprav je bila občutljiva: zelo si je prizadevala, da bi vzbudila spoštovanje. Očitek na njen račun jo je dolgo hudo skelel.

Katera od sosed je opazila, povedala drugi? Naposled, kako pa bi lahko pred sosedo ljubimkanje dolgo prikrižala? Leon ni mogel prihajati tako pozno in odhajati tako zgodaj, da ga nihče ne bi opazil. Moral si je izmišljati različne sestanke, srečanje, da je preslepil ženo. Srečanje ne moreta prestaviti na poznejši čas. Sestajati se bosta morala drugje. Le zakaj, ko je bilo pri njej tako prijetno?

V strahu, da bi Leona po nepotrebnem vznemirjalo, mu ni povedala, na kaj jo je opozorila Marička. Hotela je premolčati in ohraniti srečne trenutke. Vendar je ob Leonovem obisku obupana spoznavala, kako je vse drugače, skaljeno. Ni se mogla več sprostiti. Med poljubovanjem je napeta prisluškovala. Vsak najmanjši šum jo je vznemiril. Bo sosedka potrkala, bo zvonila in čakala, saj je morda natanko vedela, kdaj je prišla domov in se ni odpravila iz stanovanja. Rada bi to prikrižala, zaigrala brezskrbnost, se predala ljubljenju, a je le prisluškovala. Njeno čudno obnašanje ni moglo uiti Leonovi pozornosti.

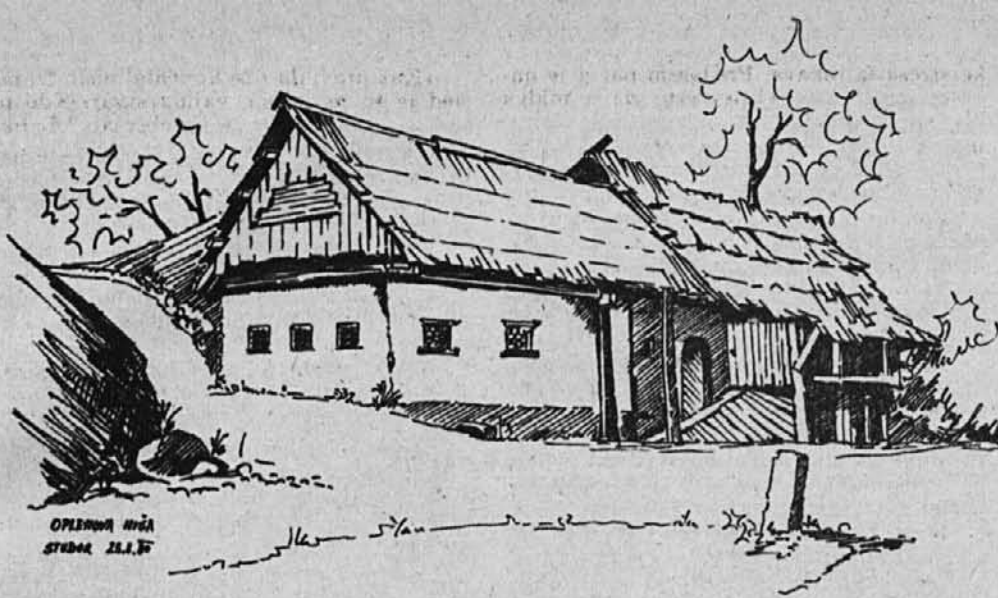
»Kaj je s tabo, Andreja?« je zaskrbnjeno vprašal Leon.

»Rada bi pozabila, a ne morem,« je obupana zastokala. »Ena od zoprnih sosed me je vprašala, če si moj zaročenec, kdaj se bova poročila?«

Njena laž je imela hud učinek. Samozavestni, umirjeni Leon je trznin in začel napeto premišljati. Postalo ji je strašno žal, ker mu je to omenila. Še bolj, ker je lagala.

»Pripravljena morava biti tudi na zoprnosti,« je skušala pomiriti Leona. »Z vsemi sosedami bom skrajno neprijazna, da me bodo pustile v miru.«

Leon ni ugovarjal. Vendar se je tako čudno namrščil, da je Andrejo zaskrbelo.

Marjan Židanek: Oplenova hiša v Studorju — kroki

Nelagodnost je ob zvonjenju še porasla. Otrpnila je v strahu in poslušala. Zvonec se je oglašil še v drugo, tretje. Potlej zoprn, pojoč glas: »Gospodična Andreja, ste doma?»

V strahu je naslonila glavo na njegove prsi. Zaslišala je glasno utripanje srca, kar je razburjenje še stopnjevalo. Ob zadržanem dihanju je prisluškovala glasovom. K sreči soseda le ni bila tako nesramna, da bi vztrajala pri vratih.

»Kaj bova pa zdaj?« je s strahom vprašala Andreja.

»Prekleti ljudje! Kako radi se vmešava-jo v tuje življenje,« je zdražen siknil Leon. Sunkovito je mahal z rokami. »Kaj pa sosede briga, kdo je pri tebi? Saj nisi nobeni nič dolžna.«

Rada bi ga pomirila s poljubi. Vendar se na njene nežnosti ni odzival. Zdražen, napet, je divje gledal proti vratom. Prestrašena, da bi se Leon odločil za korak, ki bi ga obžalovala, je hotela pregnati ogorčenje.

»Ne jezi se, Leon. Sosede bodo naposled le odnehale. Preostalo jim bo samo opravljanje. Za tako pa se midva ne bova razburjala.«

Leon je zdražen brcal odejo s sebe. Prižgal si je cigareto in živčen stopal po sobi. Gledala je njegovo telo. Gladko, zalito, vendar brez izrazitih mišic. Nenadno je divje zamahnil z roko.

»Naposed se bo kakšna prismuknjena soseda še domislila, da ti preti smrtna nevarnost. Rekla bo: 'Saj sem jo videla, ko je vstopila. Odšla pa ni, dobro vem. Na trojno zvonjenje se ni oglasila. Odgovora nisem dobila niti na moje klicanje. Najbrž se ji je kaj hudega zgodilo. Vlomimo vrata.' In bodo vlomili.«

Strmela je vanj. Na takšno možnost ni pomislila. V skrajnem primeru bi se res lahko zgodilo. Naj to prijetno gnezdo odmisli in se spet sestajata na različnih krajih, le za trenutke, ko jima je bilo že tako lepo?

»Leon, umiri se in pridi k meni,« je vabljivo rekla in stegnila roke. Ljubko se je nasmehnila. »Pridi, pridi!«

Po udušeni psovki se je začel oblačiti. Nesrečna, užaljena se je tudi Andreja skobacala iz postelje. Vse lepo, za kar ni pomislila, da bi se lahko pretrgalo, je bilo skaljeno. Tudi končano?

»Kaj bova zdaj, dragi?« je boleče zastokala in se skušala nasmehnuti. »Bova popustila pred sosedi?«

»Morava!« je togotno vzkliknil Leon. Prestrašil se je svojega glasu pa je poprosil za pijačo. »Pri tebi se ne bova več sestajala! Vsak trenutek bi bil skaljen. Ne morem odmisli teh zoprnih ljudi.«

Pri tej odločitvi je ostalo. Sestajala sta se na različnih krajih. Večinoma bežno, na

trenutke. Preredki so bili dnevi, ko sta lahko odhajala na službene posvete in si tako ukradla nekaj brezskrbnih noči. Vendar pa noben drug kraj ni odtehtal njene prijazne sobice. Namignila je Leonu, da bi bila pripravljena tvegati, Leon je vsak zametek pogajanj ostro zavrnil. Te odločnosti si ni znala prav razložiti.

»Si se mojega opozorila tako prestrašila,« ji je ob nekem srečanju rekla Marička in se nagajivo namuznila. »Nisem hotela preprečiti vajinih srečanj. Le opozoriti sem te hotela: če že krađeš, skrij! Ti pa si vzela opozorilo očitno zares.«

Hotela je odvrniti, da je tako odločil Leon. Vendar, kaj bi razlagala. Z Maričko si nista bili tako dobri. No, tudi boljši prijateljici tega ne bi razlagala. Bilo je tako njeno, preveč bi se razvrednotilo, če bi o tem pripovedovala.

Opozorilo pa je bilo dragoceno, kajti hotela je siliti, da bi se spet sestajala pri njej.

Bežno, skrivno sestajanje je močno vplivalo na njena čustva. Strah, da ni najbolj ognjevitka ženska, da so njena čustva še neprebujena in rada zapada v strah, so dobila zdaj oporo v dokazih. Na kratkih sestankih, ko sta kradla trenutke, se bala novih presenečenj, je Andreja čutila, kako zavrtela se ljubi. Prikrajšana za lepe, srečne trenutke si je dopovedovala, da se bo sčasoma le privadila in prebudila. Mislila je, da so to samo njene težave. Ampak tudi Leon je odkril spremembo. Ko sta se na nekem sestanku, na majhni jasi ljubila, je skoraj do njiju pripeljal drug avtomobil. Naglo se je zaobrnil, potem sta se tudi onadva odpeljala. V majhnem bifeju sta predahnila.

Naročila sta pijačo in zamišljena kadila. Leonov srepi pogled je kazal, kako rad bi nekaj razbil, nekoga udaril.

»Slovenija je postala s temi avtomobili tako majhna, da se sploh ni mogoče več skriti,« je pridružen sikal Leon. »Kamor koli se zaobrneš, človek. Odpelješ se petdeset kilometrov daleč in v najbolj zakotni gostilni srečaš znanca. Včasih so pod najstrožjim nadzorom staršev dekleta v sobah, poleg spalnic staršev, izgubljala nedolžnost. Na romanjih so začeli seksualno revolucijo, ne v zdajšnjem času.«

Kako rada bi se nasmehnila jezi, vendar je trepetala, da bo začelo Leonu skrivno ljubimkanje, ki mu grozi tisoč zapletov — predsedati.

»Najino ljubezen greni nekaj ovir. Bo že prešlo. Imava pač smolo,« je skušala Andreja mirno, razumevajoče razložiti njuno zadrego.

Poznala je približ oči. Sledila ji je grmada očitkov, pomešana z obzirnimi kletvicami. Leon je pomečkal cigareto,

divje gledal goste, ki so mu branili, da ni mogel kričati.

»Dobro čutiš, to skrivanje ni za naju. Ljubezen ni le telesna, visoko sva jo presegla.«

Ginjena je komaj zadrževala solze. Kako prav je povedal. Vso pravico ima, da se jezi na ljudi, ki jima to kalijo.

»Domisli se rešitve, dragi,« je šepnila in pod mizo vlovila njegovo roko. Močno jo je stisnila in mu pomežiknila. »Tako si bister, da sem prepričana: vse zmoreš.«

Bolj sta se zapila, kot se spodobi. Vseeno pa to ni pregnalo slabe volje. V avtu sta sedela kot tujca.

Naslednji dni, kot bi se potihoma dogovorila. Vedela sta, kje se lahko križajo njune poti. Oba sta se jih izogibala. Andreja je hotela bolečino pregnati z zagnanim študijem. Nekaj dni je tako zavzeto študirala, kot da je od tega odvisno vse njeno nadaljnje življenje. Po tednu dni zagnanosti, ko je popila vse več turških kav, ko si je pomagala s tabletami za počivitev, je občutila takšno krizo, da je začela v sobi jokati. Ni vedela pravega vzroka, vendar so ji solze vrele na oči. Glasno je hlipala. Občutila je strašno tesnobo, osamelost in bolečino, ki je vrela iz telesa.

Zleknjena v naslanjač je strmela skozi okno. Saj si želim uspeh, vroče želim. Ampak tudi ljubezen. Tako vnet znanstvenik, da bi živila le za delo in uspeh, nisem. Tudi znanstvenik, ampak ob srečni, predani ljubezni. Za izpolnjeno ljubezen bi zmogla še veliko več naporov, žrtvovanja, kot za uspeh v poklicu.

Ze ob prvem zaskrbljujočem vprašanju, če je bolna in se slabo počuti, je vedela, da bo še hudo. V spomin se ji je prikradla stara pesem: »Oj, za bolezen so zdravila, za ljubezen jih pa ni!« Bila so, ena sama. Imela so moško ime.

Kot bi bil prav ta njen žalostni obraz, bolečina, ki ji ni mogla skriti, čudežni ključ, ki ji je odprl razumevanje pri nekaj kolegicah, ki so se je doslej njene družbe izogibale. Nenadno so kazale veliko razumevanje za njeno bolezen. Nobena ni omenila, kaj ji je, niso svetovale zdravlil. Le roke so ji stiskale, spodbudno pokimavale in govorile, da bo že bolje.

Marička je bila najbolj odkrita. »Sta se z Leonom razšla?« je s tihim pridruženim glasom vprašala.

»Prišla sva do meje, ko ne moreva naprej, ne nazaj,« je bridko zavzdihnila Andreja. Potem je odločno zatresla z glavo. »Bomo preživeli. Ljudje so zmogli še hujše bolečine.«

Zmogli, si je potlej dopovedovala in se bridko nasmihala. Ampak to so bili drugačni ljudje. To že lahko reče: manj občutljivi za bolečine.

Z Leonom sta se po naključju srečala na hodniku. Zastala je, da bi spregovorila nekaj besed. Leon pa je s čudnim izrazom na licih le razumevajoče kimmnil, ni pa se zaustavil.

Vrnila se je v pisarno, zložila predse mape z gradivom, odprla, strmela v črke, ni pa mogla brati. Premišljala je o čudnem izrazu; ni razumela, zakaj je prvič, odkar ga je poznala, Leon šel mimo nje, ne da bi spregovoril eno samo besedo.

Morda pa je bilo zanj vse skupaj le bežno ljubimkanje? Zaradi nje je trajalo dalj, kot je Leon v resnici želel? To, kar je bilo zanjo ovira, je bilo njemu le dobrodošlo opravičilo, da se ne bosta več sestala. Vendar — kako je mogel tako spretno hliniti ljubezen?

Ko je premišljala, kaj bi lahko napravila, je nenadno stopil v njeno pisarno Leon. Prinesel ji je mapo gradiva. Odprl je prvo stran, videla je z majhnimi črkami napisano sporočilo: »Zvečer, ob sedmih! Čakaj!« Ko je osupla kimmnila, je Leon s svinčnikom besedilo prečrtal.

Spregovorila sta še nekaj besed. Ko je Leon odšel, se ni spomnila ničesar iz pogo-

(Nadaljevanje na 16. strani)

vora. Tudi zamizati ni bilo treba. Natanko je po spominu razložila besede: »Zvečer, ob sedmih! Čakaj!«

Ze od daleč je poznala njegov avto. Zavijal je proti pločniku. Pohitela je proti vratom, ki jih je Leon pomagal odpreti in hitro sedla.

»Si presenečena, kaj?« se je posmejal Leon.

»Pa sem res,« je vzburjena dahnila. »Kam se peljeva?«

»Veliko presenečenje,« je s pojočim, razposajenim glasom povedal Leon.

Med vožnjo ni hotel govoriti, ampak je razposajeno mrmral popevko. V mraku ni dobro razločila pokrajine, vseeno je ugotovila, da se umikata iz strnjanih naselij v samoto. Ozka cesta z velikimi kotanjami ji je razkrila, da bosta kmalu na cilju.

Leon je zapeljal avto na dvorišče manjše hišice z zelo strmo streho. Lesena, čudna zmes starinskosti in modernega, je kazala, da si je lastnik želel predvsem miru, zato jo je postavil na rob gozda.

»Andreja, priletela sva v najino gnezdo,« je srečen vzkliknil Leon.

»Čigava je ta hiška?«

»Nekdo je tako dober in mi jo bo posojal. V trenutnih razmerah je to bolje, kot če bi bila hiša moja,« je veselo pojasnil Leon.

Nespretno je odklepal vrata, ji kazal prostore, bolj ugibal kot vedel kje so posamične stvari, iz česar je Andreja sklepala, da velikokrat v tej niški ni bil. Nanjo je kljub novi opremi, preprogi, slikam, napravila vtis tujih prostorov, v katerih se počutiš nelagodno. Vendar, poglobitveni namen je bil dosežen. Sama se bosta v miru, predaji lahko ljubila.

Najbrž je bilo tako dogovorjeno. Leon je iz omarice vzel steklenico vina, tonik, kozarce. Natočil je vinjaka do tretjine visokega kozarca, dolil tonik in potem rekel, da spijeta na srečo, do dna. Kako hitro je začutila prijetno omotico. Skoraj bi se začela hahljati. Vzburjena je poslušala Leona, ki ji je ponosen razlagal, kako da je pretental starega prijatelja, da mu je odstopil hišico v uporabo.

»Z njim pravzaprav ni bilo težav,« je s smehom pojasnjeval Leon. Nato je posmehljivo zakolobaril z očmi. »Žena je bila proti. Ne razumem ženskega zaveznitva. Zakaj tako rade obsojajo in ovirajo ljubimkanje? K sreči prijatelj ni pokleknil pred ženinimi ugovori. Tako nama bo lepo, draga. Tukaj bova brez skrbi.«

Dolgo sta se poljubljala. Andreja je čutila, kako izginja strah, nejevolja zadnjih dni, kako pozablja na vse težavice in si želi le ljubezni. V Leonovi nežnosti je zaznala prve odtiske strasti. Nekoliko ga je želela še zadržati, pa je poposila za pijačo. Ko je počasi srebkala, je premišljala, kako bi Leona zavezala, da bi njuna ljubezen potrajala.

»Ta žena, ki je proti, ne bo pregovorila tvojega prijatelja? Se ne bo uklonil?« je previdno vprašala Andreja.

Leon je živahno poskočil. Oči so mu sijale, besede so vrele iz ust.

»Zmenjeno! Ne bom ti razlagal, kako, zakaj. To veš: v našem življenju vlada nekaj daj-dam. Seveda mu bom za povračilo napravil nekaj uslug. Zanj so pomembne, meni to ne bo povzročilo veliko težav. Andreja, lahko živiš v prepričanju: imava svoj, skriven vikend. Najboljše od možnega! Razen ene osebe nihče ne ve zanj. Nobenih obiskov, sama bova, kot na osamljenem otoku.«

Nežno ga je objela. Nekaj hipov mu je zrla v oči, potem je raznežena dahnila:

»Leon, pod temi pogoji sem pripravljena ljubimkati s tabo vse življenje! Ne trapi se z ničemer, le skrbi, da bo to potrajalo!«

»Pa si to... dovolj premislila?« je osupel vprašal.

»Dovolj! Če k temu dodam, kaj čutim, kaj si želim, potem — ljubezen za vse življenje!«

Besede, povedane zanosno, so se tako skladale z njenim razpoloženjem, da bi jih lahko vklesala v kamen. Občutila je še močnejšo ljubezen do Leona. Trpela je le ob misli, da se bosta razšla in se bo vrnil k drugi. Nanjo ni bila ljubosumna, kot na žensko, ki ji krade ljubeza; ni pomišljala, da bi ji ga lahko odvzela. Ni ji bilo prav, da bo Leon iz tega prijetnega ljubezenskega gnezdeca odšel k njej, ki jo ne ljubi. Ne čuti ljubezni, a bo z njo le živel?

Stežka, zelo nerada sta zapustila hiško in sedla v avto. Nista se precej odpeljala, ampak sta se še poljubljala. Ko je Leon spet brundal priljubljeno popevko, se je spomnila vsebine ljubezenske pesmice, ki si ji je nenadoma zazdela zelo resnična. Poslej bo razen dela, ki je dobilo novo vrednost, hrepnela le po teh srečanjih. Da bi bila kar najbolj pogosta!

Leonovo knjigo, katere izid se je zavlekel, so v ustanovi izkoristili za majhno proslavico. Sprva so hoteli vse stroške npriti Leonu. Ko pa jim je zračunal, koliko bi to stalo, so se dogovorili o deležih. Tako so se dobili v večji gostilni na obrobju mesta in začeli proslavljati. Tarča vseh pogovorov je bil Leon. Andreji se je zazdelo, kot bi bil to nekak preizkus, da ga starejši znanstveniki, ki so že objavili knjige, (resnici na ljubo, vse so bile slabše) lahko zdaj pikro napadajo. On pa se mora braniti, pred vsemi. Sprva so bila vprašanja še dostojna. Ko pa je vino opravilo svoje, je Andreja ugotovila, da se v marsikaterem od teh bistrih mož, ki naj bi nesebično živeli le za znanost, skrivajo precej grde strasti.

Njeno trepetanje, tesnobo, ki jo je občutila, je razpršilo Leonovo duhovito zavračanje. Imel je svoj dan. Najbrž je bil ravno prav opit, zaradi knjige dovolj razburjen, da je lahko sipal iskriče, včasih tudi duhovite odgovore. Pri večini si je pridobil še večji ugled, nekaj čemernikov paj pa je vstrajalo pri nedokazanih očitkih.

Dobili so gramofon in zaplesali. Knjiga je bila za hip pozabljena, nastalo je veselo razpoloženje. Le užaljeni so mrki, s čemernimi pogledi, povešenimi usti in divjimi pogledi obsedeli za mizo in premišljali o novih dokazih, da bi zmanjšali vrednost knjige.

»Kar prijetno, ne,« je med plesom z zaigrano skromnostjo vprašal Leon.

»Imenitno!« je presrečna vzkliknila. Zazrla se je v njegov poduhovljen obraz. Miren, ponosen. K osupljivo vrtinčemu vtisu je veliko prispevala črna obleka, ki se je Leonu lepo podala. »Vse kar si danes povedal, enkratno! Na trenutke me je imelo, da bi vrisnila, zaploskala. Zdajle me prijemlje, da bi pokleknila in te samo hvalila. Genijalno, Leon! Obljubi, zdajle, ko si na višku sreče: ne boš me zapustil! Najina ljubezen bo potrajala in jo lahko prekine samo smrt. Malo sem opita, vseeno natanko vem, kaj govorim. Predvsem pa — kaj čutim. Obljubi, zdajle!«

Kot bi ga njena hvala razžalostila. Ko je v strahu gledala njegove oči, kako se žalostno bleščijo, se ji je razkrilo: to je ginjenost, sreča. Ni ji bilo treba dolgo čakati na potrdilo.

»Poslej, Andreja, bom živel samo zate! Razumi, ne morem povsem pretrgati s tem, kar me zavezuje. Mimo tega — samo ti! Upaj, da bova naposled tudi midva lahko popolnoma srečna.«

Rada bi jokala, tiho ihtela od sreče. Tako je le za hip naslonila glavo na njegove prsi, začutila močen stisk njegove dlani, kar jo je opomnilo, da mora biti zadržana. Usoda ljubice. Njej so dovoljene nežnosti le v dvoje. Pred ljudmi pa igra, hlina razpoloženja, ki so nasprotje tega kar čuti.

Zaradi opitosti, opravkov, prevoza so začeli nekateri odhajati. Andreji je bilo hudo, da se bo kmalu končalo veseljačenje,

ki jo je zazibalo v nova sanjarjenja. Žalostno je pogledala Leona, ki se je v hipu odločil.

»Andreja, prisedi k meni v avto. Odpeljala se bova na najino.«

S strahom je pogledala preostanek družbe. Nekateri niso skrivali vroče želje, da se zapeljejo do središča mesta, tam pa zavijejo v bar in veseljačijo do jutra.

»Ne bo preočitno, Leon?« je s strahom šepetaje vprašala.

»Tako ali tako bodo vsi slejkoprej uganili. To je samo najino! Pojdiva. Seveda, če upaš?«

Skoraj užalil jo je. Kljubovalno, jezno ga je pogledala in tiho zamrmrala:

»Kar mi je všeč, to upam!«

Leonova zgovornost in laži niso zalegle. Precej grobo je moral zavrniti predloge, da bi se skupaj odpravili v mesto. Ko so se nekateri hoteli še pogajati, je Leon šepnil Andreji:

»Grem v avto in se odpeljem nekaj deset metrov naprej. Pridi za mano.«

Pomahal je družbi in stekel proti avtu.

Morala je poslušati očitke zaradi Leonove odločitve. Nekateri so ga preklinjali, drugi so se zgražali. Ko je Andreja odklonila vsa povabila, da se odpelje z nekom izmed njih, se je vsem razkrilo, da sta zmenjena z Leonom.

Kaj vas to briga, se je jezila, ko je stopala po cesti. Moja stvar! Naposled, sama največ trpim. Mislite, da meni ne bi bilo ljubše, če bi lahko živela z Leonom v zakonu? Ker ni mogoče, se žrtvujem. No, trpim za srečne trenutke, se je popravila.

»So se zelo jezili, ker sem se odpeljal?« je s smehom vprašal Leon, ko je prisedla v avto. »Bolje, da nisi slišal. Škarvili bi ti večer,« je vesela odgovorila.

»Večer ne more biti skvarjen, ker se šele začena,« je razposajeno vrisnil Leon in jo začel poljubljati.

Nekaj voznikov, ki je opazilo njuna telesa, je približilo z lučmi. To ju je opozorilo, naj se umakmeta, če ne želita vzbujati zgražanja ali zavisti.

V hiški ob gozdu je Andreja začutila, da je to njun svet, samo njun. Ta trenutek ni nobene znanstvene ustanove, ni knjig, doktorjev znanosti, uspeha, ampak je samo — ljubezen! Tiha, hrepeneča, izpolnjena!

V omarici je bilo še nekaj pijače. Pila sta. Andreja se ni spraševala, če bo tako opit Leon še lahko šofiral. Ni jo zanimalo, kdaj bosta odšla. Z ničemer se ni trapila. Bila je le srečna. In zaupljiva.

»Leon, saj ne boš izkoristil mojega iskrenega priznanja, ki mu botruje sreča, opitost, želja, da bi bila kar najbolj tvoja,« je tiho zapredla. Njegov začuden pogled je njeno željo po iskrenem priznanju še podžgal. »Zelo si želim uspeti! Kot ti. Pripravljena sem na garanje, odpovedovanje, čutim pa, da mi manjka trdnosti, tvoje nezmotljive sposobnosti. Zmerom zadaneš bistvo, pravo misel. Oporo potrebujem. Morebiti samo majčkeno, toliko, kot mi jo ti daješ. Čutim, s tabo bi zmogla veliko! Veliko!«

Leon jo je tako strastno poljubil na vrat, da je vedela — tega znaka nekaj dni ne bo zabrisala. Ko pa je vzburjen hotel razpredati možnosti, je čutila, da ji zadoštuje le obljava. Pravzaprav si želi le novih obljub, ki bi pregnale poglobitveni strah, da jo bo zapustil. Zaustavila je plaz besed, kar ji v postelji ni bilo težko.

»Najini ljubezni manjka še drobec, da bi bila popolna,« je s primesjo žalosti rekel Leon.

Da, tisto malo, kar jo loči do popolnosti. Seveda, če je popolnost mogoče doseči, je pomislila. Njej v tem trenutku ni moglo biti lepše. Zato se ni trapila s popolnostjo. Le srečna je čebljala, se poljubljala in nagajala Leonu z majhnimi nežnostmi.

Hrup avtomobila, ki se je približeval, ju je tako razburil, da sta sedla in napeto prisluškovala. Na oknu sta zaznala svetlobo

žaromet. Leon je naglo ugasnil svetilko, potem je obračal glavo za svetlobo.

»Kdo bi lahko bil?« je s strahom, ki jo je dušil, vprašala Andreja.

»Kak parček, ki je iskal skriven prostor. Po čedalje bolj odročnih poteh je zapeljal na dvorišče.«

Rada bi verjela tej razlagi, vendar je zaslislala, da je motor ugasnil. Sledil mu je močan tlesk vrat. V tišini je Andreja razločila šumenje peska, ki se je vdajal pod koraki. Nato zvonjenje, razbijanje po vratih.

»Leon, odpri! Vera!« je bilo slišati izpred vrat.

»Zena?« je prestrašena šepnila.

V odgovor je zaslislala sunkovito dihanje. Strahu, ki ga je zaslutila v Leonovem obnašanju, se je pridružila še tesnoba. Najraje bi zavpila, a se je zbala, da bo krik grozo še stopnjeval. Udarci po vratih so postajali vse močnejši.

»Leon, odpri!« je vpila Vera in razbijala po vratih. »Zvedela sem, kje si. Tvoj avto je na dvorišču, ti pa misliš, da bom odšla. Naj pošljem voznika po miličnike, da ugotovijo, kdo ti je ukradel avto?« Nekaj trenutkov je bilo slišati Leonovo sopenje, potem je stokajoče vprašal:

»Naj odprem? Vera bo res poslala po miličnike. Zelo je odločna.«

»Nimaš druge izbire« je prestrašena zmomljala Andreja.

Gledala je za Leonom, ki je vstal, si oblekel hlače, potem je previdno stopal proti vratom. Po glasnem krikui se je Vera pognala v sobo, prižgala svetilko in nekaj hipov divje pogledovala Andrejo.

»Ljubimkata!« je kriknila Vera in vztrajno kimala. Ošinila je Leona z zaničljivim pogledom, si prižgala cigareto in sedla. »Vidva menita, da imata popolno svobodo. Dolžnost žene je, da hodi v službo, skrbi za moža, otroka in se pretvarja kako je srečna v zakonu.«

Leon se je s trpečim izrazom oziral po sobi, dokler mu ni pogled zastal ob pijači. Stopil je k mizici in začel natakati.

»Ti postrežem.« je vprašal in ponujal kozarec Veri.

»Ponujaj, če želiš, da ti vržem kozarec v glavo.« je zagrozila Vera in ošinila Leona s sovražnim pogledom.

Ni lepa, vendar zelo odločna. Trdna v sebi, je premisljela Andreja. Skušala je ugotoviti, kako daleč bo Vera gnala ta mučni dogodek. Da ne bo precej popustila, je bilo očitno.

»Mi lahko razložita, kako si zamišljata vajino ljubimkanje?« je s pretečim, posmehljivim glasom vprašala Vera. Nosnice so se ji napele; bilo je videti, kako je pripravljena na boj. »Naposled sem le v nekakšnem trikotu. Čeprav nepomembna stranica, me zanima, kakšno vlogo sta mi določila.«

Leon se je skušal nasmejniti.

»Zgodilo se je. Zabava, vino, ples, dekle. Človek je v nekakšni omotici, želje se sprostito.« je začel previdno razlagati Leon. Obračal se je le k Veri. »Vsak je v mislih kdaj pogrešil. Navadne okoliščine.«

Vera je odločno zamahnila z roko in Leon je utihnil. Nagnila se je naprej in nekaj hipov ostro pogledovala moža.

»Naj ti verjamem, da je bilo vse zgolj naključje in da se ni med vama spletlo nič resnega?« je počasi, s posebnim poudarkom vpraševala Vera. Obrnila se je k Andreji. »In kaj vi pravite na to? Res zgolj naključje? Pijani ste se spozabili? Ni med vama nobene ljubezni, nič trajnejšega?«

Ze brez tega je bilo ponižanje hudo. Zdaj pa Vera želi, da bi ji še razlagala. V njen poseben užitek, je ogorčena pomislila Andreja.

»Vi se najprej pogovorite z možem.« je pikro odvrnila Andreja. Ko se bosta dogovorila, če vas bo še zanimalo, rade volje bom odgovorila na vse, kar boste vprašali.« Zgrabila jo je nagajivost, pa je vstala iz po-

Marjan Židanek: Domačija v Bohinju – kroki

stelje in stopila k mizici po kozarček. Počasi je srkala pijačo, nato se je z lahkotnimi koraki vračala v posteljo.

Vera se je s pretkanim nasmehom obrnila k Leonu.

»No, pa ti pojasni. Lahko za oba?«

»Saj sem povedal. Naključje, okoliščine, spozaba. Bilo je in konec! Zakaj bi grebli po zoprnostih? Oblecimo se in pojdemo.« je čudno živahno rekel Leon in se začel naglo oblačiti.

Vera se ni zmenila za zadnje besede. Ni kazala zanimanja za moževo oblačenje, ampak je zamišljeno kadila. Segla je po pijači. Ko je opazila Andrejin posmehljivi pogled, je naglo postavila kozarec na mizo. Potem je rekla Leonu naj postreže vozniku, da bodo takoj odšli. Leon je naglo zgrabil steklenico, kozarec in odhitel skozi vrata. S trpkim nasmehom, ki ni skrival zaničevanja, je Vera dražila Andrejo.

»Čudim se vam. Mladi, lepi – pravijo, da tudi zelo bistri – se spetljate s stremuškim izobražencem, ki ne zna pripovedovati nič drugega, kot to, kar pobere. Ene same izvirne misli ni v njem. Predvsem pa mu manjka moštosti. Kolikokrat me je zamikalo, da bi ga pustila, a vztrajam zaradi otroka. Vi pa mladi, lepi in prosti, dopuščate, da vas pripelje v to zakotje, zaradi nekakšne ljubezni. Če bi vam plačeval, bi še razumela. Tako pa, vdano, zaljubljeno, »ko se vam v službi za hrbtom smejejo!«

Pošastna ženska, je spreletelo Andrejo. Česa se domisli, da bi jo ponižala in odvrnila od Leona. Hotela je krikniti, braniti Leona, a se je zadnji hip ovedla, da bi s tem

najbolj ustregla prav njej. Tokrat je bilo več razlogov na ženini strani, zakaj bi jih skušala omajati? Predvsem pa – zakaj bi ji pripravila hipno zadovoljstvo?

Leon se je vrnil s prazno steklenico, skoraj dobre volje. Andreja tega ni mogla razumeti. Spet je predlagal Veri, da bi odšla. Šele zdaj se je Andreja ovedla, da jo želi pustiti. Prav ta hitra pozaba jo je ogorčila.

»Tako odideva, doma bova pogovor nadaljevala.« je trdno rekla Vera. Počasi je prenesla pogled iz Leona na Andrejo. »Če mi vpiče nje zagotoviš, da je bilo vse res le spozaba, ljubimkanje po zabavi, ne bom poklicala prič, ki sem ju pripeljala s sabo. Niso potrebne, če ne bo ločitve. Leon, povej gospodični v postelji, da ti ni nikoli nič pomenila in ti nikoli ne bo! Ponovi natanko kot sem rekla, pa takoj odideva. Drugače bo še mučno.«

Andreja je čutila, kako se jo polasča tesnoba, kako drhti. Nepremično je strmela v Leona, zadrževala dihanje. Zdaj bo naposled povedal, tej grozni ženi, kar zasluži. Zakaj ga pa izziva? Da bi uživala v praznih besedah, ko resnico predobro pozna.

Leon se je nesrečen oziral po sobi. Pijače ni bilo več. Pa saj ne bi pomagala. Zdaj je moral spregovoriti, dokončno povedati, kaj v resnici čuti.

Ni mogla verjeti. Skoraj natanko je ponovil ženine besede. Morala je gledati zmagošlaven, privoščljiv posmeh žene, ki je v ponižanju ljubici premagala moža. Leon je močno povit naprej stekel proti vratom. Še zadnji hlinjeni nasmešek in tudi Vera je odšla.

»Prekleti pošrane!« je divje kriknila Andreja. »Zaigral si junaka, trapa sem verjela, pred ženo – polit cucek.«

Obupana je gledala po sobi. Rada bi nekaj razbila, strgala, uničila. Saj bledem, tulim avša cmerava, se je ovedla. Le zakaj? Zaradi njega. Česa pa je vreden?

Veliko grdih besed si je domislila. V izmišljanju grdega, ko je vmes tudi zaklela je začutila rahlo olajšanje.

Pustil me je! V strahu, da žena ne bo vpila, poklicala prič, jo je ucvril. Njo pa pustil, da se bo sama prebijala domov.

Naj pospravi, razumeče, zaklene vrata? Kaj me pa to briga? V to hišo nikoli več. In tudi z Leonom je končano! Nepreklicno!

Hoja v svetleči noči jo je navdajala s strahom. Hitela je, da bi prišla do naselij, hiš, da bi se počutila varnejšo. Vmes pa je vztrajno iskala Leonove napake. O, saj ni bil brez njih. Kako sem mogla spregledati, da je pravzaprav – prestrašen slabič? Bister, veliko je prebral, marsikaj zapomnil. Vendar je bila njegova samozavest, ki jo je tako občudovala, le zaobrnen strah! Zaljubljena napak ni videla. Saj jih ni hotela videti. Kdo pa želi ljubiti slabega človeka, revo? Genija, junaka, ugledno osebnost! Ko se to podre, potlej bi udarila, spraskala.

Hribi so se razmaknili, travniki ob cesti so se širili v njive, prihajala je v dolino. S tesnobo je gledala po obzorju, rada bi zagledala sij, luči, ki bi naznanjale večji kraj. Luči ni bilo. Cesta je postajala dolga, brezup še močnejši.

Hrup avtomobila, ki ga je zaslislala, jo je sprva navdal z upanjem, nato se je prelevil v strah. Kdo se pelje? Kaj če sta spet mlada fanta? Tukaj ni hiš, ni človeka. Tudi če vpije, kaj pa lahko napravi drugega kot vpije?

Zazdelo se ji je, da voznik zavira. Umikala se je na skrajni rob ceste. Počasi je peljal mimo, zaustavil, odprl vrata in ji zaklical: »Gospodična, če želite, vas zapeljem do postaje ali v mesto, če imava isto pot.«

Glas je še kar prijazen, je pomislila. Ampak takšni so vsi. Na začetku. Prijazni, ljubeznivi, govorijo neumnosti, ker želijo ugajati. Stala je ob avtu in gledala voznika. Spodoben štiridesetletnik, kot je lahko presodila.

»Gospod, povedati vam moram: peljem se z vami, če boste dostojni. Drugače, skočim iz drvečega avtomobila.«

Povil je vrat in jo tako mило pogledal. Ne smeh, ne dobrikanje, razumevanje za stisko. Kot bi v hipu uganil njene težave.

»Ustavil sem, da vam ustrezem,« je ljubezljivo rekel. »Če vam je ljubše, pešačite!«

Mrka je prisledla. Sprva ni vedela, zakaj se jezi na voznika, ki ji menda želi dobro. Seveda, če ni to krinka? Gledala ga je postrani in čakala, kdaj bo začel vpraševati. Si bo že izmislila kakšnega vruga. Tako se zmerom začne. Nedolžno, pozorno, potlej, ko so uganili, da vzbujajo naklonjenost, začno.

Voznik pa je molčal vse do predmestja. Šele na vpadnici je vprašal, kam jo lahko zapelje. Povedala je ulico, ki jo ni poznal. Omenila je še dve, potem se je spomnil, kje mora zaviti. Zaustavil je, hotela je naglo izstopiti, ko se ji je le zazdelo, da bi bilo strašno neollikano, če se ne bi poskušala oddolžiti.

»Vam ne bo neprijetno, če vam plačam za bencin? Zelo ste mi ustregli. Povabiti vas ne morem nikamor.«

»Ne, ne, gospodična, ničesar. Edino, kar vam bom priznal: ves čas me je mikalo, da bi uganil, kaj se vam je zgodilo. Koliko zgodb bom napletel pa nobena ne bo prava.«

»Nobena,« je žalostno rekla. »Boste morali pač ugibati.«

Zarotniško ji je pomežiknil in se nasmehnil. Andreja je naglo izstopila, potem je gledala kako je zapeljal naprej. Kar prijazen, si je rekla. Mikalo pa ga je zvedeti.

Nič boljše ni bilo v službi. Česa se prekleti moški niso domislili, da so jo dražili. Namigovali so, da bi izvlekli iz nje kakšno priznanje. Edino kar jih je ohladilo: njen ledeni pogled, jeza, ki si jo niso znali razlagati. Ženske so bile uvidevnejše. Najbrž le navidez. Izdajale pa so jih oči, spogledovanje.

Saj bo minilo, najhujše, se je hrabrila. Nove snovi za ugibanje ne bo, zanimanje bo uplahnilo. Edino, kar jo je čudilo — Leona ni bilo v službi. In kar je bilo še bolj čudno, nihče ga v pogovoru ni omenil.

Bilo je že precej po malici, ko je Leon bled stopil v njeno pisarno. Za hip je pogledal sodelavko, ki se je takoj dvignila in zapustila pisarno.

»Andreja, oprost! Bilo je tako nenadno, da sem nekako moral speljati vso zoprtno in ti prihraniti odvečne muke.« je hudo skesano povedal Leon.

»Ne bom oprostila, ne pozabila! Nikar se ne skušaj opravičevati, ker to ni mogoče. Bilo je in zelo se bom potrudila, da bom hitro pozabila najbolj zoprno. Ti pa mi najbolj ustrezaj, če se nikoli več ne prikažeš! Če se že morava srečati, potem bodi vsaj poslej tako možat in me ne ogovori.« je divje sikala Andreja.

»Saj veš, da te imam rad! Tebe, edino!« Pripravljala se je, da bo kriknila, nekaj napravila. Leon se je prestrašil.

»Pogovoriva se, ko bo najhujše za tabo,« je zbegano govoril Leon.

Stopila je k oknu in gledala na cesto. Zaslila je tlesk vrat, a se ni zaobrnila. Ko je slutila, da Leona ni več v pisarni, se je vrnila k mizi. Tako torej, svoje klavirno početje bi rad opravičeval z ljubeznijo? Kakšna ljubezen, če jo zatajiš?

Upanje, da bo ljubimkanje utonilo v pozabo, se ni izpolnilo. Predvsem njeno zadnje srečanje z Leonom. Vsak dan je dobivala nove dokaze, da so v službi nekaj zvedeli, dokler se ji ni razkrilo, da vedo vse. Ali pa celo več, kot se je v resnici zgodilo. Marička, ki jo je naposled vprašala, kaj se v službi plete, ji je povedala, da je nekdo raztrobil govorice, kako je bilo. Očitno želi čenče podpihovati. Nobenega dokaza ni po-

trebovala. Predobro je vedela — žena nalašč pripoveduje da bi njuna srečanja čim bolj oblatila in si tako spet pridobila skesanega moža.

Dogajalo pa se je ravno nasprotno. Leon sicer ni mogel prikriti, kako ga govorice dražijo, ni pa izpustil nobene priložnosti, da ji ne bi pokazal, kako se želi z njo sestati. Ko jo je ob neki priložnosti povabil, da bi se dobila, ga je le divje premerila z zaničljivim pogledom. Takoj zatem pa je začela v pisarni pisati odpoved.

Prekršila je pravilo: ni se poslovila od sodelavcev, ampak zadnji dan ni prišla v službo. Tako so odpadla hinavčenja in sprenevedanja.

Ljubezen je nekaj živega, se ji je razkrilo. Kot rastlina. Potrebuje spodbude, kar jo ohranja pri življenju. Leona ni pozabila. Ob premišljanjih, ko je obujala spomine, se ji je razkrilo vse več drobnih napakic, ki so se spletle v trden voz. Škoda! Zakaj se ni končalo — lepo? Odrezano, vendar, kljub bolečinam, z lepimi spomini.

Ko je ob pločniku zagledala znani avtomobil in v njem Leona, ki je odpiral vrata, je zadržala, nekaj znanega, kot hrepenenje se je prebudilo in preraščalo v bolečino. Leon je stopil iz avta in se je prijazno smehljaj. Slutila je, kako jo s pogledom vabi, naj se odpelje z njim.

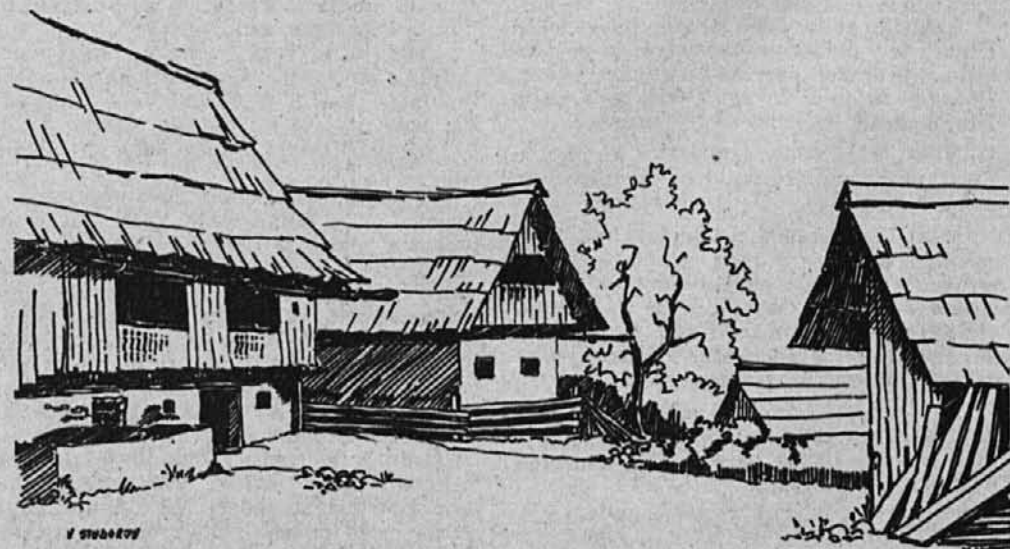
»Andreja, zdaj se lahko odpelješ z mano. Zdaj sva svobodna,« je povedal Leon z drhtečim glasom, ki ni prikrival veselja. Oči so se mu svetlikale, solzile od ginjenosti. »Z Vero sva se ločila! Mi zdaj verjameš, da te imam rad?«

Zbegana je strmela vanj, ki je žarel od sreče. Saj to ni mogoče, je pomislila. Zanj da bi toliko žrtvoval? Ne, zase, da bi bilo njemu lepo! Zdaj misli da ob njej, drugič bo mislil — ob drugi. Ne, ne, Leon ni zanesljiv. Njegova ljubezen ni trdna. Kot ni trden tudi sam. Le za užitki hlepi.

»Andreja, prisedi! Odpeljeva se kamorkoli želiš, da se pogovoriva, kako v prihodnje,« je prijazno vabil Leon in z roko kazal proti avtomobilu.

Čudno, nobene prihodnosti ni, je pomislila. Z Leonom že ne. Zdaj ko je prost, po vsem kar se je zgodilo, ne čuti nobene želje, da bi bila z njim. Celo odpor. S tem moškim že ne. Če že s kom, potem z drugim, boljšim. Nenadno se je zelo ostro vprašala: Le kako sem mogla ljubiti takšnega moškega? Le kako sem se lahko tako močno zaljubila? Zakaj?

Ostro je odsunila z glavo. Niti besedice ni spregovorila, ampak se je odločno poglala naprej in hitela proti domu.

V Studorju
oktobra 1960

Marjan Židane: V Studorju — kroki

V REZERVATU

Miza je pogrnjena s čistim belim prtom, ki diši še po pralnem prašku in likanju. Nekdo od prejšnjih gostov je pozabil na njej škatlico vžigalic. Jemlje jih ven, eno za drugo, in jih prižiga. Gleda plamenčke, čisto od blizu, tako da čuti njihovo vročino na očesnih zrklih. Vonja duh po gorečem žveplu in pusti, da mu vžigalice same ugašajo med prsti, ob dotiku s kožo. Boli ga, a ne odneha. Koža med palcem in kazalcem se mu smodi, navzema se ostrega duha po žveplu, ki sili h kihanju. Ko tako ugasne zadnjo vžigalico iz škatlice, nagne kozarec in zlije vase ostanek pijače na njegovem dnu.

»Se en merlot!« zakliče natakari. Običajno nikoli ne naroči dvakrat, vsaj ne v istem lokalju: to stori samo ob zelo redkih priložnostih — kadar je zelo vesel, ali kadar je zelo potr. Danes, na primer, je potr. Ne mogoče zato, ker nikjer ne dela, ker ne študira, ker ne ve, s čim bo naslednji dan plačal kosilo in naslednji teden sobo, tudi ne zato, ker nima nobene ženske, odkar ga je zapustila Lojka — ne zato, čeprav mogoče malo tudi zato. Tudi ne zato, ker zunaj že tretji dan ves čas pomalem ščije in se je pravkar zlilo kot iz škafa. Zato še najmanj — saj ima vendar dežnik s seboj.

Nekaj drugega je — in to že ni več zgolj potrtost, to je že prava obsedenost. Naj gre kamorkoli: v Zvezdo na pivo, v Naselje na ples, v Emono na kosilo, v Tivoli na sprehod, v dramo, v kinoteko — zmeraj ga trapi misel, da je vse to brez pomena, da ne bo nikamor prišel, ali pa da bo našel na njemu namenjenem prostoru že cel kup drugih ljudi. Takole si misli: noben tvoj korak ne odmeva tukaj, nobena pustolovščina ni mogoča, nobena drznost, nobena objestnost, vse se zgubi v tej megli, med temi prekletimi zidovi od Viča do Šiške. In potem še tisto najbolj zopno: da ni sam, da ne more biti sam; da njegove najdrznejše sanje sanja ta trenutek prav gotovo še sto drugih ljudi za zidovi tega mesta. In tako kot se bojo izjalovile drugim, se bojo izjalovile tudi njemu.

Bela svetloba neonske luči izpod stropa se rdeče razprši v vinu, ko dvigne kozarec. — Kaj pa če ni tako? se zdrzne. Kaj pa, če si kriv ti? Brez cilja hodiš po teh natrpanih cestah, si utiraš pot med ljudmi in avtomobili, posedaš po zakajenih gostilnah, piješ postano vino, prižigaš vžigalice in v njihovih majhnih rumenih plamenčkih iščeš sonce, ki ga drugače ne moreš najti. Mraz ti je. Zebe te. V roke, v noge... v srce. Prižigaš vžigalice, da bi se ogrel. Iščeš toploto nekje zunaj sebe, ko pa je sam v sebi ne moreš najti. Nihče se ne more ogreti pri tebi. Tudi Lojka se ni mogla. To, da ne študiraš, je bil le izgovor, da je šla proč od tebe. Morala ga je najti, drugače bi poiska-

la kakšnega drugega. In ti si sprejel ta izgovor. Tudi tebi je ugajal. Obtoževal si jo, da te hoče vreči med mlinske kamne, da te hoče civilizirati. Bil si ponosen, da se ji nisi pustil. Ponosen na svoje proletarsko-kmečko poreklo, poln prezira do ljubjanske študentarije, do raznih zapitih novinarčkov, umetnikov in umetnjakarjev, do čredniških frikov in frikevc s filozofske in sociološke fakultete, sploh do vsega, kar se je dogajalo v tem mestu, v tem »bledoličniškem rezervatu«, kakor si ga zmeraj imenoval... Ti, zmagovalc v vseh panogah, najbolj divji, najbolj rdeč rdečkožec pod soncem... Ha! Zmeraj si tako čudovito znal poskrbeti zase — in tako malo za druge.

Saj ni čudno, da te je Lojka pustila. Katera te pa ne bi? Ni te zapustila zato, ker nisi hotel na univerzo, ker nisi bil prijazen do njenih staršev, ker se nisi oblačil po njenem okusu. Ne. Bolj preprost vzrok je bil. Ni te ljubila. Ni se ogrela zraven tebe. To. Kar pojdi se pogledat v ogledalo: naduta usta, namrščene obrvi in zmeraj priprte oči, ker se bojiš, da ti ne bi kdo pogledal preveč globoko v dušo in se zgrozil nad praznino, ki zija tam. In ti bi rad, da bi te ljubili, občudovali... Pa kaj ti bo ljubezen drugih, saj se imaš že sam zadosti rad! V vsakem ogledalu se občuduješ, ko hodiš po mestu, v vsakem avtomobilskem in izložbenem steklu... Želiš, da bi ti odpirali vrata, da bi te vabili k sebi... Zraven pa se prav nič ne potrudiš, da bi tudi ti komu odprl vrata in koga vzljubil... Se koga drugega, razen samega sebe in svojih prividov. Skri-vaš se za zidovi, od časa do časa se od daleč pokažeš na obzidju, da bi se ljudem bleščalo od svetlobe, ki se odbija od tvojega zloščenege šlema. Noter pa ne spustiš nikogar. Nikomur ne odpreš vrat, nikogar ne povabiš v svoje sobe, nikomur ne postrežeš s kruhom in soljo. Že če se kdo preveč približa trdnjaskim vratom, sprožiš alarm in pošlješ stražo na okope in strelce k strelnim linam.

Tako sedi in premišljuje, ko je kozarec že dolgo prazen pred njim in zgorele vžigalice ležijo raztresene v pepelniku, ko je v gostilni zmeraj več ljudi in je zrak zmeraj bolj gost od alkoholnih hlapov in cigaretne dima. Sedi, čaka, gleda v vrata, nekoga čaka, nekaj, sam ne ve kaj. Tako malo ljudi pozna v tem mestu, lahko bi jih preštel na prste obeh rok, in bil bi res pravi čudež, če bi kdo prišel, zdaj, ta dan, v to zakotno gostilno, ob tej pozni uri. Ob pultu se drenjajo delavci iz bližnjega tovarnega kolodvora: premikači, kretničarji, skladiščniki, manipulant. Večinoma so južnjaki, majhni, plečati, krivonogi; njihovi obrazi so zagoreli in razbrazdani, s širokimi ličnicami in z globoko vsajenimi očmi. Petnajstega je, dobili so plačo, zdaj

pijejo in se veselijo. On pa vrtil prazen kozarec v rokah in se pogovarja sam s sabo kot kakšen star, ubog berač, ki so ga že vsi zapustili. Pa ni star in tudi berač ni — morda le malce ubog in zagrenjen ob misli, da to ni nič, da je to zapravljen čas, če se človek sam s sabo pogovarja. Nihče te ne more poslušati, zgubljaš se na svojih lastnih plitvinah. Pozno je že, pol desetih je že ura, ob desetih bodo gostilno zaprli, toda on noče še domov, boji se svoje mrzle kletne sobe, njenih golih sten, železne postelje, ki spominja na bolnišnico ali zapor. Strah ga je, da bi se dan tako ušivo končal, da bi še en prazen dan utonil v to deževno ljubljansko noč. Dobro ve, da ne bo mogel zaspati, če bo šel zdaj domov. Premetaval bi se po ležišču, svaljkal rjuhe, prisluškoval tiktakanju ure na nočni omari, poleg tega pa pipa slabo tesni in od nje ves čas kaplja. Največkrat tega sploh ne sliši, tudi ure ne, ampak nocoj, ko so mu živci tako prenapeti in razdraženi, bi ga mogla že vsaka malenkost vreči s tira. Vso noč poslušati tiktakanje ure in kapljanje vode v umivalniku — kakšna groza! Zato si reče, da bo ostal tu, dokler ne bodo zaprli.

Zakolne se, da bo šel zadnji ven iz tega prostora: in zato, da dobi razlog ostati — pa tudi zato, da bi slišal svoj glas — zakliče:

»Se en merlot, prosim!«

LJUDSKA PESEM

Citre, godci, ples

*Od posavskih deklet
sem citre dobil:
zato jim čem brenkat'
in moj živ dan pet!'*

*Ko struna zapoje,
jaz ne strpim,
de ljubice svoje
na ples ne dobim!*

*Ko plešem jaz z mojo,
storil bi skok,
ko bi stropa ne b'lo,
do strehe visok!'*

*»Suč'jo ti, suč'jo ti,
men' se je škoda zdi!«
»Suč'jo takó,
de ji škoda ne bló.«*

(Vir: K. Strekelj, Slovenske narodne pesmi II, 7. snop., št. 3615, 747 ss.)

VELEBIT

Voda mu je bila že zdavnaj pošla in vsa hrana, ki jo je še nosil v nahrbtniku, je bil jermen žaltave, od sonca pregrete slanine, ki mu jo je dal za popotnico cigan, pri katerem je prenočil. Bele zobe je imel ta cigan in vranje črne lase, čeprav ni bil več prav mlad. Njegova koliba je ždela na najbolj divjem in nedostopnem koncu planine, daleč od vseh drugih kolib. Pastirji ga niso marali, a so ga pustili pri miru. Zakaj ta cigan je daleč naokoli slovel kot divji lovec, ki se mu je bolje izogniti, kot pa srečati ga. Imel je dobro puško in znal je ravnavati z njo. Nekoč je na sto korakov ubil medveda. Ta medved je poklal pastirjem že ničkoliko ovac in nanj so uprizarjali že prave lovske pogone. Iz Gospiča, z Reke in celo iz Zagreba so že prihajali lovci, da bi ga uplenili. Dosti pokanja je bilo čuti po planini in dosti pasjega laježa — a zmeraj so se vračali praznih rok. Cigan pa ni imel psa in medveda je podrl z enim samim strelom med oči. In namesto da bi mu bili pastirji hvaležni, ker jih je odrešil te nadloge, so ga ovadili lovski družini v Gospiču, tako da je moral presedeti pol-druge mesec v zaporu, ker ni imel denarja, da bi plačal kazen. Zato ker je bil pač cigan in še divji lovec povrh in ker je kradel les v državnem gozdu. Poleg vseh drugih poslov, s katerimi se je ubadal, je bil pozimi tudi »bačvar«, sodar; iz nakradene hrastovine je tesal sode in jih prodajal kmetom v Podgori, da so vlivali vanje mošt in točili iz njih vino.

Pastirji niso marali cigana. Kako bi ga le: medtem ko je on lepo v senci žulil svojo pipico in čistil puško, so morali oni v sončni pripekli kositi travo, okopavati krompir v vrtačah in se v nedogled preganjati za ovčami. Že res, pastirji niso imeli lahkega življenja — a konec koncev tudi ciganu ni bilo z rožicami poslano na tej planini. Zakaj planina že sama po sebi ni prijazna s človekom, in če so neprijazni še ljudje, potem moraš imeti zares debelo kožo, da ti ne postane življenje na njej pretežavno.

Ja, ta cigan je imel debelo kožo, kot usnje debelo in trdo. Poleg tega je imel puško in svojo kožo in konja, pa kožo, ki mu je dajala mleko: in planino je poznal kot svoj strgan žep.

Kaj pa junak naše zgodbe, človek iz mesta, tujec v teh krajih? Voda mu je že zdavnaj pošla in tiste žaltave slanine, ki mu je ostala od zajtrka, še pes ne bi več povohal. »In če bi jo, bi crknil,« si je rekel.

Ko je stopil iz gozda, se je svet pred njim razdelil na ostro razmejeni polovici: spodaj rumena ploskev s kamenjem posute travnate planjave, zgoraj modra ploskev od sonca razžarjenega neba. Dvignil je daljnogled k očem: iz brezobličnega rume-

nila trave so se prikazale kamnite pastirske hajte, beli hrbti ovac, senene kope, posušena drevesa, revne njivice v ogradah. In tista zvijugana črta na obzorju, za katero je prej ves čas misli, da je cesta, je bila le od belega kamenja izsušena hudourniška struga. In tam daleč: divji, v čudne oblike skrivenčeni skalni vrhovi, malone nestvarni v tem migotanju vročega zraka nad pokrajino.

Medtem je oblak (edini in sam samcat na tem razžarjenem nebu — le po kakšnem čudežu je zašel nanj?) za nekaj trenutkov zakril sonce in lahen vetrček je prečesal travo na planoti. Razžiril je nosnice, kot bi pričakoval, da mu bo ta veter prinesel vonj po kadulji, po smodniku, po indijanskih ognjih — vsekakor nekaj takega, kar je nekoč davno, kot petošolec s prerazvneto domišljijo, iskal v romanih Zaneja Greva, Bretta Harta in v ameriških filmih z Divjega zahoda.

Glej, si je rekel, zdaj, zdaj se bo tam daleč na obzorju belo zaprašilo in iz prahu bo zrasla poštna kočija, ki jo v drncu vleče šestero lesketajočih se vrancev. — In glej, spet se je zaprašilo; — kočiji sledi trop z bojnimi barvami pobarvanih Indijancev! — In kdo je ta samotni jezdec, ki se je pravkar tako brezkompromisno vključil v prvi plan dogajanja? — Seveda, seveda, to ne more biti nihče drug kot slavni šerif John Wayne! Kako se sveti zvezda na njegovih prsih! Kako miren in hkrati odločen je njegov obraz, ko jemlje puško iz toka! Rdečekožci cepajo kot muhe pod njegovimi streli, še malo pa bo rešil belopolto Maureen a'Hara, ki se na zadnjem sedežu poštno kočije pelje k svoji materi v Denver...

Spustil si je daljnogled na prsi: svet se je pomanjšal in razprostrl v daljave. Tedaj se je oblakček razblinil in trava je spet zažarela v soncu. Otrl si je znoj s čela in si obilnil izsušene ustnice. Privid je minil: vročina in žejna sta zasanjanega dečka spet spremenili v odraslega moža in čudežna brezmejnost otroške domišljije se je umaknila neizprosno imperativu: priti do ljudi, priti do vode, priti do hrane.

»Si od daleč?« je rekla ženska. Sedela je v senci ob poti, s cekarjem in kanglico ob nogah.

»Iz Slovenije.«
»Kaj pa počneš tukaj? Te išče milica?«
»Nič. Okrog hodim.«
»Kar tako menda ne hodiš okrog?«
»Dolčas preganjam,« je rekel. »Pa vodo že ves dan iščem,« je pristavil in potrkal po prazni čutarici.

»Vodo?« je rekla ženska in si kakor mimogrede popravila krilo, ko je začutila njegov pogled na svojih razgaljenih kolenih.

»Če se ne motim, je tu blizu izvir...?«

»Izvir?« Pogledala ga je, kot da bi ji govoril o zlatem rudniku.

»Na karti je vrisan. Crno vrelo se imenuje.«

»Crno vrelo? Kdaj je že presahnilo!«

»Ampak, na karti...« In že je razgrnil prednjo specialko tega področja, po vsem videzu že velikokrat razmočeno od dežja in potu: »Glejte, tule...«

»Ah, pusti te karte, prav nič se ne razumem nanje,« je rekla ženska. Vzela je steklenico iz cekarja in mu jo podala. »Vino je — naše domače, podgorsko. Ni bogve kaj — a če si žejen...«

Vino res ni bilo bogve kaj. Trpko je bilo in po plesni je dišalo. A če je človek dovolj dehidriran, bo pil tudi scalcnico, če mu jo bo kdo ponudil.

»Pijan bom.«

»Ne verjamem — tak fant!«

Ženska si je že spet popravila krilo, ki ji je bilo zdrsnilo čez kolena. Obledena je bila v črno, kot vse poročene ženske v teh krajih, in bila je bosa.

»Lepe noge imaš. Zakaj jih skrivaš?«

Ni bila več dekle, že precej let ne več — a zardela je kot dekle. Rdečica je prekrila njeno sicer rjavo kožo po vsem obrazu, do vratu — še za ušesi sta ji plali temno rdeči pegi.

Ni bila več dekle — a ko se je slednjič pobrala iz svojega sramu (počasi in v mukah, kot Jezus izpod križa) in dvignila pogled, so bile njene oči vse dekliske, tako sinje in bleščeče se kot nebo nad Velebitom.

»Kače so — pa me lahko katera piči...« se je poskusila zasmejati.

Položil ji je roko na ramo. Spet je povešila pogled. »... Ne morem... ne smem... Moj mož...« je zajecjajala.

Nehote se je ozrl. Tam daleč sredi polja so se premikale štiri črne pike; štirje moški so kosili travo. Kose so se zableščale v soncu, ko so obrnili kosišča in nabrusili rezila.

»Daleč so,« je rekel. In potem roteče:

»Vsaj pokaži mi...«

Odkimala je in si z rokami objela kolena, kot bi se hotela zapreti v školjko.

»Pokaži — nihče ne bo videl...«

Gledala je v tla in še naprej nemo odkimalava z glavo.

»Pokaži!« je silil vanjo.

»Strašen si!«

Za malenkost je razmaknila prej tesno druga k drugi prižeti nogi in privzdignila krilo, tako da se je nad zagorelostjo méč pokazala bela koža na stegnih.

»Se!«

Še bolj je dvignila krilo.

»Vse!«

Proseče se je zazrla vanj, a ni se dal omečiti. Stal je pred njo. Gledal jo je. Čakal je. In dočakal.

Pokazala je. Vse. Do zlatorjavih dlak v koraku, do rožnate brazde, kjer se je odpirala pot v sredičo njenega telesa.

Požrl je slino. Žila na vratu mu je zaplala. Zaskalele so ga oči od beline njenih stegen in trebuha.

»Lepa si,« je šepnil. »Najlepša ženska, kar sem jih kdaj videl.«

»Res?« je rekla, napol v zadregi napol spogledljivo, zavedajoč se svoje premoči nad njim v tistem trenutku. In že je bilo predstave konec, že si je zagnila krila čez svoje zaklade, že je vstala, že je pograbila kanglico in cekar. »Tak otrok si,« je še rekla — in šla.

Osat in kamenje, kamenje in osat, do kamor seže oko. Nobene hiše, nobenega vodnjaka, komaj kdaj kakšno osmukano drevo, Nobenega oblaka na nebu, nobenega človeka na zemlji. O, pač! — oblak je; en sam samcat na vsem širnem nebu. In v njegovi senci na zemlji stoji človek. Oblakček se razpuhti in človek se premakne naprej. Prazna čutarica mu votlo pozvanja ob boku in vsa hrana, ki jo nosi s seboj v nahrbtniku, je jermen žaltave, od sonca pregrete slanine, ki je še pes ne bi več povohal.

ZLATO V ROŽI

Da je v Begunjščici dokaj zlata, so vedeli že stari ljudje, predvsem rudarji. Kako naj bi sicer bila prav ta gora ob sveti Ani ena sama roža in en sam cvet. Še studenec pod vrhom, okrog katerega ob svojem času vse cvete, se imenuje Roža. Pa so kopali pred sto, dvesto, tristo ali še več sto leti rudo pri Jamah v Begunjščici sami pošteni možakarji. Skrinjic in hrane drug pred drugim sploh niso zaklepali. Saj bi vsak stokrat raje videl, da ga zasuje v jami, kakor da bi zmaknil samo drobtinico kruha. Jim je začelo, možakom, naenkrat zmanjkovati. Enemu kruha, drugemu mesa, tretjemu zaseke, četrtemu strdi in še in še. Žganje pa vselej kar vsem vse, če se je kateremu sploh posrečilo vtihotapiti ga kako šilce iz doline k Jamam. Piti je bilo rudarjem strogo prepovedano.

Le kdo bi utegnil biti, so ugibali in poskušali obdolžiti že tega in onega in so ostro opazovali. Poznalo se nikomur ni, da ga malo ima, pa bi se moralo. Da bi dognali, so najbolj zanesljivi rudarji začeli skrbno stražiti in kmalu spazili možica, ki bi z glavo niti do vrha mize ne segel, oblečenega v zelene hlačice in zelen jopič in pokritega z rdečo, prišiljeno kapico. Sedaj so vedeli, da jim hodi krast Berhmangelc. Treba ga bo ujeti in prisiliti, da pove za zaklade v Begunjščici. Samo kako? Žganje bi ga utegnilo preslepiti. Podtikali so mu vse več žgane pijače, pa niso uspeli. Nazadnje so si le domislili. V visoko škornjico so nastavili slanah arnikov, slanikov, in krajec belega kruha, pogače, na dno pa zelenko močnega žganja. Pa se jim je posrečilo prelisčiti ga. Gorski škrtar je pojedel presoljene ribe in tudi pogače in se lotil, žejen kakor kapelj, žganja. Ni še izpraznil »cilarice« do srede, ko je bil že tako okajen, da je začel pomerjati izpraznjeno škornjico. Seveda mu je bila prevelika. Pa si je znal pomagati. V pijani bistroumnosti je vtaknil obe nogi v visoko škornjico in bila mu je ravno prav. Samo prestopiti se ni več mogel. In tudi škornjice ne sezuti. Takrat pa so pristopili skriti rudarji, mladi in stari, ga spoštljivo pozdravili, bili z njim hudo prijazni, saj s pijancem zgrda nič ne opraviš, celo napiti so si pustili, pa možiček se ni dal ukaniti. Šele ko so mu zagrozili, da mu s kopačo odbijejo glavo, se je vdal. Razodel jim je, da teče iz studenca Roža na božič, medtem ko v Begunjah bije ura polnoč, namesto kristalno biserne vode, čisto zlato in v prav tako debelem curku kakor vse leto voda. Rudarji so bili izdane skrivnosti silno veseli, sezuli možicu škornjico, mu dali v zahvalo še preostalo žganje in ga spustili.

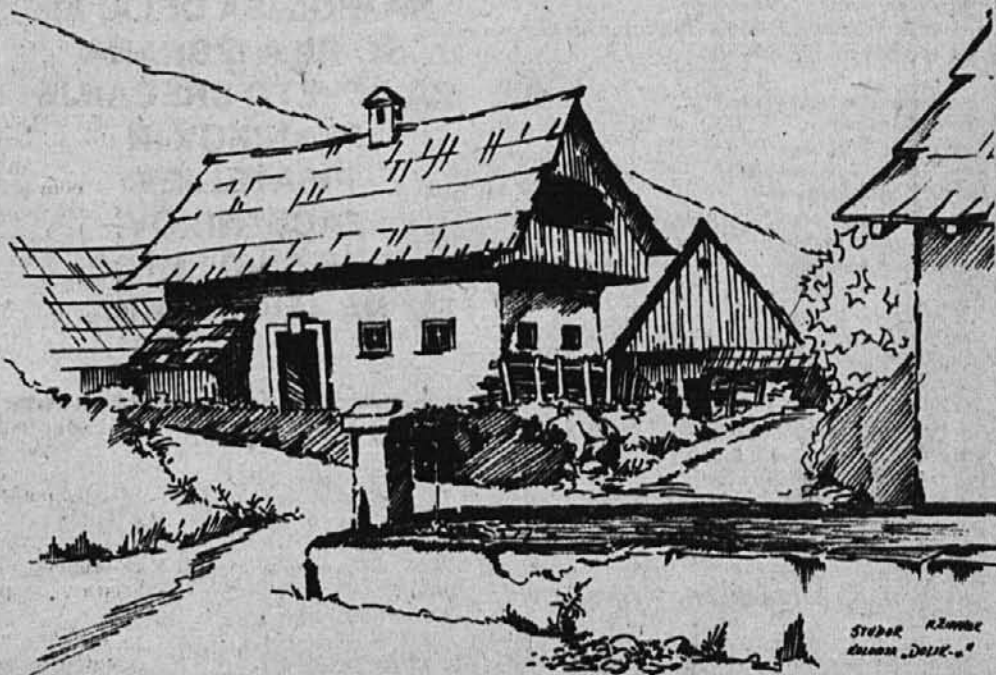
Berhmangelc je stisnil zelenko pod pazduho, naglo in urno, kakor bi sploh nič ne pil, stopil nekaj korakov nazaj, se zasmejal, postrgal rudarjem korenček in rekel: »Ste imeli tička v rokah, pa mu niste znali perja puliti.« se zahahljal in izginil v temno noč.

V tistih časih so bili gospodarji plavža na Javorniku in fužine na Jesenicah tuji gospodje. Lah. Pri Jamah je vodil delo in ukazoval njih človek, ki je komaj zmerjati znal po kranjsko. Ta črnolasi priganjavec za tuje mošnje je na vsak korak oprezal poštene domače rudarje. Tudi to je iz teme slišal, kaj je povedal Berhmangelc glede zlata v Roži. Dognal je med letom, da se med tem ko v Begunjah bije ura poldne, v Roži nateče ravno poln škaf vode. Poln škaf zlata, se je veselil, ujame za božič, kupi vso goro in postane sam gospodar vseh bogastev v Begunjščici.

Božično stražo je pridržal sebi. Mnogi so mu bili nevoščljivi, bolj plašni so mu zavidali pogum, vsi pa so nestrpno čakali, kako uspe. Prišel je božični večer, Črnolasec je čakal pri trepetajoči oljenki enajste ure. Kuhal si je čaj, ga sladil z medom in mu prilival žganja. Kazalec ure se je premaknil na enajst. Oblečen za v burjo in mraz, si je navezal dereze, vzel škaf in odšel v svetlobo skoraj polne lune. Do Rože je prispel skoraj prezgodaj. Prav nič ga ni bilo strah. Bil pa je toliko utrujen, da je sedel na zmrzlo zemljo in prisluhnil. Ko je zadonel v Begunjah veliki zvon, je podstavil škaf in začel šteti: »ena, dve, tri...«. Prav zares se mu je zazdelo, da curek zlato cinglja in ne žubori več kot studenčnica. »Joj, joj bogastva.« se je čudil in odšel enajst. In namesto, da bi koj odstavil škaf, ki ga je že držal za ušesi, se je iz pohlepnosti za sekundo zakasnil. »Zdaj.« si je skoraj kriknil in poprijel, pa škafa ni mogel dvigniti. Uprl se je na vso moč, škaf se ni premaknil. Ustrašil se je in segel v škaf. Otipal je, ne zlata, samo mrzlo vodo. Postalo ga je groza. Po vsem životu, od podplatov do temena, je zagomazelo po njem. Kakor po široki cesti je stekel po ozki, zamrzli stezi nazaj proti Jamam. Čudno, da se ni ubil. Ves zasopel in prepoten je pri Jamah kar oblečen padel v posteljo. Tako je bil preplašen, da je pozabil celo vrata zapreti.

Ko so se na svetega Janeza dan rudarji okoli poldneva vrnili iz svojih domov nazaj na Begunjščico, so delovodjo takoj pogrešili in kaj hitro doumeli, da se je moralo nekaj izrednega dogoditi. Stopili so v odprto, malo bolj gosposko kočjo, pa črnolasec skoraj niso več spoznali. Prej kakor oglje črn, je bil do zadnjega lasu snežno belo osivel. In mrzlica ga je tresla in govoril je kakor v klamah. Niso dolgo pomišljali. Stesali so nosilnico in ga odnesli v grad na Jesenicah. Čez teden dni so ga v črnih, prazničnih rudarskih oblekah spremili v zadnjo jamo – na pokopališče in mu z visoko dvignjenimi svetilkami voščili za slovo po takratni rudarski navadi: »Srečno!«

(Vir: J. Jalen, Bremena)

Marjan Židanek: Studor – kroki

SILVA BRANK

Iskanje

*Blisk in grom
in vetra ples
v krošnjah starih dreves
pa šum dežja...*

*V izbo se tiho plazi mrak.
Ne prižgem luči.
Strah me je,
nikogar ni.*

*Sedim ob stari peči.
Topla je
in stiskam se k njej.
Poslušam veter in dež
in jokam...*

*Razmišljam.
Vse poti so zaprte,
le ozka gaz se strmo dviga.
Je to to, kar iščem?!
Ne vem, spoznanja ni
ostaja holecina neizpolnjene ljubezni...*

Slovô

*Ko umrla bom
ne nosite vencev mi na zadnjo pot
le skromen šopek od srca
naj kdo mi da v slovo.*

*Če bo pomlad ko zaprla bom oči
spominčic modrih šopek naj mi grob krasi
za spomin na otroške dni.*

*Če bodo travniki cveteli
ko bom odšla
marjetic belih šopek
naj kdo v slovo mi da
saj travnike cvetoče
vse življenje v srcu sem nosila
zato naj s cvetjem njihovim
pokrita bo gomila.*

*Če jesen bo ko umrem
naj belih krizantem mi prineso
imam jih rada.*

*In če bo zima
ko se za vedno poslovim
naj beli sneg mi grob pokrije
naj ob njem kdo tiho postoji
naj v srcu vse mi odpusti...*

*A če bi kdo
še ljubil me takrat
rdečo vrtnico naj zadnjikrat mi podari.*

*(Silva Brank, Podlubnik 157, Škofja Loka,
delavka v administraciji)*

MATEJA GRILJC

Balon

*V velikem balonu
je polno premikajočih teles
vedno lažja so
dokler ne izginejo...
vsako telo zbledi, samo
potem za njim
in pred njim
se spet izrojevajo nova premikajoča bitja
vedno več jih je
balon raste,
joj
počil bo.*

*Kako prisrčni so otroci, kadar počijo balon.
Zakaj že v mladosti vedno raje segajo po
njem. Bi res radi umrli?*

*(Mladi Griljc, dijakinja, Kamnik, Labo-
dova ul. 3)*

MIROSLAVA ŠKERL- OZMEC

Dobra mati

*Gledam tvoj obraz
izoran z globokimi brazdami
in posejan
s tisočeri podmladki trpljenj.*

*Ponudila sem ti svoje dlani
pa jih nisi hotela vzeti.
Ponudila sem ti svoje oči
pa jih nisi hotela dojeti.
Ponudila sem ti svojo dušo,
ki joče,
pa je nisi hotela sprejeti!*

*Vsrkaj me vase,
obnovi me v sintezo svojega sistema,
pogrni me v belo okrilje orlov,
ponesi me v škrlatno arkado neba.
O dobra mati –
svet
ali
zemlja.*

Pričakovanje

*Preteklost noče umreti
sedanjost mi narekuje
od prihodnosti nekaj pričakujem
hočem
nočem
moram
ne dosežem
trpim.*

*Hitim
hitim
se prepletam
zapletam
ne obstanem
s polno iluzij
vse znova razpletam.*

Zadnja pot

*Zvon zvoni.
Črna in turobna krsta
brez priveskov topline.
S truplom mojim,
s harmonijo nič prida,
par konj
ubira monotono melodijo.*

*Luna z neba nas gleda,
vsa je hladna, vsa je blede.*

*Zadaj pa za mojo krsto
nekaj spačenih postav.
Presneto temno je v tej krsti,
da ne vidim ped pred sabo,
ne kdo me spremlja ne zakaj.*

*Luna z neba nas gleda,
vsa je hladna, vsa je blede.*

*Kdo si – ne vem!
Le hitro stopaj
zadaj mi za krsto
in jok solza preštej!*

*Luna z neba nas gleda,
vsa je hladna, vsa je blede.*

*Padam, padam v globoko brezdnost.
Zamolko iz daljave
zbor se sliši.
Tam pri mizi obloženi
kup zelenih žab reglja.*

*Luna z neba nas gleda,
vsa je hladna, vsa je blede.*

*(Miroslava Škerl-Ozmeč, delavka,
Begunje na Gorenjskem 15/a)*

MIRANDA MRČELA

BRANISLAV GROHAR

Ljubezenska tema I

Krotke kretnje v noči
najinih strasti in senc,
vzniklih na gladini sreče,
polzijo skozi trepetanje
skritih srečanj rok
in toplo plimovanje misli
lega v mrki zimski dan,
brez glasu, na ostrini srda
tvojih mladih iluzij,
prebada vsako srečanje s teboj.

Ljubezenska tema II

V črnih kulisah strahu
je vztrepetala bela senca
kot mlado klasje polj
sredi besa mrzlih vetrov.
Iskal sem te v brezbržnosti teme,
v opojnosti škrlata zarje,
med sivimi zidovi pozabljenja
je polzela sled spominov nate
na rezkih krikih bolečine.

Balada

Polnočni veter plahuta v temi,
že dolgo, dolgo se lovi
v sencah požegnanih kosti;
mlada deklica, praznih oči,
polzi skozi pomladansko travo
tja v gozdove, v svoj črni brevir.
Bele sanje in globoko nebo,
gomazeči gnus v nežnih nedrih,
blazen šepet lebdi v krču
razpetih udov a vse zvodeni.

Tisto svetlo jutro,
sredi raztrganih brazd,
hodi vriskajoči fant
in pravijo, da ni več nikdar pel...
... tam, v brstenju polj je spala,
mlahava tujka, čisto sama.

(Branislava Grohar, ekonomist, Bled,
Grajska c. 23)

Morda se ponovi

Morda se ponovi
ta mali trenutek-dan
nekoč v neskončni
prihodnosti,
ves umit
in svež
in brez maske,
toda takrat
bodo
zakopani
vsi
moji
dnevi

... in ko se

... in ko se
stisnem
k tebi
si mislim:
»Bog,
kako malo je treba,
da je človek srečen ...«

Oblakom ni vseeno

Oblakom ni vseeno
ali so beli ali črni
soncu ni vseeno
ali sije ali ne
metuljem in pticam
ni vseeno
travam tudi ne
le meni
meni je vse
skupaj tako
prekleta vseeno
o bog
kam to pelje

Razpri se

kot školjka,
kot lotosov cvet,
da se bom potopila vate
naj tišina še naprej šepeta
ne skali trenutka
tukaj je tako lepo in spokojno

(Miranda Mrčela, dijakinja, Kamnik,
Ljubljanska 3 b)

STRAŠNA LETA

Siv pomladanski dan je s črnimi oblaki pritiskal k tlom in pozno zvečer je začela vigred jokati. Dežne kapljice so počasi polzele po šipah moje nove hiše kot solze po mladem gladkem licu dekletca ali fantiča.

Tisto soboto se nisem mogla lotiti nobenega opravila. Leni sem odprla beograjsko revijo Praktična žena in brala, kaj vse lahko doleti ženo v svojih letih. Pri petdesetih. To je vrh klimakterijskih težav.

Srčni utrip je zvišan, nenadni valji vročine lahko povzročijo hude okvare v možganih, ledvice obolijo, jetra, roke in noge otekajo, živčna napetost lahko privede do pravega šoka in ne le v prepirljivosti, vid se poslabša in najhuje je obilno, preobilno krvavenje. Ali res vse to berem? Ali je morebiti to bilo napisano še kje v drugi reviji?

Ne vem več.

Vem le to, da me je premagala malodušnost in sem pomislila, da je po vsem tem, kar pišejo in kako me gledajo v službi, najbolje, če kar ležem v grob. Zares so me pravele črne misli iz najgloblje črnine krtove dežele.

Kri mi je obarvala lica v škrlat, desna roka in leva noga sta otekli, menstruacije so mi že vsa leta kradle obilo dragocene krvi in povzročale v mojem telesu že pred tridesetimi leti energetske krize. Zato sem morala jesti zelenjavo, bogato z železom in drugače obnavljati kri, ki je že čez štirinajst ali dvajset dni spet odtekala.

Kaj še?

A ja! Živčnost. Saj smo vsi taki, mi je zaupal zdravnik in me hotel potolažiti.

Res je. Že dvanajstletni frkolin, nima zavor, da bi se pri pouku obvladal. Zato hodi k oknu, da bi ob bencinskem zraku preginal izmišljeno slabost in nato k sošolcu, da bi ga potolažil, ker je kontrolko pisal cvek. Ta pa mu reče: »Daj mi mir, mulc. Vidiš, da prepisujem matematično!«

Sem prepirljiva? To pa ne. Ne priznam. V moji psihični notranjosti je široko zabetonirano skladišče vseh šefovskih, kolegovskih in drugih žalitev, namišljenih ali resničnih. Kmalu bo shramba polna, pa vseeno se da tja stlačiti še kaj.

Prijatelj? Tudi ti so. Malo. Sicer pa trdijo psihologi, da močne osebnosti ne potrebujejo veliko prijateljev.

Sposobne so same živeti. Ne osamljene. Ne, ne čisto same. Ampak ne odvisne od zaupanja in pomoči drugih.

To bi mogoče zame veljalo, kajti prepričujem se, da sem močna osebnost. Živim brez delovnega navdušenja?

Prikimam.

Že leto dni hodim le v službo in skuham kosilo. Nič drugega.

Še moja lepa nova hiša je zanemarjena. Šip še od lanske pomladi nisem pomila.

Tudi avtomobila več ne čistim. Prednje steklo je kot siva gosta zavesa iz Jarš. Vseeno najde moj avto pot v službo in domov. Seveda ne vsak dan. Ima namreč parno številko.

Res bo bolje, če kar ležem v črno jamo. Morda je katera celo sveže skopana.

Potem bo konec prehodnega menskega obdobja. Imela bom črni mir.

»Zdravnik me je vprašal, če prideš po nova očala ali ne?« mi je v službi rekla sodelavka.

Saj res. Včeraj so rekli, naj pridem. Po leče. Ne po očala. Pa kaj bi tej trapi razlagala.

Strašno. Zares strašna leta. Tudi pozabljava sem. Kar šumi mi v glavi. Počasi se oblačim. Počesem se, ne da bi se pogledala v ogledalo. Tudi ličim se ne več. Čemu neki?

V službi sem neprevidno povedala, da imam že petdeset let.

»Kaj res?« so govorile kolegice in si mislile: »To je že starost. Sive lase ima. Gube. Nikogar ne mara. Zoprna in bolna baba je postala. Sitna.«

Marjana pa je rekla glasno:

»Kje je to še pred menoj! Še petindvajset let. To je celo človeško življenje!«

Utihnem. Še bolj se umaknem vase in postanem manjša, nevidnejša, tiha in požiram solze, žalitve pa odlagam v svoje psihično skladišče. Saj še zdrži!

»Po nova očala bom šla.« sklenem naslednji teden. Po leče, trapa!

Pomlad se je prevesila v sončno zlatnino in rahel vetrč je pričakujoče trepetal po mladi travi na mojem dvorišču. Kostanj je pognal mlade lističe, jih vsako jutro povečal v življenje, po vrtni stezi so med ploščicami vcvetele vijolice in narcise so me belo in rumeno pogledovale z gred. Sosedov sadovnjak je porajal v brstje bele popke na slivah.

Resno sem poslušala ptičje žvrgolenje in ko je po ulici pritekla sosedova Metka in rekla: »Greste v službo?« sem se že nasmehnila.

Veseleje in pogumneje sem stopila preko trave na sončni asfalt.

Čakalnica je bila moderno opremljena: vitrine iz črno obarvanega hrastovega lesa so za steklenimi ploščami razkazovale različna očala, okvirje, etuije in ob nizkih mizicah so bili razvrščeni še nižji stoli, prevlečeni s črnim usnjem.

Za zaveso je bila zdravnikova delovna soba.

Ko sem položila prvi korak v svetel prostor, zaslišim svoje ime.

»Vstopite, prosim! Sedite sem,« je rekel prijazno starejši možak brez las in z debelimi naočniki.

»Vi bi radi leče, ali ne?«

Pregleduje, zapisuje, naravnava aparature in me sprašuje: »Vidite? Pa zdaj? Tole?«

Prikimavam. Potem pa ne razbiram več črk in ne števil.

»Ponoviva.«

»Levo 2,5, desno 3. Ni veliko.«

Leče dobro prenašam. Desno oko malo joče, a v moderni čakalnici pozabi na solzenje.

»Dobro je,« pomislim.

»Oh!« Tedaj sem ga prvič videla.

Bil je visok, z nizkega stolčka se mi je zdelo, da se dotika z malce osivelimi lasmi stropa, črnook in vitek. Oblečen je bil v športno obleko iz rebrastega žameta svetlorjave barve in si brisal oči. Solze so mu tekle v potoku. Pod mizo ni opazil stolčka, da bi sedel.

»Tu je!« mu ga ponudim.

Ne vidi nič. Solze so mu spletle gosto zaveso in se niso ustavile.

Z robcem si je drgnil oči in glasno vzdihoval.

»Mislite na kaj drugega!« mu hočem pomagati.

»Vam je lahko govoriti,« imel je topel prijeten glas.

»Obožujete kak šport?« ne odneham. Nenadoma se v meni predrami sočutje, čeprav se že nekaj let ne zmenim za ljudi, za tuje še posebej ne.

»Ja. Košarko. Kako pa vi to veste?«

Prvič me je pogledal s črnimi očmi in v njih se je prižgala topla iskrica simpatije in mi pognala klimakterijsko kri v lica in jih obarvala pubertetsko rdeče.

Ne morem mu reči:

»Zato, ker imate lepo športno razvito postavo,« ampak: »Kar tako. Danes vsi govore samo o športu. Kar prižgite radio ali televizor!« Odneham. Za to so možki občutljivi. Ni ga, ki ne bi dal dušo in telo za nogomet. Vsaj v besedni igri.

Spet me pogleda s svojo toplo črnino. Pozabim na hladno črno grobovo tišino in gledam vanj. Čutim, kako se kemijsko električni magnetni valovi pretakajo vame in spet povezujejo z njim v čudežno privlačnost. Porajajoča se topla čustva me zopet osvajajo in ne morem ničesar reči. Tudi on ne.

»Vstopite, prosim!« se postavi brez lasi zdravnik med naju in brutalno prereže vse nežne komaj nastale vezi med lepim črnookcem in menoj.

»V redu. Leče boste dobili po pošti čez dva meseca.«

Hitro se vrnem v čakalnico.

V srce me zbode praznina modernega prostora.

Z oteklimi in lenimi nogami se počasi vrnem domov.

»Hej! Saj ste vi!« ga srečam na cesti prav v maju.

Maj je moj srečni mesec, veste?

Nisem ga upala vprašati, zakaj je tisti dan tako hitro izginil.

»Tisti dan v čakalnici sem se zbal. Za oba. Zato sem brez slovesa odšel.«

»Zbal?«

»Da. Vem, da veste. To je bila ljubezen na prvi pogled, pa naj se sliši še tako oguljeno. Oba sva zrela človeka. Jaz sem izpolnil sedemintrideset, vi pa ne veliko več. Lahko presodiva, kaj je to. Ne želim vas raniti ali kakor koli prizadeti, ampak — potrebujem vas. Sam sem. Osamljen. Želim se z vami pogovarjati. Moram vas videvati. To je kot kruh in voda. Kot življenje. Kot bogat in dragocen vsakdan. Razumete?«

Zelene oči sem imela globoko odprte in poslušala svoje besede. Zdelo se mi je, da so moje misli in čustva polagala besede v njegov prijeten glas in jih obujala v življenje.

Da, to je življenje!

»Tudi jaz vas potrebujem,« rečem tiho. Še danes sva prijatelja.

Moj glas zveni v njegovem telefonu in njegov v mojem, moje misli najdejo odmev v njegovih in tako se je sivina mojih brezvoljnih dni spremenila v ploden in srečen delovni dan.

Pomila sem okna, posejala rože na vrtu, si zašila novo obleko in zdaj slikam, slikam...

Kaj?

Rože, mladost, pomlad, srečo... v rdeči, oranžni, rumeni in sinji barvi.

(Zlata Volarič, predmetna učiteljica, Kranj, Galetova 23; Črtica je bila izbrana za republiško srečanje pesnikov in pisateljev začetnikov.)

DELO IN UMETNOST

MARXOVA MISEL O NEODTUJENI
PROIZVODNJI IN UMETNOSTI

Problem, ki ga nam je raziskati, je odnos dela in umetnosti, še posebno neodtujenega dela in umetnosti. Zaradi razlogov, katerih pomen bo razbrati tudi ob branju celotnega teksta, pustimo glavni vsebinski problem zaenkrat še nedotaknjen. Ta nedotaknjenost pa je vendar le navidezna, kajti govorili bomo najprej o polju vmeščanja pričujočega prispevka, in s tem seveda tudi samega razmerja dela in umetnosti. Zaris tega polja bo namreč omogočal specifično, predvsem pa usmerjeno branje, omogočal bo spoznanje o praktičnosti teorije, o tem, da tu ne gre za teoretični larpulartizem, da tekst ne leži v vakuumu, temveč išče »dotika« s konkretno stvarnostjo.

Poskusimo polje vmeščanja zarisati nekoliko natančneje. Gre za dve njegovi določilnici. Najprej so tu pred nami LISTI, priloga tednika Zelezar, njegovi bralci, predvsem pa uredniška politika in vsebinska zasnova. Z drugo determinanto pa merimo na celoten sklop pogojev zastavljanja vprašanja o delu in umetnosti, ki so navadno ideološko prikazani s formulacijo »zapleten gospodarski položaj«, oziroma — če povemo naravnost in brez mistificiranja — merimo s tem na **gospodarsko krizo**.

a) V 45. številki LISTOV lahko preberemo nekaj kot ponovno potrditev njihove uredniške politike, vsebinske zasnove, predvsem pa je ponovno dana legitimacija delovnim ljudem.

Sprašujemo se, kaj je narekovalo potrebo po ponovni potrditvi LISTOV. Ali je bila to res njihova deseta obletnica, kot se kaže na prvi pogled, ali pa so bile med drugim vzrok tudi Pripombe mladih na analize in razvojne možnosti SIS, ki jih je podal Slavko Mežek. Pripombe (oziroma samo ena) se dotikajo tudi vsebinske zasnove LISTOV. Ker je od podane pripombe poteklo sorazmerno precej časa (kar pa ne onemogoča našega razpravljanja) jo navedimo v celoti: »Mnenja smo, da bi kazalo obširno spregovoriti o nadaljnji zasnovi Listov (priloga Zelezarja), ki so predvsem vsebinsko sem ter tja brez jasne orientacije.« (1) Pod vprašaj je postavljena torej vsebinska zasnova, konkretnije, njihova nejasna orientacija. Tako postavljena kritika pa meri mimo. Tu je pač treba dati prav uvodniku v 45. številko LISTOV, da »je bila v zadnjih letih močno prisotna zgodovina naprednega delavskega gibanja, narodno-osvobodilne borbe in socialistične revolucije, geološki in arheološki zapisi, geografija, turizem, likovna kultura in podobno«. Kritika meri mimo, ker ne gre problematizirati dezorientiranost, temveč samo njihovo orientacijo. Na kratko bi srž te orientacije opredelili s konceptom »spominjanja«, ki se kaže v prevladi zgodovinsko deskriptivnih prispevkov. Ilustrativno kažejo na to že sami njihovi naslovi: »OB 30-LETNICI... OB PETLETNICI... DVAJSET LET MUZEJA...«

Da bi ne bilo nepotrebnih nespornostimov, naj takoj opozorim, da ne zanikujem pomena teh in takih prispevkov, ki niso pomembni le za obujanje tradicije NOB, itd. Vprašanje se postavlja na drugi ravni, ravni, ki jo je določilo samo uredništvo. Ali se s prevlado zgodovinske deskripcije res omožja — če tudi mi povzamemo prosvetljenjske izraze, ki jih je produciral že elitistično ljudski intelektualizem v 19. stoletju — »posredovanje in približevanje delovnemu človeku resnične kulturne vrednote in mu pri tem pomagati pri njegovi kulturni rasti...« (podčrtal IP), ali so torej »resnične« kulturne vrednote (nekaj več o resničnosti »resničnih« kulturnih vrednot nekoliko kasneje) predvsem pretekle, zgodovinske vrednote? Zopet je opozoriti, da s tem ne zanikujemo preteklosti itd., temveč se zavzemamo za njeno ponovno aktualizacijo, interpretacijo, ki ji daje ton sedanjost. Marx bi to metodološko izhodišče izrazil z besedami: »Anatomija človeka je kjuč za anatomijo opice.« (2)

Kot je bilo obljubljeno, se pomudimo še nekoliko ob prosvetljenjskih izrazih »približevanja resničnih kulturnih vrednot delavcem«. Ali taka formulacija — vsaj potihem — ne predpostavlja da delavci nimajo »resnične« kulture, da mu jo je potrebno zato posredovati, približevati, ali rečeno odkritejšje: VNASATI. Pozablja se s tem, da delavci že imajo kulturo, ki je **masovna**

kultura. Ne gre nam zapuščati tega področja, nasprotno, na njem se nam je boriti. Najbolje je dvojnost, ambivalenost množične kulture zajel in izpostavljal D. Štrajn:

Masovna kultura ni nikakršno nevtralnno področje, čeprav si ga za svoje managerske apetite slovenski kulturni prostor takšnega hoče ohraniti, Nasprotno! Masovna kultura je najbolj izpostavljeno področje idejnega konflikta poznomeščanske družbe »v stvari sami«. Masovna kultura je avditorij, kjer se nujno spopadeta s svojimi artikulacijami fašizem in komunizem z orožjem idealizma in materializma.« (3)

Zgled »zapuščanja« boja znotraj masovne kulture, ohranjanja njenega nevtralnega področja (ki pa je nevtralnno samo v ideološki optiki — kar velja znova naglasiti) je prav **določena** glasbena redatorska politika radia TRIGLAV. Ilustrativna je izjava Dušana Dragojeviča v oddaji STOP ZELENA LUČ, ki označi zabavno glasbo kot manj kvalitetno, le kot mašilo radijskih programov. Rekli smo, prav **določena** glasbena politika. O njej kaže spregovoriti na kakšnem drugem mestu.

Po tem ovinku v protislovno polje množične kulture, se vrnimo zopet k izhodiščnemu problemu: Kakšno je mesto in pomen pričujočega prispevka in materialistične teorije (marksizem, materialistična psihoanaliza) znotraj orisanega uredniškega koncepta LISTOV? Razen redkih prispevkov (M. Košir — pa še ti so bolj esejistično obarvani) ni bilo — v zadnjih nekaj številkah — opaziti kakršnekoli marksistične analize, tudi in predvsem kulturnih problemov. V tem smislu bi kazalo razširiti vsebinsko zasnovo (najbrž brez kompromisov tudi ne bo šlo) in pritegniti nekaj avtorjev s podobnimi ambicijami kot jih ima ta tekst. S tem bi »prevladali« (seveda ne avtomatično, tudi takšni članki so lahko le ambicije in ničesar več) zgolj in pretežno zgodovinsko deskripcijo, »spominjanje« itd. »Prevladali« smo zapisali v narekovajih, ker ne mislimo na odstranitev, temveč na sovisno koeksistenco — če parafraziramo Wolkerja — revolucionarnih pesmi in pesmi o revoluciji.

Ne bo se zgodilo, da bodo namesto revolucionarnih pesmi pete pesmi o revoluciji.

b) Izognitev (ki je seveda le začasna) osrednjemu problemu — odnos delo in umetnost — smo upravičili z nujnostjo vmestitve, za katero smo rekli da je dvojna: na eni strani so tu mišljeni LISTI, na drugi pa gospodarska kriza, oziroma tim. ustalivni ukrepi.

Problem, dilema ki jo izpostavljam tu, kaj, in ki je nekaka rdeča nit celotnega teksta, je na kratko v tem: ali obstaja, oziroma bi lahko obstajala med delom in umetnostjo neka istovetnost, ki se kaže npr. v tem, da je umetnost »... visokokvalificirano delo, ki počiva na človeškem delu kot celoti, na trudu množic, ki spreminjajo naravo.« (4) Ali pa bi morali nasprotno govoriti o njuni konstitutivni ločenosti, kakor je npr. Marx ločeval »kraljestvo nujnosti« in »kraljestvo svobode«.

Ker noben problem v družboslovju ni le in predvsem »teoretičen«, akademski, čist itd., moramo zgoraj začrtano dilemo istovetnosti in (ali) ločenosti dela ter umetnosti vstaviti v konkretni družbeni prostor in čas. Gospodarska kriza, tim. stabilizacijska prizadevanja, zahteve po povečanju družbene produktivnosti dela itd., to je realnost naznačene dileme. V tako opisanem kontekstu se svobodna duhovna produkcija prikazuje (ali je vsaj tendenca, da se prikazuje) le kot **motnja** materialni produkciji, kot tista dejavnost, ki v tehnokratski optiki ne povečuje produktivnosti dela. Na ravni teoretske produkcije se to isto (lahko) kaže v nemoči dvigovanja praktičnih vpra-

BOJANA GRADIŠAR

MOJE POPOLDNE

Ozrem se v nebo in zazdi se mi, da je nad menoj širno morje, po katerem pluje ognjena ladja. Vrhovi gora se zlato bleščijo v soncu. Počasi stopam po ozki, vijugasti poti. Veter se poigrava z lističi na drevesih in poje svojo mogočno pesem. V njegovi sencji pa se vije studenec, ki kot prestrašen deček hiti naprej. Ustavim se na robu gozda in pogled se mi potopi v širni ocean cvetlic, ki trepetajo v vetru. Naslonjena na drevo opazujem različne barve, ki se nudijo:

»Vzemi me! Daj, utrgaj me!«

Ob meni nekaj zašeleti. Dvignem glavo. Srce mi začne razbijati kot cerkveni zvon. Vzravnam se in sprejem ponujeno roko. Nekje v bližini dve šoji odletita z drevesa.

(Bojana Gradišar, dijakinja, Križe 26/a.)

šanj na raven teorije, pragmatizmu, utilitarizmu, voluntarizmu in kar je še takšnih cvetk.

Razvidno je, da v taki »družbeni klimi« (lahko) porastejo tendence k olupševanju dela (v skrajnem lahko dobi celo nekakšen umetniški sij). Stalno slišimo po radiu in televiziji, da je treba delo v »neposredni« proizvodnji pravilno prikazati, da ima mladina o njem številne predsodke itd. Problemizirano ni delo, ne gre jim za samo spreminjanje dela, temveč za njegovo pravilno (beri: olupševanje) prikazovanje. V bistvu odtujeno delo se pušča nedotaknjeno, mi se pa dajmo prepričati — če se postavimo v položaj koncentracijskega taborišča — da »Arbeit macht frei«. Kdor še ne ve, kaj je tehnokratizem in tehnokratska ideologija, tukaj je ena izmed njegovih pojavnih oblik.

Tehnokratska ideologija in — značilno — (neo)stalinizem rešujeta razmerje delo in umetnost enostavno: s »poumetničenjem« dela. Delo je, ali pa vedno bolj postaja umetnost, še predno je bila opravljena kritika dela, odtujitve. Tehnokratizem in (neo)stalinizem si podajata roke — pri čemer pa si zadnji nakopljata moralnega mačka. Revidirati mora namreč Marxa. »Poumetničenje« dela znotraj odtujenega dela je torej lahko zavrniti. Kompleksnejše pa je vprašanje razmerja dela in umetnosti v neodtujenih proizvodnji.

S tem smo pri centralni temi naše razprave, ki ima tri dele. V prvem bomo poskušali prikazati Marxovo misel o delu nasploh, odtujenem in o neodtujenem delu. Drugi del bo slonel na interpretaciji Marxove ločitve »kraljestva nujnosti« in »kraljestva svobode« in na interpretaciji te delitve v odnos delo — umetnost. Zadnji del je poskus zgodovinske konkretizacije »kraljestva svobode« s pomočjo koncepta označevalne prakse oz. »produkcije ljudi«.

1. DELO

a) Delo nasploh

Začnimo z znano Marxovo metodološko predpostavko: »Produkcija nasploh je abstrakcija, toda razumna abstrakcija, kolikor skupne opredelitve zares poudarja, utrjuje in nam s tem prihranja ponavljanje.« (5) Marxova pripomba leti na modo v ekonomiji, ki »najprej pudari nek splošni del — in sicer ravno tega, ki figurira pod naslovom »produkcija« (glej na primer J. St. Mill) — v katerem obravnavajo splošne pogoje vseh produkcij.« (6)

Kot je razvidno, Marxu ne gre za to, da bi zavrgel »razumne abstrakcije«, temveč samo abstrakcije ki »... nam pod roko podtaknejo meščanske odnose kot neovrgljive naravne zakone družbe in abstracto (družbe nasploh).« (7) Mutatis mutandi veljajo zgornje pripombe za delo nasploh.

Ko v Kapitalu III. Marx obravnava tim, trinitarno formulo (kapital — profit, zemlja — zemljiška renta, delo — mezda), pravi o delu: »In nazadnje je tu še tretji člen te zveze, gola prikazen — delo, ki ni nič drugega kot abstrakcija in kot takšno sploh ne obstaja ali pa če vzamemo tisto, kar z njim mislimo: človekovo produktivno dejavnost sploh, ki mu omogoča menjavati snov z naravo — ki nima ne le nobene družbeno določene oblike in značaja, marveč je celo v svojem zgolj naravnem bitju, neodvisno od vsake družbe ter kot izraz in afirmacija življenja, skupno človeku, ki sploh še ni družben, in človeku, ki je tako ali drugače družbeno določen.« (8)

Vendar — kot pripominja Marx, če se zopet vrnemo h Grundrissom — delo je kot kategorija rezultat »najmodernejše druž-

be«. Pogoj za nastop te kategorije je »ravnodušnost do dela«: »Ravnodušnost do določenega dela ustreza družbeni obliki, v kateri individui z lahkoto prehajajo od enega dela k drugemu in jim je določena vrsta dela slučajna in so zato do nje ravnodušni...«

Ta zgled dela zgovorno kaže, kako so celo najbolj abstraktno kategorije, kljub temu da veljajo — prav zaradi svoje abstrakcije — za vsa obdobja, vendarle v določenosti te abstrakcije same prav tako močno produkt zgodovinskih razmer in da so popolnoma veljavne le za te razmere in v njihovem okviru.« (9) K temu citatu se bomo vrnili še kasneje.

Da se ne bi »izgubili« v citiranju, navedimo le še eno, za Marxa značilno stališče: »V delovnem procesu torej človekova dejavnost tako spremeni predmet dela, kakor je to že vnaprej njegov namen. Proces ugasne v produktu.« (10)

Materialna produkcija (delo) je tako predstavljena kot smotrna (teleološka) dejavnost, ki mora privedi do rezultata, ki pro-iz-va-ja. Poudarjena je njena gola instrumentalnost. Toda delo ni samo to: »Delo je prvi temeljni pogoj človeškega življenja, in to tako zelo, da moramo v nekem smislu reči: delo je ustvarilo človeka samega.« (11) Ali rečeno z Marxovimi besedami: »S tem, da s takim gibanjem učinkuje na naravo izven sebe in jo spreminja, spreminja obenem svojo lastno naravo. Razvija potence, ki spijo v njegovi naravi...« (12)

Ali lahko ta »ustvarjalni« aspekt dela (delo je ustvarilo človeka in spreminja njegovo naravo) zvedemo — reduciramo na umetniško prakso? Menimo, da je odgovor pri Marxu negativen. Za Marxa je razlika med delom in umetniško ustvarjalnostjo identična z razliko med »kraljestvom nujnosti« in »kraljestvom svobode«.

S tem smo že nakazali osnovno poanto rešitve odnosa delo — umetnost. Predno pa preidemo k natančnejši eksplikaciji te poante (tj. »kraljestva svobode« in »kraljestva nujnosti«), bomo najprej označili odtujeno (mezdno) in neodtujeno delo.

b) Odtujeno delo

Kot smo obljubili, se vrnimo zopet k problemu dela nasploh oz. dela in abstracto; t.j. na Marxovo opozorilo, da so celo najabstraktnejše kategorije produkt določenih zgodovinskih razmer. Tako je produkcija nasploh v svoji ravnodušnosti — indiferenci do posebnih oblik produkcije možna šele s kapitalističnim produkcijskim načinom. Ne obstoji torej neka produkcija

nasploh, ki dobi v konkretnosti specifične poteze, temveč ravno te specifične poteze menjajo samo splošnost, tj. produkcijo nasploh. Zato Marx poudarja: »Opredelitve, ki veljajo za produkcijo nasploh, morajo biti naravnost ločene, da bi ne pozabili na bistveno različnost pri enotnosti...« (13)

Kakšne so konsekvence spregledanja »bistvene različnosti pri enotnosti« t.j. izenačevanja dela nasploh z odtujenim, mezdanim delom? Nanje pokaže Marx v Kapitalu III: »Kapital seveda predpostavlja, da je delo mezdno delo. Če se izhaja od dela kot meznega dela in je zato istost meznega dela in dela sploh po sebi razumljiva, je pa potem prav tako jasno, da se morata kapital in zemljiška lastnina zdeti naravni obliki delovnih pogojev nasproti delu. Zdi se da je naravna oblika delovnih sredstev, da so kapital: ...« (14)

V Marxovem (pa seveda tudi Engelsovem) opusu je veliko prostora namenjeno odtujenemu delu in njegovim posledicam. Nas zanimajo predvsem tista mesta, ki so odločilna za razumevanje neodtujenega dela. Naš interes bomo usmerili predvsem na četrti razdelek prvega poglavja prvega zvezka Kapitala: »Blagovni fetišizem in njegova skrivnost«. K temu navaja pripomba v Marxovem zgodnejšem delu »Pariški rokopisi« (konkretno: gre za rokopis z naslovom »Odtujeno delo«). Marx tam pravi: »Delo ne producira samo blaga; producira samo sebe in delavca kot blago, in sicer v razmerju, v katerem sploh producira blago.« (15) Poglejmo zatorej, kaj pravi Marx o blagu, o njegovi metafizični zvitosti in tehnoloških muhah.

Najprej je tu temeljno protislovje med uporabno vrednostjo (fizična, kemična lastnost blaga) in vrednostjo. V čem je to protislovje? Produkt — materializirano ali opredmeteno delo — ima uporabno vrednost, ker je koristen, ker zadovoljuje človeške potrebe. Toda produkt zadobi v blagovni produkciji značaj blaga. Poleg uporabne vrednosti ima še lastnost vrednosti, natančneje, menjalne vrednosti. Blago nima torej samo »fizično otipljivo eksistenco«, produkt kot blago je uporabna vrednost za druge, ima torej družbeni značaj. Vrednost pride do izraza šele pri menjavi. »Ker producenti stopajo v družbeni kontakt šele prek menjave svojih delovnih produktov, se tudi specifični družbeni značaji njihovih privatnih del pojavljajo šele znotraj te menjave.« (16) Družbeni odnosi (med privatnimi deli so tako lahko le odnosi med stvarmi-blagi). Kajti, »menjalce produktov praktično najprej zanima... koliko tujih produktov dobijo za svoj lastni produkt, v katerih proporcih se torej pro-

Tone Tomazin: Na Murovi

dukti menjavajo. Brž ko so ti proporciji do-
zoreli do neke gotove običajne trdnosti, se
zdijo kot bi izvirali iz narave delovnega
produkta... » (17) Ti proporciji oziroma
vrednostne velikosti... se spreminjajo
stalno, neodvisno od volje, predvidevanja
in početja menjajočih. Njihovo lastno
družbeno gibanje ima v njihovih očeh
obliko gibanja stvari, pod katerih kontrolo
so, namesto da bi oni nje kontrolirali.
Da zaključimo. Odtujeno delo je po
Marxu nekontrolirano, neobvladano delo.
Je delo, v katerem se družbena produkcijska
razmerja med ljudmi prikazujejo kot
razmerja med stvarmi. Odtujeno delo ni
obvladovanje dela, temveč je **vladavina
dela nad človekom.**

c) Neodtujeno delo

Tako označeno odtujeno delo, kot vla-
davina dela nad človekom, že nakazuje pot
razodtujitve. Ostanimo zato še na začrtani
Marxovi sledi, t.j. pri blagovnem fetišizmu
in njegovi skrivnosti:

»Slednjic si za spremembo predstavljaj-
mo združenje svobodnih ljudi, ki delajo z
družbenimi produkcijskimi sredstvi, in ki
svoje mnogoštevilne delovne sile zavestno
trošijo kot eno samo družbeno delovno
silo.« (19) Upošteva te predpostavke »ta-
ko v produkciji kakor v distribuciji ostane-
jo družbeni odnosi ljudi do njihovih del in
njihovih delovnih produktov v tem
primeru **prozorno enostavni.**« (20) (pod-
črtal IP)

Iz anarhije družbene produkcije, njene
mističnosti in njenih inherentnih zakoni-
tosti — ki se uveljavljajo kot od producen-
tov neodvisni slepo učinkoviti naravni zaka-
ni — pridemo preko »svobodno podruž-
bljenih ljudi« (Kapital III., str. 93) do »za-
vestne planske kontrole« (prav tam).

2. »KRALJESTVO NUJNOSTI IN KRALJESTVO SVOBODE«

a) »Kraljestvo nujnosti in kraljestvo svobode kot odnos delo — umetnost

»Kraljestvo svobode se začneja v resnici
šele tam, kjer neha delo, ki ga narekujeja
pomanjkanje in zunanja smotrnost; po naravi
stvari leži torej onkraj sfere prave mate-
rialne produkcije.« (21)

Da se izognemo dvoumnostim, naj takoj
povemo, da Marx govori tukaj o **komunizmu
kot totaliteti kraljestva nujnosti in svobode,
torej o družbi z neodtujeno produkcijo.**

Kraljestvo nujnosti v komunizmu je
lahko le svobodno, ni pa še resnično svo-
bodno. V čem je svobodnost kraljestva nu-
jnosti?

»Svoboda na tem področju (kraljestva
nujnosti, op. IP) je lahko samo v tem, da
podružbljeni človek, združeni producenti
racionalno urejajo svoje presnavljanje z
naravo, da jo skupno nadzorujejo, namesto
da bi jim vladala kot slepa sila; da ga
opravljajo z najmanjšo porabo in v razme-
rah, ki so najbolj vredne človeške narave in
ji najbolj ustrezajo. Vendar je to še vedno
kraljestvo nujnosti. Onstran tega kralje-
stva se začne razvoj človeških moči, ki je
samemu sebi namen, resnično kraljestvo
svobode, ki pa se lahko razcvete samo na
tem kraljestvu nujnosti kot na svoji podla-
gi. Temeljni pogoj je skrajšati delovni
dan.« (22) (podč. IP)

Poglejmo si natančneje ta temeljni po-
gaj resničnega kraljestva svobode. Na po-
men skrajševanja delovnega dne (za kar
naj si delavci prizadevajo) je Marx zelo
slikovito opozoril v predavanju »Mezda,
cena in profite: »Kjer si delavci prizadeva-
jo, da bi skrajšali delovni dan

samo svojo dolžnost do samih sebe in do
svojega rodu. Delavcu samo omejujejo ti-
ranske uzurpacije kapitala. Čas je prostor
za človeški razvoj. Človek, ki nima nobene-
ga prostega časa, človek, ki mu njegovo
delo za kapitalista — razen čisto fizičnih
premorov za spanje, jed itd. — posrka vse
življenje, je manj vreden kot tovarna živi-
na.« (23)

Zakaj pojmuje kraljestvo nujnosti in
kraljestvo svobode kot odnos dela in umet-
nosti? Osredotočimo se na Marxovo poj-
movanje resničnega kraljestva svobode, v
katerem se začne razvoj človeških moči, ki
so **samemu sebi namen**. Seveda Marxu
in nam ne gre za larpulartistično pojmo-
vanje umetnosti, kot umetnost zaradi umet-
nosti, temveč — ko govorimo o samona-
menski umetnosti — za njeno različnost v
odnosu do dela.

Produkcijo označuje **zunanja namen-
skost**, oblikovanje zunanjih, realnih pred-
metov. Umetnost pa je transprodukcijska,
presega produkcijo s tem, da je samemu
sebi namen in jo ne narekuje zunanja smot-
rnost. Toda kljub tej konstitutivni razli-
čnosti ne gre za abstraktno nasprotje v
smislu izolirane, neodvisne koeksistence
kraljestva svobode in kraljestva nujnosti.
Nakazati nam je mesta, kjer Marx že
anticipira kritiko tega naivnega pojmo-
vanja koeksistence obeh kraljestev.

b) Dvojno »ukinjanje« kraljestva nujnosti

Koncept dvojnega ukinjanja kraljestva
nujnosti je izdelal Slavoj Žižek. (Označe-
valna praksa v marksizmu, Časopis za kri-
tiko znanosti, št. 9—10)

Prvo ukinjanje je analogno skoku »člo-
veštva iz kraljestva nujnosti v kraljestvo
svobode: »Zakone svojega lastnega druž-
benega delovanja, zakone, ki so jim stali
nasproti kot tuji, gospodojoči naravni zaka-
ni, bodo ljudje uporabljali s polnim
poznavanjem stvari in jih tako obvla-
dovali. Lastna podružbljenost ljudi,
ki jim je stala doslej nasproti, kakor
da sta jim jo vsilila narava in zgodovina,
postane sedaj njihovo svobodno dejanje.
Objektivne, tuje sile, ki so doslej gos-
podovale nad zgodovino, se podrede
kontroli ljudi samih. Šele od tod naprej
bodo delali ljudje popolnoma zavestno
svojo zgodovino sami, šele od tod dalje
bodo imeli družbeni vzroki, ki jih bodo
ljudje spravljali v gibanje, pretežno in če-
dalje v večji meri tudi zaželene učinke. To
je **skok človeštva iz kraljestva nujnosti
v kraljestvo svobode.**« (24) (podčrtal IP)

Kraljestvo nujnosti je ukinjeno v po-
menu odtujene družbene substance, in po-
stane tako neodtujeno. Opraviti imamo s
skokom **znotraj kraljestva nujnosti.**

Drugo ukinjanje pa je pojmovati kot
skok iz kraljestva nujnosti v resnično kra-
ljestvo svobode. Zakaj tudi drugo ukinja-
nje? Ukinjanje kraljestva nujnosti z
zavestnim obvladovanjem in kontrolira-
njem družbenih vzrokov, ki jih bodo ljudje
spravljali v gibanje, je svoboda znotraj
kraljestva nujnosti; ni pa še resnična svo-
boda, ki je možna samo izven kraljestva
nujnosti. Marxu bi tu lahko očitali, da
nedialektično zoperstavlja kraljestvo nu-
jnosti in svobode. Vendar je Marx — kot
smo že omenili — že anticipiral rešitev
»koeksistence« obeh kraljestev: »Svoboden
čas — ki je razvedrilo in čas za višjo dejav-
nost — je pretvorilo svojega lastnika v nek
drug subjekt in kot ta drugi subjekt sedaj
tudi vstopa v neposreden proces pro-
izvodnje.« (25) Drugo ukinjanje kraljestva
nujnosti ne pomeni torej prenehanja dela,
temveč — če parafraziramo Marxa — da v
neposreden produkcijski proces vstopamo
kot spremenjeni/novi subjekti. Kako
lahko resnično svobodni čas v temelju
spremeni subjekta? Na to Marx ne da od-
govora. Da bi... »to vprašanje se

bomo oprli na reinterpretacijo Engelsovega
pojmovanja v zadnji instanci odločujoče
produkcije in reprodukcije neposrednega
življenja.

3. »PRODUKCIJA LJUDI« KOT OZNAČEVALNA PRAKSA

a) Engelsov koncept »produkcije ljudi« in »produkcije stvari«

Zaradi izredne pomembnosti si dovoli-
mo nekoliko daljši citat iz Engelsovega
predgovora k prvi izdaji »Izjava družine,
privatne lastnine in države«:

»Po materialističnem pojmovanju je
razlog, ki v zgodovini v zadnji stopnji odlo-
ča: produkcija in reprodukcija neposredne-
ga življenja. Ta pa je spet dvojna. Na eni
strani proizvodnja življenjskih potreb-
ščin...; na drugi strani pa je proizvodnja
ljudi samih, razplojevanje vrste. Družbe-
nim ustanovam, v katerih žive ljudje dolo-
čene zgodovinske dobe in določene dežele,
sta pogoj obe vrsti produkcije: razvojna
stopnja dela na tej, družine na drugi strani.
Čim manj je razvito delo... tem bolj
prevladujejo v družbenem redu rodovne
vezi.« (26)

Očitno je, da Engels pojmuje »proizvod-
njo samih ljudi« (oziroma krajše: »pro-
dukcijo ljudi«) bolj kot biološko repro-
dukcijo v okviru družine in sorodstvenih
vezi. Engels ob bok »produkcije stvari«
(proizvodnja življenjskih sredstev) enako-
vredno postavlja »produkcijo ljudi«. Ven-
dar je enakovrednost obeh momentov pro-
dukcije in reprodukcije neposrednega živ-
ljenja le načelna. V družbi z razrednimi
nasprotji, razvito produktivnostjo dela,
privatno lastnino itd., namreč »lastninski
red popolnoma obvladuje družinski
red.« (27) V razredni družbi je »produkcija
ljudi« podrejena »produkciji stvari«. Vpra-
šanje ki se takoj postavlja, je: Kakšno je
razmerje med »produkcijo ljudi« in »pro-
dukcijo stvari« v komunizmu, torej tudi
brezrazredni družbi? Ali je možen enostav-
ven preobrat, oz. ali je mogoče pojmovati
komunizem kot prevlado »produkcije lju-
di« nad »produkcijo stvari«? Odgovori so
možni samo ob pretresu samega pojma
»produkcije ljudi«, ki na ravni Engelsovega
pojmovanja ostane — kot smo že omenili
— na ravni biološke reprodukcije.

Tim, »strukturalna psihoanaliza« pa je
dala »produkciji ljudi« nov pomen.
Interpretirala jo je v **označevalno
prakso**, ki jo lahko za začetek označimo
kot tisto prakso, ki z Marxovimi besedami
»pretvarja svojega lastnika v nek drug
subjekt«. Označevalno prakso je pojmovati
ne kot golo biološko reprodukcijo, temveč
kot spremembo notranje narave človeka
skozí proces simbolizacije.

Poskusimo na konkretnem, primeru
(fašizem) pokazati na odločilen pomen
označevalne prakse oz. »produkcije ljudi«. Fašizem je — kot je znano — rezultat
gospodarske krize, t.j. krize v »produkciji
stvari«. Toda »šele kriza v »produkciji
ljudi« je tista ki omogoča kontrarevolu-
cionarno razrešitev krize v »produkciji
stvari«. Ona je tista ki preprečuje — kot se
to običajno pravi — pretvarjanje delav-
skega razreda po sebi v razred za sebe, v
dejanski revolucionarni subjekt, t.j. ki
omogoča da delavski razred deluje proti
svojemu objektivnemu interesu, določene-
mu z mestom v produkcijskem procesu. (28)

b) Označevalna praksa kot zgodovinska konkretizacija kraljestva svobode

Pokazali smo že, da Marx postavlja
resnično kraljestvo svobode (v komuniz-
mu) izven produkcijskega procesa, v sfero

prostega časa. Če hočemo razumeti označevalno prakso kot zgodovinsko konkretizacijo kraljestva svobode, je potrebno najprej razmejiti produkcijsko in označevalno prakso. Praksi – kot pravi Žižek – ne koeksistirata, »temveč sam nastop ene prakse (proizvodne) deluje kot izrivanje druge (označevalne).« (29)

Tako izrinjena, potlačena označevalna praksa, nastopa le kot »imaginarno dopolnilo« (Marxov izraz za religijo). Vendar kot taka nastopa le v pogojih prevladovanja produkcijske prakse. »Imaginarno dopolnilo« je namreč konstitutivno za samo polje produkcijske prakse. Ravno zaradi tega »dopolnilo« dejansko ni dopolnilo, gol dodatek itd., temveč šele omogoča prevlado produkcijske prakse.

Eno od »imaginarnih dopolnil« produkcijske prakse, ki nastopa zaradi tega le kot nadomestek označevalne prakse, je tudi **umetniška praksa** (poleg npr. religiozne in erotične prakse). V tem smislu lahko govorimo o označevalni praksi kot o zgodovinski konkretizaciji kraljestva svobode. Da bi lahko označevalno prakso pojmovali kot konkretizacijo kraljestva svobode, ni dovolj le obrat znotraj produkcijske prakse – tj. skok iz kraljestva nujnosti v kraljestvo svobode, pojmovanem kot skok od odtujenega k neodtujenemu delu – s čimer bi prezrli prevrat v označevalni praksi oz. »produkciji ljudi«. Pozabili bi, »da okoliščine spreminjajo ljudje in da mora vzgojitelj sam biti vzgajan«. Spregledali bi, da ima revolucionarna praksa dve plati: spreminjanje okoliščin in samospreminjanje samega človeka. (Marx, tretja teza o Feurbachu).

»Poumetničenje dela«, ki govori o tem, da bo delo v komunizmu dobilo umetniški značaj, ne vidi ločenosti kraljestva svobode

in kraljestva nujnosti, »produkcije ljudi« in »produkcije stvari«, označevalne in produkcijske prakse. Tudi Marx je ločil svobodni in delovni čas, ni ju pa zoperstavil. Svobodni čas je čas, ki ni absorbiran z neposrednim proizvodnim delom, je prostor za razvoj sposobnosti. »Razume se po sebi, da sam delovni čas, zaradi tega, ker bo omejen na normalno mero, zato ker se več ne dela za nekoga drugega, ampak za samega sebe, skupno z ukinjanjem socialnih nasprotij med gospodarji in slugami itd., kot dejansko socialno delo, končno kot osnova **svobodnega časa**, dobiva popolnoma drugačen, svobodni značaj in da mora **delovni čas** enega človeka, ki je hkrati tudi človek, ki razpolaga s svobodnim časom, imeti mnogo višjo kvaliteto od kvalitete delovne živine.« (30)

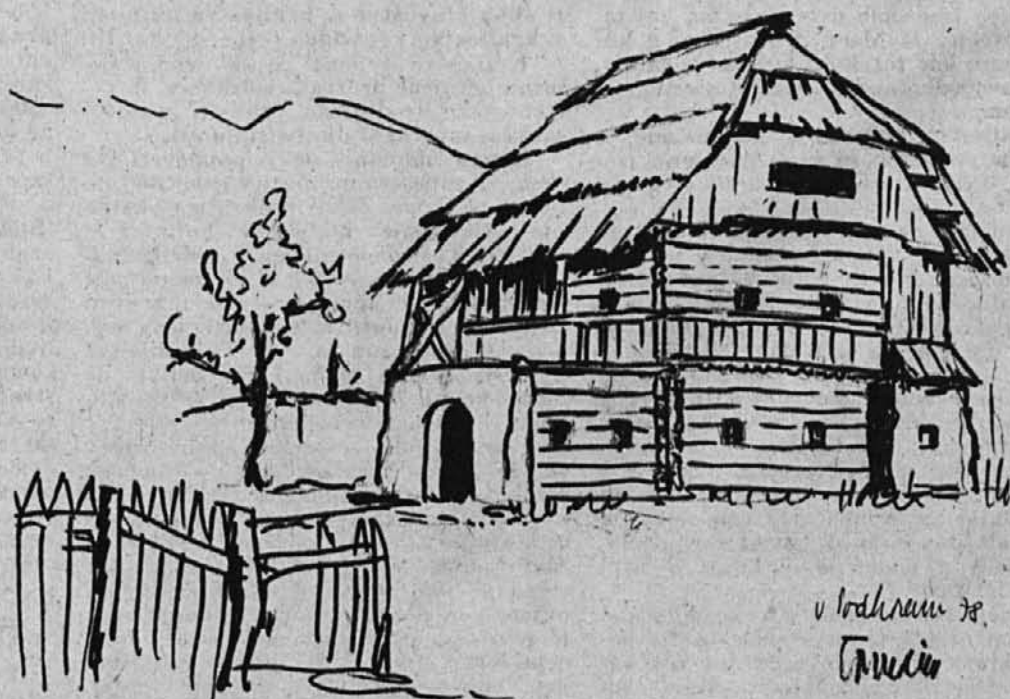
Svobodni čas pretvori svojega lastnika v nek drug subjekt. Kot tak sedaj vstopa v neposreden proces proizvodnje.

- 6 prav tam, str. 16.
- 7 prav tam, str. 17.
- 8 Karl Marx: Kapital III. (Ljubljana: CZ, 1973), 908–909.
- 9 Karl Marx: »Uvod v očrte...«, MEID IV, str. 38–39.
- 10 Karl Marx: Kapital I. (Ljubljana: CZ, 1961), str. 205
- 11 Friedrich Engels: »Vloga dela pri preobrazbi opice v človeka«, MEID IV., str. 513.
- 12 Karl Marx: Kapital I, str. 201–202.
- 13 Karl Marx: »Uvod v očrte...«, MEID IV., str. 15.
- 14 Karl Marx: Kapital III., str. 919.
- 15 Karl Marx: »Pariški rokopisi«, MEID I, str. 302.
- 16 Karl Marx: Kapital I, str. 85.
- 17 prav tam, str. 87.
- 18 prav tam.
- 19 prav tam, str. 91.
- 20 prav tam, str. 92.
- 21 Karl Marx: Kapital III., str. 913.
- 22 prav tam, str. 914.
- 23 Karl Marx: »Mezda, cena in profit«, MEID IV., str. 210.
- 24 Friedrich Engels: »Razvoj socializma od utopije do stvarnosti«, MEID IV., str. 633–634.
- 25 Karl Marx: »Osnovi kritike politične ekonomije«, v Temelji svobode: ured. G. Petrovič (Zagreb: Naprijed, 1977), str. 301.
- 26 Friedrich Engels: »Izvor družine, privatne lastnine in države«, MEID V., str. 204.
- 27 prav tam.
- 28 Slavoj Žižek: Znak (označitelj) pismo. (Beograd: NIP »Mladost«, 1976), stran 319.
- 29 prav tam, str. 310.
- 30 Karl Marx: Teorije o višku vrednosti (Beograd: Prosveta, 1978), str. 198 do 199.

OPOMBE:

- 1 Slavko Mežek: »Pripombe mladih na analize in razvojne možnosti SIS«, Zvezlar, šte. 5, str. 9.
- 2 Karl Marx: »Uvod v očrte kritike politične ekonomije«, v Marx Engels izbrana dela (MSD) v petih zvezkih. (Ljubljana: CZ, 1977), IV, str. 39.
- 3 Darko Štrajn: »Marginalije k slovenski masovni kulturi«, Problemi – Razprave, šte. 187, str. 5–6.
- 4 Henri Lefebvre: »Marx i Engels o estetici, v Marksizam i umetnost: ured. V. Mikecin, str. 43.
- 5 Karl Marx: »Uvod v očrte...«, MEID IV, str. 15.

Tone Tomazin: V Podkorenu – kroki

v Podkorenu 78.
Tomazin

NEKAJ PRISPEVKOV IN MISLI O NAJSTAREJŠI PRETEKLOSTI MOST IN ŽIROVNICE

Prisojna in strateška lega, bogato rudarsko zaledje, rodovitna zemlja, obilje divjačine in sadežev v gozdovih ter rib v bližnji reki (Peškovca oz. Piškovca) in pritokih, — vse to je človeka že v davni privabilo, da je področje pod današnjim Rebrrom (skrajni zahodni okraj Kamniških Alp) naselil in tisočletja kultiviral.

V skrajnem severozahodnem okolišju tega področja, na najvišji levi savski terasi, pred vhomom v Gornjesavsko dolino, se nahajata v vrsti naselij kot zadnji dve Žirovnica in Moste. Žirovnica leži, kot vsa ostala naselja, na prehodu iz ravninskega dela v strmine Rebra oz. Lipja, kot se imenuje le-ta v svojem skrajnem, severozahodnem delu. Zaselek Moste pa leži na obeh bregovih in ob strugi, ki jo je izdolbel potok Završnica tik pred svojim izlivom v reko Savo (dandanes jez HC Moste).

Ze samo ima Moste naznačuje pomen in strateško lego tega zaselka, ki je varoval prehod v Gornjesavsko dolino, oz. vhod v t.i. Deželo v smeri dandanašnjih Begunj in Radovljice. Istočasno je čuval za svojim hrbtom bogata gospodarska — predvsem rudarska — zaledja v dolini Završnice, v smeri proti Stolu in Begunjščici. Prav to zaledje in vodna sila sta omogočala nastanek, razvoj in življenje tega zaselka. Tod so do polpretekega časa, deloma pa celo do dandanašnjega dne, cvetele razne novofakturne dejavnosti kot fužinarstvo, mlinarstvo, žagarstvo, suknarstvo, gostinstvo in druge dejavnosti, ki so bile v pristojbini prometa (mostnina, mitnina, itd.). Nekateri teh objektov, predvsem oni, ko so se morali zahvaliti intenzivni

vodni sili, so stali tudi višje, ob srednjem in gornjem toku potoka Završnice, ki je sicer skozi celo leto bogat z vodo.

Pravkar navedene značilnosti in pomembnost tega področja pa potrjuje tudi dejstvo, da je kmalu po letu 1004, ko je cesar Henrik II. podaril blejsko gospodstvo Brixnu, to področje v večjem obsegu pripadlo blejskemu gospodarstvu in otoški proštiji. S tem je bilo v veliki meri v rokah brixenskih gospodov pomembno gospodarsko in strateško-prometno vozlišče, ki je omogočalo izkoriščanje bogatih naravnih zakladov in kontrolo nad prometom na levi obali Save. S tega širšega področja pa sta Brixnu pripadla tudi zaselka Potoki in Dosloviče (F. Gornik, Bled v fevdalni dobi, Bled 1967, 26 ss.).

V zgodovinskih virih se ime za Moste in Žirovnico pojavlja relativno zgodaj, v 12. oz. 13. stoletju (M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije I—II, Ljubljana 1975). Poudariti pa je treba, da je zgodnji zapis teh dveh imen povezan z razvojem ter širitvijo blejskega gospodstva in ju zato zasledimo v darilnih listinah ter urbarjih brixenske škofije (Santifaller, Urkunden der brixener Hoch-Archive 845-1295, Innsbruck, 1029; iati, Brixener Urkunden, 1295—1336, Leipzig 1944). Za Moste vedo viri povedati sledeče: ... in loco qui Hohenbrucken... (na kraju, ki se imenuje Visoki most) in ... zu der hohen prucken... (ob visokem mostu) Oba navedka imena sta dragocena za lokalno zgodovino. Prvi je iz leta 1185, drugi pa se pojavlja v blejskih urbarjih večkrat v 15. stoletju in sicer v letih 1416, 1430, 1431 (Kos, o.c.

I, 380 s.). Za Žirovnico pa v virih beremo sledeče: ... in Zarnonize... (iz l. 1253), ... Zaronitz... (iz l. 1306—1309, ... Ser- navnicz... (iz l. 1344), ... Zernavencz... (iz l. 1353) itd. (M. Kos, o. c. II, 774 s.). Po svoji obliki in pomenu sta obe imeni slovanskega oz. slovenskega izvora in ju moramo razumeti ter tolmačiti opisno, glede na značilnosti prostora, ki ga pojmuje. Predvsem to velja za Moste.

Tako kot drugod, se moramo tudi pri nas pri proučevanju najstarejše preteklosti, nasloniti na materialne arheološke najdbe in značilne ostaline, ki so se ohranile v konfiguraciji terena. Na našem ožjem in širšem področju so v zadnjem času terenske topografske raziskave prinesle nekaj novih pomembnih in zanimivih rezultatov. Omeniti pa je treba, da gre pri tem za rezultate in podatke, ki temeljijo na osnovi raznih slučajnih najdb ter opažanj. Slučajne najdbe so glede na to, kdaj so bile odkrite, v glavnem starejšega datuma in v večini do sedaj še niso bile nikjer registrirane. To zadnje pa predvsem velja za nekatere najnovejše podatke.

Nedvomno moramo med najstarejše najdbe z našega območja prišteti v prvi vrsti artefakte oz. silekse iz Most. Našel jih je lani in letos pri delu na vrtu F. Podlipnik iz Most 11č (parc. št. 1/3, k.o. Žirovnica). Najdba predstavlja za sedaj manjše število drobnih orodij ter odtiskov iz vulkanskih kamenin, predvsem razno- barvnega kremenca, ki so pri nas silno redke in jih je ponekod mogoče dobiti v globokih strugah potokov in rek. Podobne primerke, glede na material in izdelavo, nahajamo tudi v naši ožji in širši okolici. Znani so nam s področja Borovelj na Javorniku, Belškega polja, Ratitovca pod Ajdno, Zasipa, Bohinjske Bele in Bohinja. Skupno vsem najdiščam je dejstvo, da se nahajajo na prostem, navadno na najvišjih terasah rek in potokov, kar jih loči od sicer običajnih jamskih najdišč znanih kamenodolnih kultur. Najdišča sama so navadno njive, ali kakor koli drugače mehanično načete površine.

Pri vsakem poskusu natančnejšega časovnega in kulturnega opredeljevanja tega gradiva pa takoj zaidemo v težave, kajti leto dolgo časa pri raziskovalcih ni vzbujalo prave pozornosti, čeprav je znano tudi v širšem geografskem področju. Zaenkrat bi morda lahko okvirno to kameno industrijo pripisali neki še premalo poznani ter definirani predkeramični kamenodobni kulturi, ki pa zadnje čase postaja predmet nekoliko živahnejšega zanimanja in proučevanja, vsaj na področju Gorenjske.

Konkretnejši sledovi življenja pa se pojavljajo na našem področju v času starejše železne dobe (750—450 p.n.š.), t.j. v sklopu gorenjskega kroga halštatske kulture jugovzhodnoalpskega prostora. Halštatska kultura je bila prva prazgodovinska civilizacija, ki je na današnjem slovenskem prostoru resnično intenzivno zaživela, se razvijala ter pustila bogate ostanke in spomenike svojega obstoja. V našem primeru gre za ostanke tedanjih naselbin — gradišč, ki se razprostirajo oz. vrstijo v pobočjih Rebra, od Begunj do Žirovnice. Za sedaj poznamo naslednje: Njivice pod Jamarskim vrhom nad Begunjami, Selca nad Zabreznico, Lebenice nad Selom in Lipje nad Žirovnico. Od naštetih so bile do danes delno strokovno raziskane le Njivice nad Begunjami (A. Valič, Varstvo Spomenikov, 8, 1960—61, 229 ss.). Pri izkopavanjih leta 1961 so bili odkriti kosi prazgodovinske keramike, živalske kosti in precej oglja. Naselbinski plato pa je bil zavarovan s kamnito ogrado oz. s t.i. suhim zidom, ki je zložen iz kamna brez dodatne vezave. Znotraj naselbine so v terenskih obrisih vidni ostanki temeljev stavb. Vhod — vrata v naselbino je bil na severozahodni strani. Podobna je situacija tudi pri ostalih treh naselbinah.

Tone Tomazin: V Mojstrani — kroki

Zanimive najdbe so bile odkrite lani tudi na Selcah nad Zabreznico. V tem primeru gre za slučajno odkrite predmete, ki so bili najdeni v vojaškem zaklonu, ki je bil izkopen leta 1977 na samem robu naselbine, tik za suhim zidom. Med predmeti, ki so bili najdeni, je več kosov temno sivo in rjavo žgane keramike, kosti, deli glinene obloge ognjišča, kosi obdelanega serpentina in vretence – utež za statve z upodobitvijo para ptičev na spodnji strani. Ta utež je iz nekoliko svetlejšje žgane glinice. Deli posod so izdelani prostoročno. Vhod v gradišče je na severozahodni strani. Tu je bil najden tudi kos kamnite žrmlje. V notranjosti naselbine so vidni sledovi temeljev stavb in na vzhodnem robu, ki strmo pada v pobočje, ostanki suhega obrambnega zidu, ki je zložen iz apnenca.

Tudi na Lebenicah nad Selom so bile odkrite naključne najdbe, vendar pa so precej skromne (drobci keramike, bobovec) in sledovi stavbnih objektov, ki so pravzaprav tu najbolj markantni. Vrata v naselbino so tudi v tem primeru na severozahodni strani.

V sklop navedenih naselbinskih točk pa se vključuje kot zadnja v vrsti tudi Lipje nad Žirovnico, ki nas na tem mestu najbolj zanima. Sam naselbinski plato se v tem primeru nahaja nad t.i. »Pižovo« jamo (prvo, to je prvotno ime, za to lokacijo je bilo še do polpreteklega časa le Jama) in se širi jugovzhodno od Debele peči. Debela peč je iz pobočja izstopajoč, rahlo poraščen čok iz dolomitskega apnenca in se nahaja na severozahodnem skrajnem delu naselbine, nad vodom vanjo, ki se tudi tu nahaja na isti strani, kot pri že omenjenih treh primerih. Naselbinski plato Lipja je dandane dolg okoli 70 m, njegove prvotne širine pa ne moremo, tako kot tudi pri ostalih omenjenih gradiščih, podrobneje določiti. Vzrok temu so precejšnje terenske spremembe, ki so nastale že po opustitvi teh naselbin. Pri tem so najverjetneje poglavitno vlogo odigrali katastrofalni potresi v 13. in 14. stoletju ter erozija, ki so ustvarili današnje Peči in melišča pod njimi ter s tem v precejšnji meri prizadeli in spremenili tudi vznožje le-teh. Največje spremembe in posledice je doživel predel med današnjo Zabreznico in Rodinami, kjer je greben Peči najvišji. Razvidno je to tudi v dandanašnji konfiguraciji terena in nekaterih ledinskih imenih, ki se na te oblike navezujejo (npr. Podrtje pri Zabreznici, Krniški rob in Brunk nad današnjim Smokučem, itd.). Nekaj ve o tem povedati tudi ljudsko izročilo, ki pravi: »Iz pripovedovanja je znano, da so takrat, tistega leta nihče več ne pomni, ko se je na Koroškem Dobrač odtrgal, tudi Peči, razrahljane po potresu, strsele raz svoj skalnat okostnjak s travo, grmovjem in drevjem porasle strmine. Od Most do Sruj. Le Jecola na vrhu je ostala zelena in pa nad Zabreznico majhna planja...« (po J. Jalnu). Vzroke, ki so neposredno vplivali na to katastrofo, pa ljudska pripoved tolmači takóle: »Ko so se začeli v vasi pod temi sedanji pečinami naseljevati ljudje od drugod in so si nad vasmi postavili lesene bajte, za v peč niso imeli nič kurjave. Zato so sekali v tem srenjskem svetu. Preveč. Pred več kot štiristo leti je bila hudo deževna jesen. Ker je bil strmi svet po bajtarjih do golega oguljen, so korenine gnile in niso več zadrževale prsti. Od deževja razmočena prst se je začela dričati po strmini, da so se pokazale gole pečine in z njimi vred pesek in šoder, ki so ga prej krili grmi in gabrovje ter ga držali s koreninami...« (po F. S. Finžgarju).

Ljudsko izročilo je nedvomno zanimivo in pomembno za identiteto posameznih krajev. V svojem jedru vedno prinaša zrna resnice, vendar moramo pri njegovem vrednotenju le-ta izluščiti, primerjati in dopolnjevati z dokazanimi dejstvi ter biti kritični.

Tone Tomazin: V Bodeščah – kroki

Če se povrnemo k vrednotenju danes vidnih ostankov omenjenih prazgodovinskih naselbin, moramo ugotoviti, glede na navedene spremembe terenskih okoliščin, da so naselbinski platoji v večini primerov zasuti za eno tretino. Zasuti so predvsem oni deli, ki so bili na prehodu iz ravnice ali terase v strmo pobočje, ki se je dvigalo nad posameznimi gradišči in jim varovalo hrbet. Ti deli pa so bili najbolj zavetni predeli posamezne naselbine in tam so se nahajali tudi stavbni objekti. To ugotovitev nam potrjujejo tudi precej jasni sledovi, ki so vidni v oblikah terena in nenazadnje samih, sicer skromnih najdbah (kamniti temelji, keramika), ki so bile najdene.

Vsa navedena dejstva veljajo tudi za Lipje nad Žirovnico. Tudi v tem primeru so prišle najdbe, ki so za trenutno opredelitev pomembne, čisto slučajno na dan. Le-te so sicer več kot skromne, vendar za opredelitev značaja utrjene naselbinske točke, brez dodatnega znanja, ki nam ga omogočajo le sistematične raziskave, bistvenega pomena. V tem primeru gre tudi za najdbe (keramika, železo, ki je slabo topljeno, bobovec, oglje itd.), ki izvirajo iz obrambnega jarka, ki je bil izkopen v vojaško-obrambne namene pred nedavnim. Zanimivo je pri tem, da je bil ta jarek izkopen delno skozi obrambni suhi zid ali ogrado, ki je varovala to železodobno naselbino. Med izmetanim materialom in v profilu, ki je naravnat v notranjost naselbine, so bile odkrite omenjene najdbe, ki jim moramo priseti tudi precejšnjo prisotnost oglja oz. žganine.

Pri celovitem, začasnem vrednotenju teh naselbin, pri čemer naj bi veljala, glede na zastavljeno problematiko, pozornost predvsem področju, ki spada v okvir Žirovnice oz. Most (Lipje), moramo videti naslednje zaključke, ki so lastni in značilni za vse štiri navedene naselbinske lokacije, od katerih se za sedaj lahko v časovnem in kulturnem smislu lahko naslonimo le na Njivice nad Begunjami ter Selca nad Zabreznico: iz strmega pobočja grebena nazven potegnjena, v obliki ravnice oblikovana terasa, vhod (v vseh primerih markanten) na severozahodni strani, dokazan obstoj suhega zidu (ograde), sledovi (obrisi) stavbnih objektov, konkretne, časovno in kulturno opredeljive najdbe in dr. navedene značilnosti, ki so vsem lokacijam skupne in značilne. Navedene skupne poteze ter značilnosti, ki so v omenjenih primerih tudi znanstveno dokazane, nam kažejo, da gre v tem primeru za sistem

sorodnih prazgodovinskih naselbin – gradišč na relativno majhni zemljepisni razdalji. V zemljepisnem smislu gre za zaključen geografski pojem, za katerega so značilne, oz. so bile tudi v preteklosti, skupne demografske, ekološke in gospodarske prilike. Takoj pa moramo poudariti, da pri tem ne gre za kako lokalno značilnost ali posebnost v času, ki mu okvirno pripisujemo obstoj in življenje teh naselbin. V slovenskem in še širšem jugovzhodnoalpskem prostoru ima Gorenjska v času t.i. halštatske kulture svoj konkreten prostor ter pomen, ki je pogojen z njeno geografsko lego in iz tega izvirajočo demografsko situacijo.

Kulturne značilnosti tega prostora pa moramo za sedaj, glede na stanje raziskavnosti, upoštevati ter vrednotiti kot prehodni prostor med halštatsko provinco današnje Dolenjske in Posočja. Edino, kolikor toliko raziskano najdišče v naši neposredni okolici, ki sodi istočasno v isti časovni in kulturni krog, je Bled. Pri tem imamo v vidu grobišče na Pristavi in naselbinske ostanke na vzhodnem delu grajskega hriba (Peči) in ugotovljene sledove naselbinskega značaja, ki so bili najdeni v sklopu raziskav omenjene nekropole in ki sodijo domnevno k naselbini, ki bi jo morali locirati na področje severozahodnih obronkov današnjega grajskega hriba. Situacija na Bledu nam kaže na kontinuiteto, kajti naselbinski kompleks nad današnjo Pristavo naj bi po najdbah (S. Gabrovec, Prazgodovinski Bled, Dela SAZU 8, 1960, 16. s.) sodil že v mladohalštatsko stopnjo. Za sedaj nam najdbe kažejo predvsem na povezave ter paralele med Njivicami in Selcami z gradiščem na Pečeh na Bledu. Odločilni moment pri tem vzporejanju je za sedaj predvsem keramični inventar, način utrditve in s tem povezana lokacija naselbin. Glede na tip in sistem utrditve teh naselbin, ki so značilne za področje Gorenjske (pri tem gre za že omenjeno, iz strmega pobočja osnovanega hriba ali širšega višinskega kompleksa potegnjeni vršac ali osamelec) lahko ugotovimo, da ta utrdbeni sistem prevladuje (Gradišče nad Kupljenikom, Dunaj nad Slamniki, Hom, Zlan, Spodnje in Zgornje Gradišče v Bohinju, Sv. Lovrenc nad Bašljem, Smarjetna nad Kranjem, Lajše pod Dražgoško gorjo Gradišče pri Seničnem in mnoga druga) in je z redkimi izjemami za gorenjsko, obsavsko dolinsko področje značilen. Kot izjeme lahko navedemo morda Ajdovski gradec v

Bohinju, Radovljico (v širšem smislu), Trnje nad Škofjo Loko, Medno, itd., kajti v navedenih slučajih gre za naselbine, ki se nahajajo na vrhu določenega hriba ali višine, kar je sicer značilnost klasičnega halštatskega področja na današnjih slovenskih tleh — Dolenjske. Ta razlika je pogojena nedvomno z Gorenjsko, in iz tega izvirajočimi strateškimi pogoji. Dolenjska je, v nasprotju z Gorenjsko, ki je življenjsko od nekdanjega bila orijentirana v porečje reke Save in njenih pritokov in zaradi razlike med omenjenim prostorom ter visokogorskim zaledjem bila nedvomno v ugodnejšem položaju in je za utrjena naselbinska središča nudila množstvo višjih ali nižjih vzpetin in gričev, ki so za njeno zemljepisno podobo značilni.

Drugi zemljepisno-kulturni prostor, ki je na naše gorenjsko področje v času, ki nas trenutno zanima, bolj ali manj vplival, je današnje Posočje — t. i. Svetolucijska skupina. Ker gre tudi v tem primeru s stališča življenjskega prostora za močno dolinsko poudarjeno področje (porečje Soče, Bače in Idrije s pritoki), nahajamo poleg kulturno-kronoloških povezav, ki niso še najbolj jasne, predvsem sorodnosti v načinu nastanitve ter ureditve naselbin.

Za sedaj je poglavitna ugotovitev, da je gorenjski prostor med dolensko in svetolucijsko skupino v času starejše in mlajše halštatske kulture igral vlogo področja, kjer so se srečavale razne pobude in vplivi, vendar pa si ta prostor nobena od obeh kulturnih skupin ni uspela podrediti. Vsaj v celoti ali vidnejšem vplivu ne, kar je odvisno nenazadnje tudi od znanja in vedenja, ki ga za sedaj za področje Gorenjske obvladamo. Po znanju, ki ga imamo, lahko za sedaj rečemo, da je posočska »svetolucijska« skupina (ime ima po današnjem Mostu na Soči) segla v svoji ekspanzivni dejavnosti le na področje dandanašnjega Bohinja in do blejskega kota na desnem bregu oz. sotočja obeh Sav, ni dospela. Tudi dolenska skupina ni posegla v večji meri preko današnje Kamniške Bistrice. Vendar je to, kar na tem mestu navajamo, nedvomno nedorečeno. Jedro starohalštatske kulture na Gorenjskem je bila kultura žarnih grobišč v obliki in podobi, ki jo poznamo z nekropole, ki jo predstavlja grobišče na dvorišču sedanje SAZU v Ljubljani in jo dopolnjuje blejska nekropola na Pristavi. Obe grobišči sta časovno stavljeni v čas med l. 1000—650 p.n.š. in se torej nadaljujeta še v starejšo železodobno halštatsko kulturo. V širšem prostoru Gorenjske in tudi na našem področju razmere torej še niso dovolj poznane. Osnovna začasna ugotovitev pa je, da je na Gorenjskem poudarek na starohalštatskem obdobju: v mladohalštatskem pa njena moč upada. Da je pa ta proces v bistvu, glede na intenzivnost poselitve ter kulturne moči Gorenjske, v tem času še nedorečen, nam kažejo tudi žgani pokopi pod gomilami, ki niso lastni ne eni, ne drugi kulturni skupini, katerih vplive smo navajali. Glavni zaključek pa je: premalo vemo o tem področju v tem času.

V splošnem gledano, je bila železna doba, ko je železo, kot uporabna in dragocena kovina začela svojo pot po Evropi, čas velikih sprememb na področju dejavnosti človeka. Njeno starejšo fazo označujemo s pojmom halštatske kulture, ki se je začela pojavljati sredi 8. stol. in dosegla svoj vrhunec v 5. stol. s t. i. situlsko umetnostjo ter zatonila ob rojstvu novo nastajajočega latenskega-keltskega sveta nekje na prelomu 4. v 3. stoletje p.n.š.

Halštatska kultura je dobila ime po izredno bogatem najdišču Hallstatt v gornjeavstrijskem Salzkammergut. Razprostirala se je na širokem ozemlju od Donave do Saone in od Pada do današnje Češke ter Srednjenemškega rudogorja. Zaradi te široke razprostranjenosti halštatska kultura ni bila enotna in je bila

sestavljena iz vrste kulturnih provinc ter skupnosti. Glavni razlog za to je bila močna etnična heterogenost njenih nosilcev. Ena od teh provinc je bila tudi jugovzhodnoalpska kulturna skupina, ki je imela celo zelo eminentno mesto v celotni halštatski kulturi. V glavnem je bila omejena na prostor današnje Slovenije.

Pri ugotavljanju imen nosilcev te kulture si moramo pomagati s podatki, ki nam jih sporočajo antični pisatelji, zemljepisci in zgodovinarji ter drugi tedanji viri. Žal na osnovi teh podatkov poznamo le nekatera imena teh prazgodovinskih ljudstev — nosilcev starejše železodobne kulture in še ta le v širšem etničnem smislu. Znano nam je, da so del današnje Slovenije posejevala ilirska ljudstva, Padsko nižino z zaledjem venetska plemena in da so tedaj keltska plemena živela še v svoji prvotni domovini, ki se je nahajala severozahodno od Alp med Renom in Saono.

Pojav in nastanek halštatske kulture povezujemo z vpadom stepskih ljudstev z vzhoda. Migracijski tokovi, ki so se pri tem sprožili, so v mnogočem spremenili sliko tedanje poselitve v Evropi. Historično je izpričan sicer le vdor trakokimerijskih ljudstev (Kimerijcev in Tračanov) v 8. stoletju p.n.š. v Panonsko nižino. Posledica tega vpadu je bil konec t. i. kulture žarnih grobišč in sprožitev že omenjenih migracijskih tokov. V tem času so prišla tudi ilirska plemena iz goratih predelov Balkana in naselila gričevnato področje današnje Dolenjske. S seboj so prinesla tudi znanje o železu.

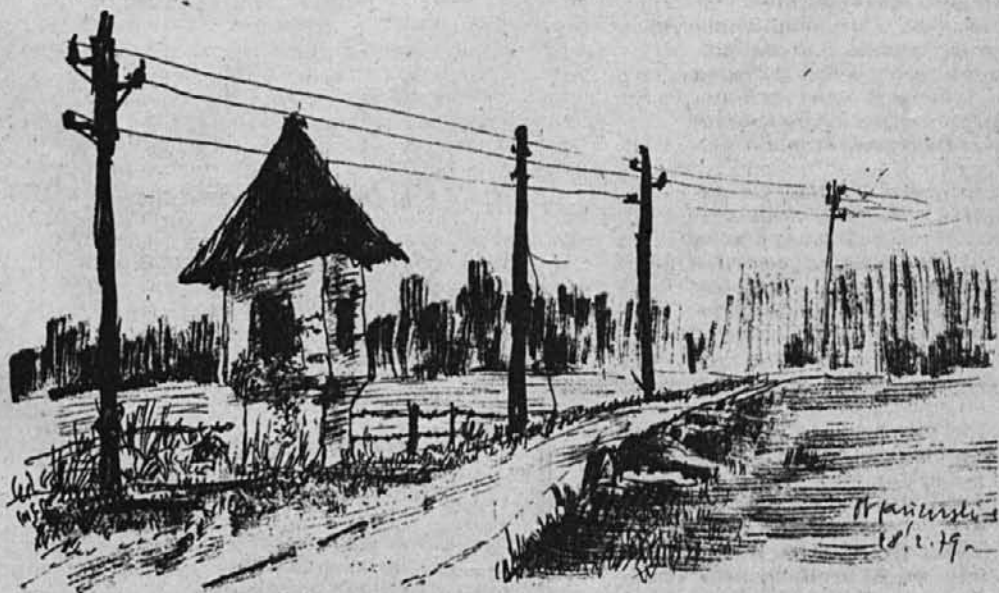
Železo ni bilo sredstvo le za izpopolnjevanje lastnih proizvodnih sredstev in s

tem zvečanja produktivnosti dela, ampak je igralo veliko vlogo tudi na področju trgovine. Bilo je menjalno sredstvo za dobrine drugih pokrajin ter dežel. O izredno dobrih in pomembnih stikih z deželami severno od Alp in Hallstattom, od koder so tvorili predvsem kameno sol, s sredozemskimi deželami, kot so Venetia, Etruria in Apulia, nam pričajo razni dragoceni reprezentančni nakitni predmeti ter posodje (t. i. apulska keramika). Nahajamo jih kot pridane v bogatejših grobovih, kamor so jih polagali kot popotnico pokojnikom za posmrtno življenje. Te zveze pa so posredovale tudi razne druge kulturne vplive, ki jih je moč zaslediti v splošni materialni kulturi starejše železne dobe.

Iliri in Veneti — predvsem v Posočju in verjetno delno tudi v Bohinju — so bili prvo ljudstvo, ki je enovito in v celoti kultiviralo današnje slovensko ozemlje. Osnova za gospodarski razvoj in bogastvo nosilcev halštatske kulture na našem ozemlju sta bila rudarstvo in s tem povezana metalurgija, predvsem železarstvo. Rudo so nahajali in pridobivali v površinskih kopih ter z nabiranjem rjavega železovca — bobovca.

Naselbine, ki smo jih navedli in predstavili z našega področja sodijo v okvir te kulture. Žal pa smo glede na stanje raziskanosti našega področja lahko le ugotovili ter identificirali pripadnost le-teh. Na podrobnejše podatke, ki bi pričali natančneje o začetku, obsegu, gospodarstvu in drugih dejavnostih ki so za obstoj neke kulture pomembni ter nujni, pa bo potrebnost še počakati.

(se nadaljuje)

Tone Tomazin: Ob partizanski cesti — kroki

Ana Solce

Zven bo ostal

Kamna gorica nekdanj
gnezdo za kovačev oderuhe
novi čas ga je razgnal
kakor zima muhe.

Se nedavno so po vasi
ob potoku vigenjci stali
kjer so kovači, kovačice
žeblje kovali.

Na ješi nad ognjem
je vsak imel palico
tam kuhali so hrano borno
ponižno, trpeli so krivico.

Na kolenih otroci s kladivom
koks so drobili na tleh,
kadar je manjkalo vode
gonili so meh.

Žene ob vodi, v sredah
s pepelom so prale perilo,
obesile na plot,
da ga sonce je belilo.
V soboto so kovači z vozički
v skladišče izdelke vozili,
skopo odmerjene denarce
so zanje dobili.

Prišla je nedelja
vsem čas za počitek
in juha v loncih za boljši užitek.

Zven kladiv in nakoval,
do konca dni v meni bo ostal
in tista praznična tišina,
take svet sedanj nima!

Vinko Kržišnik-Vencel

Triglav mogočni sivi moj kraljuj

Triglav mogočni sivi moj kraljuj!
Tvojim goram nisem romar tuj,
v mladosti zgodnji so me že nosile,
vrhov samote so me naučile.

In dolgo nisem zgubil jih iz sna
čeri gora in sinjega neba.
Prekrasna si svobodna domovina
prirode vi prestoli in divjina,
kadar zvečer oblaki iz daljav
kot lahen puh ovijejo vrhove,
kadar meglica vstaja iz tokav
da nad prepade črne vstane.

Kako ljubim te domače kraje
ljudi in njih domače običaje,
prozornost čisto tvojega neba
in ljubim piš nenadnega viharja,
ki hipoma iz brezna pridivja
in glas od sten mu odgovarja.

LISTI izhajajo kot priloga tednika **Železar** – glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ **ZELEZARNA JESENICE**. Ureja kulturno umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.

Sonja Freljeh

Kaj je sreča

Mar sreča je ljubezen večna?
Mar sreča je, če si vesel?
Mar sreča je, če okrog sebe,
vidiš svet, svetel in bel?

Mar sreča je, če mati joče,
ko sinek v posteljici spi?
Mar sreča je, če sinko hoče,
da mati mu pri postelji bedi?

Mar sreča je samo beseda,
ki v prsih vedno le čepi?!
Mar sreča čaka le nekoga,
ki v srcu nosi jo vse dni?

Vrba žalujka

Vrba žalujka se sklanja nad potok,
ki teče ves moten, umazan, smrdeč.
V mislih spominja se časov,
ko potok je tekel svetel in blesteč.

V potoku ne vidi se njena podoba.
Umazane, črne smeti so tu,
V potoku se vidi človeška grdoba,
ogabne boleznj smradu.

Le kje so zdaj časi,
ko vrba žalujka kraljevala je tu?
Kje vej lepota se krasi?
Zdaj le trhle veje so tu.

Če bi imela denar

Za vse otroke sveta,
bi nakupila sreče,
če bi imela denar.

Če bi imela denar,
bi nakupila otrokom želje,
ki si jih žele.

Če bi imela denar,
bi kupila sonce,
da bi jih grelo.

Če bi imela denar,
bi jim odvzela žalost,
bolezen in hude sanje.
Če bi imela denar ...

Sonja Korantar

Pesmi

1
Hotela bi, da ves svet ve:
odtrgano je bilo srce
ležalo je samo, nemo v travi,
samo, mrtvo
sredi pomladi

2
Jeseni sad ti greje telo

3
Ljudje brez obrazov, duš, srca
hite mimo oken, ogledal zaprašnih.

4
Gledati svet s tujimi očimi
je hudo
Gledati svet tako kot hoče tvoje srce
je lepo,
a vendar težko

5
Ne odpiraj vrat v svet

6
Megla in dež kot siva koprena lega
na prag moje duše,
kot otrok miru
za ranjeno srce.

7
Ti duša da vsa svoja prostranstva.

8
Zakaj si človek ves bel
kot belo je nebo,
belo tvoje je telo,
pa lica, duša, cel obraz
le kje je človek
tisti tvoj pravi – jaz!

9
Moje oči so videle svet,
da zdaj jih lahko zaprem.

10
Mlade trave so najine
kot dobra, mehka postelja
zavetje, uteha
za naju dva.

11
Sanjala sem,
da ti si žitno polje
toplo, valujoče
me klicalo
z makom posejano vabilo
valovalo plalo

12
Obraz, ki je moje pomladi ogledalo,
ogledalo želja in strasti
obraz, ki je tvoj
in je laž.

13
Vsi ljudje so ti,
so upanje, da bo nekje obraz
tebi poznan, tebi dan
težko iskan
za tebe se smejal
za tebe izbran

14
Tam nekje je sonce
in to prav tako kot
radost moja.

15
Smo pozabili na vsa ta ogledala,
ki zro umazana in prašna v nas.

16
Želela sem le pesmi nove, svoje.